

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2018

XVII. ÉVFOLYAM 6. (159.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér
12., emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A BELSŐ BORÍTÓKON:

Iulia Toma & Claudiu Cobilanschi: Abszurd mérleg, 16 mm-es film / Darn Monuments, 2017, textildekupázs, a B5 Stúdió archívumából kiemelt motívum (Öllerer András Városi műemlékek című 2001-es projektjének dokumentumfotójáról, Retus, Székelyudvarhely)

Irodalom	3	SZŰCS LÁSZLÓ Anna néni dühe	
	4	COVACIU NORBERT Az a fél flakon sör (próza)	
	9	GÁLLA EDIT Munkaterv; Refrén; Nincs nyugalmuk a gonoszoknak (vers)	
	13	PATAKI ANETT A csucsai kastély asszonya (próza)	Művészet
	17	BOZÓKY BALÁZS Varázshegy; A walesi bárok; Tegnap még (vers)	Társadalom
	21	GÁRDOS BÍBOR A tökéletlen tökéletességének összhangja (próza)	
	24	KISS DÁVID Final call (Stephen Hawking emlékére); Határázár; Meteor; Hatlapos (vers)	Kultúra
	27	TANKÓ ANDREA Idődialogus – Emlékezés egy (vélt) édesanyára és jelenvalóságokra (próza)	
	31	LÁSZLÓ GYOPÁR Szerelmes vers régi kedveshez; Jobb félni, mint megijedni?; Még mindig tél; Pillanat dolga (vers)	
	33	ZELENA DORINA LILLA Emberek emberekről (próza)	
	40	UNGVÁRI ZRÍNYI KATA InSitu2 – Kortárs Művészeti Biennálé	Kritika
	54	ALFÖLDI IMRE Tejfoggal kőbe (6.) – Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról	
	58	FRIED NOÉMI LUJZA Az adatvédelem európai útvesztőjében	
	64	TÓTH HAJNAL Bori-dalok a Moszkvában – Koncert előtti beszélgetés Péterfy Borival	Visszhang
	70	PÉTER I. ZOLTÁN Ady egyetlen színpadi művének bemutatójáról	
	77	BOKA LÁSZLÓ A lírai disszonancia momentumai. Babits és Kosztolányi Arany-képe – száz év távlatából – (III. rész) (tanulmány)	
	84	NAGY ORSOLYA Alternatív terekben A rossz árnyék – nagyváradi közönségtalálkozó Jeles András filmrendezővel	
	88	SIMON JUDIT Kakuk Marci, nem kevesebb, nem több	
	92	BERETVÁS GÁBOR Álmokból van a valóság Taron Lexton: Fellini nyomában	
	95	SZŰCS LÁSZLÓ Szabadversek apával – Fellinger Károly két verskötetéről	
	99	KUPÁN ÁRPÁD Pontosítások a szabadkőművesek múzeuma ügyében	

A CÍMLAPON: KISSPÁL SZABOLCS: *Rever*, 2000,
videoinstalláció; *Kikapcsoltan*, 2000, *Kultúrpalota*,
Marosvásárhely. Az ARTeast gyűjtemény része

A HÁTSÓ BORÍTÓN: CRISTI POGĂCEAN: *Trikolór
és szivárvány*, 2016, *textil / Couleur Locale 3*,
Rezidența Scena 9, Bukarest

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communities
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Anna néni dühe

Azért van abban valami tragikomikus, hogy annak a városnak a helyi tanácsa szavazza meg egyhangúlag, hogy sétányt nevezzenek el Marossy Anna biológus, elszánt természetvédő emlékére, mely városban, Nagyváradon a természeti értékeknek a legkisebb becsületük sincs a döntéshozók szemében. Hiszen a szavazás a névadásról nagyjából egybeesett azzal, hogy a polgármesteri hivatal elpusztította a Bémer tér fél évszázados tiszafáit (az átültetés kifejezés ez esetben akkora eufemizmus, mint a városháza tornya), s azóta sem álltak le, a minap a hivatallal átellenben végeztek újabb néhány szép, régi, egészséges fával a Körös partján. Közben arról is hallottam, hogy a „szakemberek” rendbe akarják tenni a Petőfi parkot, ami nálunk törvénytörően kicsit több betont és aszfaltot, s ugyanannyival kevesebb fát és bokrot jelent, s a közeli katolikus püspöki palota és a székesegyház elé is lekövezett placcot álmodtak a tervasztalon.

Igazából már azt sem értettem, mi szükség tanácsi határozatra, hiszen a Marossy Anna nevét viselő sétányon nem lakik senki (hacsak nem fut e néven majd egészen a főtéri Sf. Ladislau hídig), miért nem elég ilyen esetben maga a civil kezdeményezés, a sétány környezetét kulturális oázissá változtató népszerű virágáros ötlete, amit nyolcszázötven váradipolgár támogatott az aláírásával? (De hát nálunk még mindenre engedély kell, Hubay Miklós szülőházán sem avathattunk emléktáblát születése centenáriumán, mert még nem döntött a magas fővárosi komisszió.)

Gondolhatjuk, végre elégedetten hátradőlhetünk, nyert a környezetvédelem ügye a névadással, holott az aláírásoknak inkább az újabb és újabb fakivágások ellen kellene gyűlniük. Mert ne feledjük, ez az a partszakasz, ahol korábban már majdnem felzúgtak a láncfűrészek a druzsba-lovagok kezében, ma már gyönyörűen le lenne betonozva a part, ha nem áll elébük fiatal ökológusok társaságában Anna néni, akire negyven csendőrt küldött a hatóság. Szerencsénkre sikeresen elzavarta őket. („Tudja, amikor dühös vagyok, letegezek mindenkit” – emlékezett a történetekre későbbi interjúnkban.) Ugyan a parti fákat megmentette, táblával is ellátta, hogy melyik, mennyi oxigént termel évente, de az ő dühe sem volt elegendő ahhoz, hogy a Püspökfürdőben megmentse a védett tavat. Úgyhogy addig, amíg tettekben, gondolkodásmódjokban a város vezetői továbbra is veszélyt jelentenek a természeti értékekre, őszintébb lett volna, ha nem szavazzák meg a sétány névadását.

COVACIU NORBERT

Az a fél flakon sör

Irodalom

A hatalmas, plafontól padlóig terjedő termopánon keresztül láttam, hogy Rámbó hirtelen felemeli a fejét, felugrik, kiszalad a félkész terasz elülső részéhez, amelyik a kapura néz. Idegesen kémlel a távolba. Anyával és Vanival a nappaliban ülünk, beszélgetünk. Vagyis ők beszélgetnek, én Rámbót nézem, résnyire kinyitom az ajkam és nagyon halkan, úgy, hogy senki se hallja, elkezdek visszafelé számolni. Gyerekként sokat játszottam ezt. Próbáltam megjósolni, hogy mikor kezd el ugatni. Mindig tíztől számoltam vissza, s nagyon ritka volt az, mikor eljutottam háromig. Most nyolcnál jártam, amikor Rámbó megcsóválta a farkát, és elindult vissza a helyére, a régi sarokülő alá, ami néhány nappal ezelőtt került ki az újonnan épült teraszra. *Apu jön*, mondtam alig hallható hangon. A két nő nem hallott semmit, nem vett észre semmit sem a Rámbóval folytatott játékunkból, ez már örökre az én és a Rámbó titka marad. Pontosabban inkább csak az enyém, mert nem hiszem, hogy hűséges koros négylábú barátom bármit is tudott volna erről a játékról. Anyuék hogyan is vettek volna észre bármit is ebből az egészből, mikor ő, szokásához híven, nagyon hangosan, szinte ordítózva beszél, nem nagyon tudom, hogy miről, szerintem a szokásosról: egyházzól. Vani meg, mint mindig: bólogat, néha mond egy-egy *igent*.

Néhány másodperc múlva nyílt az utcaajtó. Anyu félbevágta a mondatot, hirtelen igazi csend lett a konyhával egybekötött nappaliban. Három másodperc múlva a villámgyors csend beállta után kintről tompa hang szűrődött be a bezárt ajtókon és ablakokon át. *Na, apád mán megint jó piás*, és anyám hangjában érezhető volt valami keserűséggel egybefonódott csalódottság, ugyanakkor rezignáltság is. Beletörődés, mert ő is tudja, hogy ez már sohasem fog megváltozni. Csalódottság, mert azt hitte, hogy legalább addig, míg mi itt leszünk, türtőztetni fogja magát.

Anya próbálta leplezni idegességét, de nem volt rá képes. Lehet, hogy Vani előtt még meg tudja játszani magát, de előttem nem. Túl sokat tapasztaltam már ebből. Lehet, hogy elfelejtette, de tizennyolc évig éltem velük. Nem, most nem az jön, hogy milyen szörnyűségeken kellett végigmennem gyerekkoromban, pedig volna mit mesélnem, hogy megértsék, miért alakult ki bennem az a képesség, hogy a kutyanak viselkedéséből meg tudom mondani, hogy apu jön-e haza, vagy csak valaki más megy az utcán. Verés nem volt olyan sok, de volt lelki terror, verbális agresszió, fához kikötés,

COVACIU NORBERT (1988, Margitta) a nagyváradi PKE magyar nyelv és irodalom szakán végzett. Jelenleg pedagógusként dolgozik. Egyetemista kora óta jelennek meg novellái és könyvkritikái. Első kötetét készíti elő. A 2018. évi Tabéry Géza novellapályázat első díjasa.

elhanyagolás, zsarolás és egy kis pedofília, nagy ritkán. Vaninak mindent elmondtam a gyerekkoromról, de az utóbbit nem, azt még ő sem tudja. Hogy anyám tudja-e, azt meg én nem tudom. Nem emlékszem pontosan rá, csak halvány emlékfoszlányok rémlenek fel abból az időből.

Az ember kifejleszti magában azokat a képességeket, amelyek szükségesek a túléléshez. Anyunak pontosak voltak az előrejelzései. Hajszálpontosan, mondhatnám azt is, hogy decire pontosan meg tudta mondani, hogy apám mennyit ivott, mindössze abból, hogy hogyan csukta be az utcaajtót. Most sem tévedett. Ahogy ő szokott fogalmazni: volt benne egy löket.

Tegnap este, mikor megérkeztünk, nem sokat tárgyaltunk az öreggel, akkor is volt benne egy löket. Ma szombat van, most van itt az ideje a beszélgetésnek, most az ideális, mert holnap ebéd után azonnal indulunk vissza. Tudja ezt apu is. Benyit a nappaliba, köszön. Apu nem az a fajta, aki tántorog és nem forog a nyelve, ha sokat ivott. Mindig próbálja magát úgy feltüntetni, hogy józan, de legalábbis, hogy azt lássák, kevesebbet ivott, mint amennyit valójában. És van még egy nagyon fontos dolog, amit anyuval évekkkel ezelőtt figyeltünk meg: ha nem iszik, ideges, ha keveset iszik, ideges, amíg iszik, addig kezes bárány, ha sokat iszik, akkor kötekedik. Apuval csak akkor lehet beszélgetni normálisan, ha közben iszik. De vigyázni kell vele, nem szabad túlitatni, mert akkor ismét ott vagyunk, ahol a part szakad – mondaná ő. Van még egy nagyon fontos dolog, amiről illik tudni, és amit nagyjából három éve fedeztünk fel apunál, mégpedig az, hogy ha iszik, akkor nem eszik. Általában az emberek ezt a két tevékenységet együtt csinálják, vagy legalábbis időben közel egymáshoz. Apunál ez nem így működik. Azt mondja, ha eszik, akkor nem tud inni, ha iszik, akkor nem tud enni. Anyu meg eleinte mindig azt mondta neki, hogy *bánnya a fene, csináj, amit akarsz*. Manapság nem is mond semmit.

Elszorít ez az egész helyzet, de én is oda jutottam, hogy azt mondom: *bánja a fene, csináljanak, amit akarnak, én nem szólok bele*. És ez a fajta hozzáállásom is zavar, valóságos lelkiismeret-furdalásom van miatta.

Apám bejött az ajtón, nem dülöngött, nem beszélt félre. Csillogott a szeme. Köszönt, jó kedélyű volt, megkérdezte, hogy vagyunk, hogy aludtunk. Elhaladt a tévé mellett, bekapcsolta, majd elindult a dívány felé. Mi az asztalnál ültünk. Válaszoltam, hogy jól. Leült a díványra, majd azt kérdezte anyámtól, hogy hova tette a távirányítót. Anyu azt mondta neki, hogy *a franc tudja, te jártál vele utoljára, honnan tudjam, hova tetted?* Apu kotorászni kezdett a háta mögött, és előhúzta a távirányítót, majd keresgélgni kezdett a csatornák között, a Dakut kereste, ahogy ő szokta mondani. Mindig elmondja, hogy ezt a csatornát szereti, éjjel-nappal el tudná nézni. Persze nem hibáztatom ezért. Ő egy másik rendszerben nevelkedett. Ahol a tévé és a tévézés egy kicsit mást jelentett, mint manapság. Gyorsan hozzáteszem, hogy a szüleim is csak az új házba költözés után vezették be

a kábeltévét. Szóval akkor, mikor egy, esetleg két csatorna volt csupán, még közvetített kultúrát, irodalmat, műveltséget és egyáltalán: értékeket a televízió. Apám most áldva érzi magát, mert azt hiszi, hogy a DQ-tól kaphatja meg mindezeket, ő még nem jött rá arra, amire én igen: a tévéjében megjelenő száz csatorna nem úgy értendő, hogy azt a régi egy csatornát felszorozzuk százszal, hanem épp ellenkezőleg, azt az egyet el kell osztanunk százszal, és ekkor kapjuk meg azokat az erkölcsi és esztétikai értékeket, amelyeket manapság a legtöbb tévécsatorna közvetít. De nem hibáztatom ezért.

Általános dolgokról beszélgettünk, amikről az emberek ilyenkor beszélgetni szoktak. Elég jól ment egészen addig, míg apámnak volt söre. Ezt követően kezdődtek a problémák. Mindig ekkor kezdődnek a problémák. Eleinte csak kisebb odaszólások anyám és apám között. Majd hangsúlyosabbak. Majd jön az, hogy *még addig sem bírod ki, amíg itt vannak a gyerekek* szöveg, ezt felváltva szokták mondani. Eleinte, úgy értem, miután megismerték Vanit, miután először kivittem oda, ahol felnevelkedtem, a kolozsvári lányt egy kis vidéki bihari falucskába, azt reméltem, hogy legalább Vani előtt nem fognak veszekedni, de nem sokáig bírták. Sőt, még rosszabb lett a helyzet, bár ezt apám szemtől szemben soha nem mondta meg nekem.

Hogy miért nem? Tudni kell róla, hogy gyerekkorában nagyon jó matekos volt. Váradon az egyik legjobb líceumba járt, Temesvárra felvételizett, hidakat akart építeni. Fölötte húzták meg a vonalat. Kommunizmus volt. Nem próbálkozott többet. Lett belőle egy közepszerű sofőr, aki nem építi a hidakat, hanem átgurul rajtuk. Az emberek mindig szeretnek valaki mást vagy valami mást okolni a saját sikertelenségükért. Apu nem egyszer tett utalást arra, hogy a régi rendszer – ő csak így nevezte, soha ki nem mondta, hogy kommunizmus – tehet arról, hogy ő ilyen helyzetbe került. És ezen ugyanúgy értette azt, hogy nem vették fel az egyetemre, mint azt is, hogy alkoholista lett belőle. Ezt sem mondta ki, de azt hiszem, tudja ő is, hogy beteg, hogy segítségre lenne szüksége.

Apám nem titkolta el soha, azt szerette volna, hogy én építsek hidakat. Ehelyett az egyetlen fia két bölcsészdiplomát szerzett. Hazugság lenne azt állítani, hogy azért romlott meg a kapcsolat az apámmal, mert irodalmat mentem tanulni Kolozsvárra. Az már megromlott azelőtt, sőt, ha egészen őszinte akarok lenni, akkor sohasem volt jó a viszonyom az öreggel. De miután tudatosult benne, hogy Kolozsvárt választom, nem pedig Temesvárt, még rosszabbra fordult a kapcsolatunk. Mindezt csak tetézte, amikor harmadéves koromban karácsony előtt hazavittem Vanit. Sokáig nem értettem, hogy apám miért ilyen ellenséges a barátnőmmel. Anyám később kiszedte belőle. Egyszer, egy nyári estén két liter sört vett neki, kiültek a mostani terasz helyére, apám ivott és cigarettázott, anyám meg

beszélt hozzá, és az ő furfangos női agyával addig kérdezősködött, míg apám kibökte, mi nem tetszik neki Vaniban.

Persze nem konkrétan Vanival volt baja, hanem azzal, hogy elveszi annak a lehetőségét tőlem, hogy elvégezzem Temesváron azt az egyetemet, amire neki annak idején nem volt lehetősége vagy elég tehetsége, tudása, esetleg pénze, ismerőse. Határozottan az volt a véleménye, hogy a nők csak elszívják a levegőt a férfiak elől. Úgy értette, ha az ember szerelmes, akkor elsősorban nem saját magára, nem a jövőjére gondol, hanem minden idejét leköti a másik fél. Mondta ezt tapasztalatból, mert annak idején azért nem próbálkozott másik évben is a felvétellel, mert megismerkedett anyámmal. Ezt már nem anyámtól tudom, hanem tőle, saját szájával mondta azt követően, hogy elfogyott a sör, és anyám nem akarta odaadni a másik flakonnal is. Életemben először és utoljára akkor veszekedtem apámmal. Állandóan ezt a *nem érdekel* stílust vettem fel, de amikor nyíltan támadta Vanit, úgy éreztem, hogy szembe kell szállnom vele. Nagyon csúnyán összevesztünk, ami akkor lezajlott köztem és apám között, az nem volt mindennapi. Azt akarta, hogy hagyjam ott Vanit, és iratkozzak be egyetemre. Nem tartott sokáig a civakodásunk. Nagyjából nyolc-tíz percig. A végén azt mondtam Vaninak, hogy álljon fel, mert azonnal elmegyünk, és még azt is mondtam, hogy vissza soha nem jövünk. Erre apám anyámnak állt, hogy adja oda azonnal a többi sört, mert rögtön szívinfarktust kap. Anyám nem mozdult. Apám egyre hangosabban győzködte, de anyám hajthatatlan volt. Reszketett az idegességtől, a szemei idegesen jártak jobbra-balra, hirtelen kinyitotta a nappali ajtaját, félig kiment, visszaszólott: *adod hát azt a sört vagy nem?* Anyám a fejét rázta. Apám káromkodott egyet, becsapta az ajtót, és még hallatszott, hogy azt mondja: *majd meglátjátok ti, amikor megyek és felakasztom magam a körtefára, és majd csak egy fél flakon sör marad utánam.* Elment otthonról a kocsmába. Ugyanezzel a lendülettel mi is mentünk, el sem köszöntünk tőle, és nem is kerestük többet, sőt, még a faluba sem mentünk néhány évig.

*

Három és fél év telt el azóta. Én nem akartam visszamenni, de a feleségem erősködött. Vani vezetett. Ahogy befordultunk a helyiek által csak betérőnek nevezett útra, éreztem, hogy minden megváltozott azóta, mióta legutóbb itt jártunk. Az utat is megcsinálták végre, más lett, új burkolatot kapott. Más lett a termőföld, ahol régen búza volt, most kukorica van, ahol napraforgó volt, most búza van. Ahogy elhaladtunk a Tankárok fölötti hídon, két dolog villant át elmémen. A hídról édesapám jutott eszembe. A lehúzott ablakon beömlő fojtó szagról, ó, igen, a Tankárok szaga, pedig a gyerekkorom az, amikor pucéran fürödtünk benne, hogy ne legyen vizes a bugyink, és a szüleink ne vegyék észre, hogy szabályt szegtünk. Gyorsan

haladtunk a kocsival, láttam, hogy a kocsmá is bezárt, már omladozik a vakolat a régi bejárati ajtó fölött. Sokat jártunk ide a barátokkal biliárdozni meg pingpongozni. Vajon ők most mit csinálnak: Pikachu, Fazi, Ari, Kukac, Darcsi? Vajon itthon vannak? Vajon jönnek a temetésre?

Temetés után minden más lett. Már előtte is, de utána másképp lett más. Olyan nyugodt minden. Anyu is halkabban beszél azóta. A szellők másként fújnak, másképpen énekelnek a madarak, másként gágognak a libák az ablak alatt, és megváltozott a ház is. Csendes lett. Csupán anyu halk járása zavarja fel néha a levegőt a nappaliban.

Segítünk anyámnak pakolászni. Apám régi cuccait szedjük össze, oda akarja adni őket valakinek. Estére jár az idő. Meleg júliusi nap volt, és még mindig tart. Bemegyek a kamrába, mert onnan kell felmenni a padlásra, ahol anyám a téli holmikat tartja. Ahogy becsukom a kamraajtót, meglátok a sarokban egy sörösflakont. Azonnal eszembe jut apám utolsó mondata, amit hallottam tőle. Felveszem. Látom, hogy nagyjából félig van. Kimegyek a házból, leülök a lépcsőre. Kinyitom a flakont, beleszagolok. Sörszaga van. Meghúzom. Közben Rámbó somfordál oda hozzám, lefekszik mellém, azt várja, hogy simogassam meg. Megteszem, közben iszok még. Vani lép ki a házból, leül mellém. Csodálkozva kérdi, hogy mit csinálok. *Semmit*, válaszolok. *Te nem is szereted a sört*, s közben kissé mosolyra húzza a szája szélét. *Tudom*, mondom neki, közben Rámbót simogatom. Ülünk egymás mellett szótlanul, fejét a vállamra hajtja, és ő is elkezd simogatni a kutyát. Rámbó ezt kifejezetten élvez, becsukja a szemét és oldalra kinyújtja a nyelvét. Megiszom a sört. *És most mit csinálunk?* – kérdezi Vani tőlem. *Semmit*, válaszolom, majd egy kis idő múlva abbahagyom a kutya simogatását, felállok, elveszem a falnak támasztott nagybaltát és elindulok a körtefa irányába.

GÁLLA EDIT

Munkaterv

Tisztelt Bizottság, én készültem.
Gyerek helyett ezt a munkatervet szültem.

Ajánlásom nincs, sem üzleti ajánlatom.
Saját magamat nem sajnáltatom:

Szerény ez a terv és igénytelen.
(Ahhoz képest, hogy volt rá fél életem.)

Viszont higgadt plánum ez, kiegyensúlyozott:
Érett felnőttkorom egykedvűséget hozott.

A példaképeimet: szentet, öngyilkost, halál fiát
Lesöpörtem a polcról, és nyolc oldal bibliográfiát

Csatoltam ahhoz, amit írtam.
A megszólást, lenézést, somolygást kibírtam.

Fenyítésről, ökölrázásról nem beszélek:
Talán én voltam az, aki mindent félreértett,

Mert rövidlátó vagyok, és kissé süket.
(Ezért is kérem szíves elnézésüket.)

Életvidám az arcom, ha kenek rá festéket,
És igenis szeretem az emberiséget,

Béke velük: mantra, szútra, nirvána.
A terv borúlátása nyilván a

Fényviszonyoknak tulajdonítható: az ég
Lakatlan, a mennyei fény már rég

Nem ég a föld felett. Homály leple alatt
Nem láthatok, de érzek komor, nyomort betűző tűzfalat,

GÁLLA EDIT (1985, Budapest) költő, műfordító, tanár. Az ELTE-n végzett doktori tanulmányokat és a Károli Gáspár Református Egyetem óraadó tanára. Versei 2005 óta jelennek meg irodalmi folyóiratokban. 2012-ben Fulbright ösztöndíjat, 2018-ban NKA alkotói támogatást kapott. Első kötete: Egy másik életben (Napkút, 2016).

*Rikácsolva záruló rácsot, szélesen vigyorgó
Zsákcát, a mélység felé nyikorgó*

*Mozgólépcső lejáratot, sziszegve széttáruló
Üvegajtót: ezüstös, áruló*

*Csillogással szolgásgot rejtőt,
Gyűlölet fagyától síkos, sok, aljas lejtőt.*

*Így jutottam arra a feltevésre,
Hogy fényre van szükség, legalább egy kevésre,*

*Hogy kelecét kerüljek, találjak pallót, rámpát.
Hát felkapcsoltam költészetem, a kicsiny zseblámpát.*

*Talán hatóköre szűkös, és fénye gyér,
Mégis: apró világítótorony ő a ködben, egy próbát megér.*

*Segíthet más alagsor-lakóknak, hogy nekik is jusson emelet.
És, hogy lámpámba vehessek elemet –*

*Akár bolondság tőlem, akár elbizakodottság –
Önökhöz fordulok, tisztelt Bizottság.*

Refrén

*Nejlonharisnyát adtak és konzervbarackot,
Pimaszul kérdezték, ugye nem haragszok,*

*A fronton engem küldtek legelőre,
Kicsaptak a csupasz, póre legelőre,*

*Hetvenhétyszer zárták orrom előtt a rácsot,
Morzsát sajnáltak tőlem, míg ették a kalácsot,*

*Nem lehetett gurgulázva nevetni, se hörgögni, se sírni,
Csak kőbe vésett Gorgon-főként kibírni*

Évtizedek záporát, a jég verését,
Kajánul állni végig vetélytársak temetését,

Pisloghat a mécses, soknak szeme se rebben,
Azon vetélkednek, ki hazudik szebben,

Késeket éleznek és késlekednek élni,
Nyomban elgáncsolják, aki mer remélni –

Ki volt a tettes? Ki furkált, ki szurkált, ki ártott?
A felejtés-esőben arcuk felismerhetetlenné ázott,

Eltűnnek a ködben, de hűen és konokul itt maradok én,
Mint elakadt lemez, mint régi refrén.

Nincs nyugalomuk a gonoszoknak

Nem jut idő a gonoszoknak
védőbeszédre, mindhiába makognak.
Kertészkedtek? A község gyümölcsei
mégis savanyúak. Istápoltak?
A jó emberek szemölcsei

mégse múlnak. A gonoszoknak
semmi hasznuk, nem is jut azoknak
sem elismerés, sem vagyon.
Ha hallgatnak, ha szólnak, egyaránt vérlázítóak:
a községbéliek már ütnék őket agyon.

Nincs sehol hely a gonoszoknak,
bár indulni restek, bár gyáván zokognak,
rendeznek rájuk hajtóvadászatot
a derék emberek:
úzik őket, mint a veszett állatot.

*Nyomukban füstfelhők gomolyognak;
alápörkölnék a gonoszoknak:
lángoljanak a tisztátlanok, velük égjen a métely.
A falubéliek tiszta szívében
csak így hamvad el végleg a kétely.*

PATAKI ANETT

A csucsai kastély asszonya

Bertát már több mint egy hete gyötörte a láz. A függönyöket behúzták, de a nyitott ablakon néha-néha betáncoló szellő magával hozta a falak tövébe ültetett szegfű illatát. Amikor nem kínoztta a fájdalom, megpróbálta elképzelni a pimaszul csíkos szirmokat. Kalapra lehetne tűzni a százszínű fejeket, vagy férfiak gomblyukaiba, ártatlan délutáni piknikeken. Alább a birtokon folyik a Sebes-Körös, egy kicsit arrébb ritka a nád és a tisztáson ülve lehet nézni, ahogy zúg a folyó. Kellemes az idő ott júniusban, még szűnyog sincsen sok ilyenkor. Egyik nap kérte a cselédet, hozzon fel neki a szegfűből pár szálat, de az ráripakodott, hogy virágot a halottakra visznek. Életben kellett hát maradnia, ha bele akart szagolni azokba a recés kis szirmokba, mert halottnak a virág már éppoly felesleges, mint a csók.

Édesapára vitték a virágot mindig, Édesanya, ő meg a Károlyka, ki a temető legeslegszéleire. A borostyán az évek alatt lassan lemászott a közeli fenyőkről és szelíden fonta be a sírt. Nem vágták le róla, csak a gazt húzogatták, amíg az anyjuk elhelyezte középen a jácintokat. Addig jártak ki, amíg ott éltek Kolozsban. Pestről többé már nem utaztak le ezért.

A tanítóképző szabadnapjain a lányok egymásnak tűzködték a boglárkákat és az ibolyákat a tarkójukon hordott chignon kontyokba, és úgy lépdelték a Városligetben a sikkes paraplikkal a kezükben, mint az igazi úri kisasszonyok. Nem is mindenki akart tanítónő lenni, de Berta igen. Számolta a napokat, amíg a saját lábára állhat. Ott állt előtte példaképnek az igazgatónő, Zirzen Janka, aki férj nélkül is megállta a helyét az életben, és nyomot hagyott a világban. Az anyját is erős asszonynak tartotta, de sosem felejthette el, hogy rokonaik kegyéből élhetnek csak úgy, ahogy. Miklós bácsi fizette a tanítóképzőt is. Berta már az első pillanatban elhatározta, egyszer kamatostul visszafizeti neki az egészet, vagy ha mást nem, majd gondját viseli idősebb korában. Bárhogy is, irtózott attól, hogy adóssággal hagyja itt ezt a világot.

Aztán a Miklós bácsi hirtelen azt mondta, legyen a felesége. Berta elszégyellte magát. Nem tudta, ő biztatta-e erre a nagybátyját valahogy, vagy talán ez a köztudott ár egy életnyi támogatásért. A tanárképző csak circusz volt, feleség lesz belőle, szorosan a családban marad, mint ahogy a régi arisztokráciánál volt szokásban. Édesanyja ágált ellene, azt mondta, nem való az ilyen, náluk sosem történt ilyesmi, és bármennyit is segített

PATAKI ANETT (Székesfehérvár) mesterhallgató a Károli Gáspár Református Egyetem japanológia szakán. Az alapképzést A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán végezte, jelenleg csereévéit tölti Japánban, a Fukusima Egyetemen. Versei, meséi, novellái jelentek meg antológiákban és folyóiratokban (Helikon, Látó). A 2018. évi Tabéry Géza novellapályázat megosztott második díjasa.

rajtuk a fivére, elment az esze, ha azt hiszi, hogy az ő leánya lesz majd az asszonya. Aztán Berta igent mondott.

Az anyja haragja megnyugtatta Bertát. Hát nem erre szánták, nem cserélték el a Miklós bácsi pénzére, akinek bár talán kezdettől ez volt a terve, rajongása mégiscsak hízelgő volt egy kicsit. Nem azért mondott igent, mert vonzotta volna bármi is a nagybátyjához, aki apja helyett apja volt, hanem mert úgy érezte, így kell letudni a tartozást. Ha ezt visszautasítja, Miklós bácsi hátat fordít az egész családnak. Károly még nem fejezte be az iskolát, festeni szeret. Csodaszép színeket kapott tavaly karácsonyra, Bécsből rendelte őket a bácsi. Azzal vigasztalta magát, hogy ráér még tanítani. Húszévesen hebrencsnek tartanak, most férjhez megy, szül egy vagy két gyereket, tíz év múlva pedig már ő tanítja őket írni és olvasni valamelyik elemiben.

Csucsán nem volt iskola. Arra gondolt, ő alapít majd egyet itt, akár a kastélyban, amit Miklós bácsi az ő egyetlen szavára építtetett. Minden új volt még, a betegszoba falait a tavalyi divat szerint festették, a szőnyegetek külföldről hozatták. Berta most nem tudott gyönyörködni a színekben és a mintákban. Csak a szegfűillatot szomjazta nagyon, főleg éjszaka, amikor zárva tartották az ablakot. Ilyenkor rázta őt a hideg a legjobban.

Álmában az iskolapadban ült és egy szigorú tanító, kezében pálcával, nagy dörrenő hangon szólította fel.

– Törökfalvi Török Berta!

– Igenis, tanító úr! – ugrott fel Berta a helyéről. Körülötte nagy szemű kisgyermek, csak ő volt ilyen hosszú nyúlt alak. A pad apróra zsugorodott mellette, nem nyújtott semmi védelmet.

– Hát maga még egy gyermeket sem tud világra hozni rendesen!? – harsant fel a tanító.

– Világra hoztam én azt, kérem szépen. Azt mondják, egészséges! – védekezett Berta, mire a tanító az asztalra csapott a pálcával.

– És maga hogy néz ki, fiam!? Szedje már össze magát!

– Nem lehet... a lázat ki kell heverni – dadogta Berta, és közben zihálni kezdett.

– Isten haragja ez – szólt a tanító most szelídebben. – Az Isten haragja ez a szodómiáért.

– Arról... nem én döntöttem így – hebegte a lány és már forgott vele a szoba. Homályosan látta, ahogy a tanító közelebb lépdél. A férfi megállította a falakat körülötte, így tisztán láthatta az arcát. Nem egy vidéki tanító állt előtte, hanem az édesapja, az egykori főszolgabíró.

– Hát ki? – kérdezte.

Berta erősen gondolkodott a válaszon, ki akarta menteni magát, meg kellett ezt magyaráznia az édesapjának, de akkor lassan kihúzta a teremből egy hang, ami sűrűn szólongatta. A szolgálólány volt az, riadtan nézett rá.

– Asszonyom... jaj, asszonyom, hála istennek! – könnyebbült meg, ahogy az úrnő lázálma véget ért.

– Hála... – lehelte Berta és nagyot sóhajtott, amikor a cseléd friss borogatást helyezett a homlokára.

Ehhez a házassághoz Istennek nem sok köze volt. Istent nem érdeklik a rokonházasságok. Ebbe csak a királynak volt beleszólása, de ő nem ellemezte. Végül a Kálvin téri templom sem szakadt rájuk. Ezek után Berta már nem tartott attól, hogy magára haragított volna ezzel bárkit is. Meglett az esküvő, a nász, az állapot. Kérésére felépült a csucsai kastély. Csak arra nem számított, hogy Miklós bácsi annyira büszke lesz majd rá, hogy nem engedi máshol világra jönni az örököst. Berta hozzászokott Pesthez, meg az orvosokhoz, falusi bábával szülni kész időutazás volt számára. Ha valakit hibáztatott az állapotáért, akkor az a férfiak csökönyössége volt. Mert ők jobban tudnak mindent, a nőket meg csak beterelelik az istállóba, mint a barmokat, hogy tegyék a dolgukat, és hozzanak a világra még több férfit.

Amikor a Bertukát a kezébe adták, elmosolyodott. Halálosan kimerült, de alig bírta elengedni az apró, sötét hajú csecsemőt. A Zirzen Janka jutott róla eszébe, olyan mélyek voltak a ráncai, és olyan szigorúan nézett erre a világra. Abban a pillanatban nem bánta a körülményeket. Ott voltak a cselédek, a bába, az édesanyja, a leánya és ő maga. Csak nők és harmónia, az ablakból a békés nyári délután áradt befelé, messze látszottak a szemközti hegyek. Fűszagot érzett, nemrég kaszálhattak az állatoknak. Melléhez vette Bertukát és úgy érezte, minden rendben van, majd ők ketten lesznek itt a csucsai kastélyban, mit kastély, legyen inkább vár! A két Berta, a nagymamával együtt három, a vár úrnői majd szedik a gyöngyvirágot a kertben, és nem fog bánni semmit. Estére felszökött a láza, és a Bertukát nem hozták be többet.

Miklós bácsit is csak homályosan látta, akkor járt itt, amikor nem volt eszméletén. Nem mondták neki, anélkül is tudta, hogy csalódott. Fiút akart. Rögtön elsőre örököst kellett volna szülnie, mert bár Berta még fiatal volt, a bácsi lassan már az ötvenet taposta. Berta minden alkalommal elmormolt egy miatyánkot, ha azon kapta magát, hogy mosolyog, amiért először magának szült gyermeket, nem pedig a férjének, a férfiaknak, a politikának. Nem akarta ő ezt sabotálni, tudta, hogy ez a dolgok rendje, de hiányoztak a barátnői a tanítóképzőből és kezdettől úgy gondolt erre a gyermekre, hogy majd ő lesz az, aki enyhíti a magányát.

Berta számára már összefolytak a napok, álmában sokszor látta a gyermeket, játszani, felnőni, utazni, élni. Ilyenkor mosolygott. Máskor meg rémálmok gyötörték az apró iskolapadban, az apja sírjánál, vagy sosem látott képek anyai nagyszüleiről, akiket kivégeztek a román parasztok '48-ban. Nem mondtak neki semmit. Azt sem, amit a városból kéretett orvos mondott az egyre súlyosbodó állapotáról. Meg azt sem, hogy a férje látni sem akarja a csecsemőt. Alig volt már magánál, amikor az édesanyja jég-

hideg kezével szorította az övét, és két ima között azt rebegte, hogy majd ő vigyázni fog a Bertukára.

Most ő akart lenni a Bertuka. Kicsi és puha és gondtalan. Jól bebugyolálva az évszázados kelengyébe, valaki forró mellén, szeretetben. Ahol nem fáj és ég belülről a teste, és ahol még nincsenek elveszett álmai. Képzeletben felült az ágyon és ráhajolt az édesanyja szoknyájára.

– Én vagyok az, a Bertuka – suttogta forró ajkain, de már nem hallotta őt senki.

BOZÓKY BALÁZS

Varázshegy

*Minden este megszöktetsz a Varázshegyre,
Álmaim helyére, hol megszűnik az idő,
És aztán minden reggel arra kell ébrednem,
Hogy nincs se varázslat, se hegy, se nő.*

2014. február 4., Valby, Koppenhága

A walesi bárók

*Emléketek szagगतott képei
Sorakoznak elmémbe most,
Ti fülledt, szomorú tengerparti,
Zajosan csendes walesi bárók.*

*A Taff folyó partján sokat ültünk,
Teraszon, esőben, fűtőtest mellett,
A sötétben mi sohasem féltünk,
Míg biztattak a jéghideg ciderek,*

*A Riverside szívében volt az a bár,
Ahol a zenész szobára küldött,
Hol tálcával vettük a sört is talán,
Egyensúlyozva az emberek között,*

*A Bute-park mellett volt az a hely:
Nagy kert, faasztalok, gazdag kölkök,
Mókusok a fán, senki sem nyert,
Szegények voltunk, munkát kerestünk,*

BOZÓKY BALÁZS (Buda-
pest) érettségi után Dáni-
ában folytatta üzleti
tanulmányait, egyetemet
is ott végzett, és bejárta
Európát. Tizenegy év
elteltével hazaköltözött.
Verseskötete: Vágyako-
zás a szerelemre (2012).
Főleg színikritikát és
recenziót ír, illetve inter-
jút készít a főállása mel-
lett egy kulturális portál-
nál.

*A Queen streeten hangos rockzene,
Hosszú sor, tequila, jager, mojito,
Kilencvenes évek slágereire
Agglegények ittak túsarkúkból,*

*A könyvtár mellett volt a Soda,
Fat Mike mérte ott a whiskeyt és a szörpöt,
Hányásban és pohárban ázó hajnal,
Izzasztó emléke még ma is gyötör,*

*A vár mellett állt az a sötét skót bár,
Fekete tornyai most szívembe marnak,
De jó volt ott a barna sör, komám,
Kár, hogy mindig egyedül voltam.*

Budapest, 2016. december 5.

Tegnap még

*Tegnap még
József Attila verseit
olvastam neked a
konyhában gyertyafénynél.
Ma már egyedül
főzök kávé
és cigarettázok
a kertben.
Pár órája még
művész moziba
készültünk
egy romantikus
francia filmre.*

Mostanra már csak a
tépázott jegy
nyugszik a
konyhaasztalon
és kócos emlékek,
szőke gondolatok
cikáznak a
takarón és
a szőnyegen.

Tegnap még
nem volt üres
a ház
és az ágyam sem
volt hideg.
Dalos éjszakán
táncolt az éj
David Bowie-val
csacska-részegen.
Akkor még szerettük
az elmúlást, az őszt.
Most karcos emlék,
téli rege, elfáradt nő
utolsó cigarettájának
hamvadó vége
a hajnal,
fény-árnyék játékká
zsugorodott a város
és türelmetlenül
várom a tavaszt.
Nagy tervek körvonala
rajzolódik ki a hegyről.
Könnyen írok erről.

Hideg lett,
vacog még
a pókháló is a falon.
A párnába túrja
a tegnap a fejem,
nem jön szememre
újra az álom.

Kristálytisztán ragyog a jövő
fényes Hold sütötte
sötét ösvény végén.
Látalak ott Téged
és magamat is úgy,
amilyennek feltétel
nélkül szeretnél.
Tegnap még
egyedül csak
mi ketten
1-1 pohár könnyed,
testes borral
Duna-parton
téli estén
éreztek, ez
mindig így marad.

Holnap már több kell.

GÁRDOS BÍBOR

A tökéletlen tökéletességének összhangja

Boncza Bertát megidézve, a női psziché világából merítkezve, egy fekete-tével felvértezve kezdem soraim.

Történetem táncosa egy filozoptrina, aki jobbára kordbársony kosztü-möt viselt, hangulatával harmonizáló színben. Törpetűsarkain hurcolva reggeli kávéillatot lejtettek végig kisportolt lábai az épület kövein minden nap. Délutánonként a kissé kiforratlan, de olyannyira magabiztos lény karöltve sétálgatott lexikális tudásával kietlen parkok kietlen lelkei közt.

Kedvenc verse Adytól A Halál rokona volt, ami sokat elárul róla. Noha spleen nem jellemző rá, ámde létének korábbi fázisai torz tükröt tartanak elé fogmosás közben. A szeretett férfi, helyesbítve a férfi, akire gondol ilyenkor, nos, ő az, akivel kedvesünk kegyetlen játszmáit tornáztatta hajdan, őrült szerelem vagy puritán lelketlenség okán, tudatosan és módszeresen vetett véget szenvedéseinek. Hősnőnket ezen eset a látszat ellenére megviselte s lelkére fekete fityulaként tűzte, ám testi izolációról nem szólhatunk. Rabruhája azúrkék csipke fehérneműje, mi akadályt nem állít annak, ki odatévedne. Ám minden este a szennyesbe dobta azt, s az új nap tisztázta elődjét. A tejet reggel magának vette, virágot sosem kapott, de nem is igényelte.

Szombati nap volt, a rántottához újságot olvasott, no nem a Kultúrnyugatot. Nem egyezett az ízlése, ő az étlapra inkább Modiglianit, Ferenczy Károlyt, Brechtet, Karinthyt, egyszóval a huszadik századot kérte. Arról, hogy mit kapott, nem fecsegnék, a lényeg most az újsághirdetés, amin megakadt búzavirágkék szeme. A társkereső rovat unalmas sorai közt a következőt olvasta: „Anyegin keresi Tatjánát”. Ugyan miért vágyik valaki a beteljesületlen, keserű, enyhén lime-os kortyaira? Mért kívánna bárki ilyen gyötrelmes, öleléstől mentes komisz hideg szerelmet? Idejének szűkében a gondolatot a hűtő polcára helyezte, fentről a másodikra, rá a sajtokra.

Két kozmetikát, egy fodrászatot, négy avokádós toastot, egy kagylótálat, három regényt, egy butikot, egy szeretőt, és összességében tizenhárom napot hagyott maga után, mire kongó gyomorral étel után kutatva újra megpillantotta, s most módjával be is lakmározta a félretett felvetést. Szalvétával teátrálisan törölve ajkait tervezgette a románcot. Az evidencia elveivel élve a formalitást a korhoz hűen megőrizve papírt ragadott, s kopírozott. Tatjana levele Anyeginnek, Puskind szó szerint idézve. Feladta az írományt, s várva az abszurd folytatást, meginvitálta magát egy lattéra, a

**GÁRDOS BÍBOR a 2018. évi
Tabéry Géza novellapá-
lyázat megosztott máso-
dik díjasa.**

főtérre. Az alany hamar reflektált, a szövegben egy utasítás állt. „Ha valóban oly bátor s jellemes, mint a híres nőalak, várja Önt egy feladvány, a városi könyvtár legmagasabb polcán.” A válasz meglepte, a titkokat nem szerette, de a kíváncsiság hajtotta, így el sem telt fél óra, mire azon kapta magát, hogy lelkesen lapozza sorra a könyveket. A helymeghatározás nem volt túl pontos, hisz volt ott vagy száz ilyen polc, s egyre jobban gurult dühbe, nem játszhat senki így vele. Már záróra következett, mire észbe kap, milyen ostoba, hogy nem az orosz irodalomnál kutat. Nyomban meg is lelte, újabb üzenet, mit precízen a megfelelő oldalra tett. „Találkozni Önnel ugyan nem vágyom, de kedvenc dallamom, elárulom, Chopin e-moll zongoraversenye, Önért szól majd.”

A hölgyemény nyomban rosszul lett, illet vele férfi még nem tett. A visszautasítást nehezen viselte, s hisztérikusan további levelet keresve csapkodta magát. A biztonsági őr kedvesen kitéssékelte csendesen, szégyenteljesen. Gondolkodóba esett, mit rejthetnek a rébuszok, megfejtem – mondogatta –, még ha meg is pusztulok. Idegesen járta az utcákat, lelki békére vágyva, mikor hirtelen szembejött létének megoldása. Kopott falra ragasztott plakát, magány, négy sor, Chopin-est a hétvégén, kapunyitás hatkor. A pulzusa rögtön felszökött, szinte már röpködött. Bosszúval a blúza alatt, ököllel a kezében sétált haza.

A szokottnál csinosabban öltözött, csipke simogatta mindenütt és Chanel lassúzott a szobában. A terve ugyan nem volt kész, a terembe lépve mégsem félt. Ott viszont megriadt, mikor szembesült, a képességeit meghaladja eme ügy. Belezuhanva kétségeibe, a székbe, nem is hallotta, mit játszik a zenekar. Majd mikor a tapsvihar után felcsendült a ráadás, az e-moll dallama, egyszeriben életre kelt, hisz ha emberünk ezt tudta, akkor fent van a színpadon. Nem mintha ez a kört oly csekélyre szűkítette volna, de őt ez felvidította. Számba vette lehetőségeit, majd hirtelen ötlettől vezérelve, mindnek az öltözőjébe küldött egy sort Tatjánaként, miszerint a bárban várja, jöjjön hamarjában. Kongó bizonytalanság, kiürült pohár, megváratott lány. Két óra múltán, önuralom híján, eltiport önérzettel nyúlt kabátjáért. Az ajtón kilépve három lépést téve, kellemes hang hallatik, „Hazakísérhetem, kisasszony?” Megrökönyödött, felháborodott tekintet, mi egyszeriben elszakad, s valami más váltja fel, mi hangosan tör elő: „Hát persze, a karnagy!” Hosszú séta folytán, minek miértje vitatott, a lét oly magasságairól elmélkedtek, mire választ jobbat Szókratész vagy Petrarca sem adhatott. Az ember szenved, a karmester haldoklik. Fogytán az ereje, egy mentsvárért eped. Egy valótlán kapcsolat, miként nem lehetnek egymáséi, plátói provokáció, egy utolsó szenvedés, mi elnyomja a fizikait. Szokatlannak bizonyult, midőn heroinánkra szükség nem volt, pusztán pszichés, abszurd kérdés, mitől megriadt. Önmarcangolás jellemezte a születendő napokat. Újfajta emóció, kesernyés, de már maradandó, érezte, hogy pusztító.

A következő pár hónap irodalommal átitatott, intravénásan adagolt gerjedelem, hittel vegyülő fájdalom. A dózis megfelelőnek bizonyult, a lélek visszatért, a test stabilizálódott. Vívódás lét és annak hiánya közt, vívódás önmagával, vívódás minden klisés érzelemmel. Miután a veszély elmúlt, s a szükség, a nagyúr kimúlt, a vonzalom elszaladt, a kötelék megszakadt. A boldogság deficitje kongó ürt hagyott, de a nő lassacskán bele-nyugodott.

A tizenhárom nem egyszeres többszöröse hagyta a napokat maga után, s a toastok, kagylótálak, a regények s szalonok száma szaporodott, viszont az asztalon a tányérkészlet is gyarapodott. Életmódja nagyban megváltozott. Marcipán menyasszony a cukormáz tetején, stagnáló ölelés, mezítlábas esti mesék. Nyüzsgő szobák, telefirkált falak, táncoló uzsonnák, habos műanyag kacsák a kádban. Zajos nyugalom. Visszájára fordult paplanhuzatban illatozó gondtalanság.

Szombati nap volt, pizsamában merengett, a férje dolgozni ment, gyerekei is már ott, hol kell, mikor valaki csengetett. A gyümölcsprés zümmögött, elnyomta a hangot, csak a másodiknál ugrott. Ismerős élére vasalt tekintet, mi ölelésre vágyik, múltat idéz, fájdalmat kelt, de már nem ugyanazt. Erőtlen szavakat hallat, megbánt hibáról, a kedves hiányáról. Könyörög, esedezik, megalázkodik. Félelemtől meggyötört arc, mi feloldozást nem kap. Az ítélet végleges, törvényt nem, csak lelket szeg. Megkomponált élet, mi már dupla ütemvonallal jelzi a múlt megmásíthatatlanságát.

KISS DÁVID

Final call

(Stephen Hawking emlékére)

*Boarding completed –
minden a helyén.
Cross-check; taxi;
take-off: elrugaszkodás.
Összemegy Pest,
a Duna, a Kossuth tér.
Gyorsulunk, az idő meg
egyre lassabb –
csökken a nyomás.
Tágul a tér.
Ritkul az anyag.*

*Alattunk: gomolygó
gázok légnemű tengere,
fortyognak a felhők –
fehér őskatyvasz.
Egymásba gabalyodó
részekből a Nap
életet hevít.
Felettünk: az űr
halált fagyaszt.*

*De hiába repkedünk!
Mi az Istent sem
foghatjuk fel igazán.
Téged székedbe préselt
a tömegvonzás,
s még onnan is túlláttál
a teremtség határán.*

KISS DÁVID (1988, Sopron)
a Berzsenyi Dániel Evan-
gélikus Líceumban érett-
ségizett, majd a Budapes-
ti Corvinus Egyetemen
diplomázott politológia
szakon. Az utolsó hazaér-
kezés és a soron követke-
ző elindulás között Buda-
pesten él.

Határzár

A tűzparancs után
az ismert világrend
nagy robajjal
a tengerbe omlott,
és az ár elmosott pár
romlott diktatúrát –

most túlterhelt
bárkák ezrei hiszik,
hogy Lampedusa
az új Ararát.

Nálunk is: szinte
visszafelé folyik a Tisza,
s bár Ásotthalmon
egyre több az afgán,

mélyülő keréknyom
vagyunk csupán –
romvárosok között félúton
dagonyába ragadt
álmokból építünk falakat,
pedig magunk sem
tudjuk már régóta,
hogyan hol van a határ.

Meteor

Minek örülnél jobban?

*Egy vagány kisleány! –
mondta anyámnak – előre büszkén –
japán harcművész apám,*

*Én meg inkább kislánynak! –
kontrázott apámnak – csakazértis –
rikító szoknyás anyám,*

*mikor alkonyat után
egyszerre láttak meg egy
augusztusi csillagot,
behunyták szemüket és
egyikük sem gondolt pont
rám.*

Hatlapos

*Előző éjjel meglátogatott a dédanyám,
bezörgetett hozzám csontos kezével.
Bordó pongyola takarta fáradt tagjait:
májszínű lebeny a porladó porcokon.
Nem zombi volt, múmia vagy szellem,
nyom nélkül múlt el sírjában tizenkét év.
Szemgödre krátertavakként nyelték el
a világítótestek mesterséges fényét,
akárcsak a szervei összeomlását követő
utolsó, sáros órában.*

*Táskájából lejárt gyógyszereket pakolt elő –
hiába szóltam rá: már romlottak, Dédi,
riadtan nézett, mint aki semmit sem ért.
Hatlapost süített belőlük, meg foszlós kalácsot,
azt mondta: meglásd, jó lesz, kisfiam,
és a mélybe húzott fekete kráter szemével.*

TANKÓ ANDREA

Idődialogus

Emlékezés egy (vélt) édesanyára és jelenvalóságokra

Különös lehet, ahogy összemosódnak az idősíkok. Ahogy vannak bizonyos jelenek, vannak bizonyos valóságok, de nincs egy jelen és egy valóság. Egy pillanatra megborul a percmutató, s átsétálunk egymás egyetlennek hitt jelenvalóságába, s a találkozásban nem is tudjuk, igazán mi ámit el jobban: (bele)látni azt a Te-t, akiről fogalmunk sem volt, akiről fogalmunk sem lehetett, hisz fényévekre a mi születésünktől jön el az ő ideje egy szép márciusi napon, mikor déli tizenkettőt harangoznak. Vagy attól hüledezünk inkább, hogy tapasztaljuk, ahogy megbomlik minden szilárdnak hitt, kőbe vésett elképzelésünk arról, kik és hogyan találkozhatnak, hogy az idő és a tér behatárol, hogy a valóság egy, igaz és feddhetetlen.

Narratívát adok az élményednek, rendben? Kell a közelségtapasztalat, hogy élőnek érezzük a kép-embereket. Az időn és térhatárokon átívelő dialógust, amelyben egy téli délután, nagymamaillatú pokrócba bugyolálva lépegettél át a jelen(ek) ajtaján. Minden kopogtatásra idegen, ismeretlen kéz nyitott ajtót, habogtál, köhögtél, csókolomok és jó napotok között kótársztál, mit is kellene most mondani?

Megsárgult arcok néztek rád, kép-emberek arcai, olyanok, akiknek a szép márciusi déli harangozások a megterített asztalt jelezték, szó sem volt születés(ed)ről. Megsárgult arcok, szép, sötétbarna kontyos asszonyarcok, inget viselő, régi vágású férfiak arca. Betessékeltek, egytől egyig, meghívtak a napjukba, legalább egyszer, legalább egyszer. Még mindig nem találad a hangod, hogy legalább köszönj, ha belépsz az ajtón, de a szemed megvolt, a tágra nyílt, kíváncsiságtól csillogó szemed. Távolról hallottad nagymama hangját, ő vezetett idáig, kapaszkodj hát jól bele a köntösébe, nem maradhatsz le. S miközben te követted a kép-emberek arcképeit, a mama-hang elmondta, ki kinek a kije, mi történt 1910-ben, hogy született meg rá két évre a dédmama, nem, nem az, akinél most vagy, ő odébb lakik, igen, igen, hisz emlékszel, de hogyhogy emlékszel, vagy úgy, régen nagyapád sokat mesélt az édesanyjáról, igen, így már érthető az emlékeid, hozzá majd később látogatsz.

Te csak mész tovább, már nem olyan erőtlen és elhaló a kopogásod, erőteljesen kopogsz és topogsz, be szeretnél jutni, engedjenek, hadd menj be, ide is, ide a szürke falú szobába, ami egy kis kertre néz. Ide, ide akarsz a legjobban bemenni, a fal miatt is, meg persze a kert is érdekel, déli fekvésű, takaros, de leginkább az a nő vonz, hosszú haja a vállára omlik, ott ül

TANKÓ ANDREA (1997, Sepsiszentgyörgy), a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar–komparatiztika szakos hallgatója. Az irodalom számára jelenleg egy világot képez, híd önmagához és másokhoz, valami, ami közös lehet. Korábban jelent meg novellája a Várad folyóiratban, valamint a Bibliofil Alapítványnál is. A 2018. évi Tabéry Géza novellapályázat megosztott harmadik díjasa.

a kertben, nyári ruhában, mezítláb, nem látod az arcát, pedig nagyon érzed, olyan nagyon ismerősnek érzed. Látni szeretnéd, pedig tudod, az az arc is sárga lenne, idő rágta napsárga, mint a többi, ami ajtót nyitott neked. Mégis, engedjenek be az ajtón, ott akarsz lenni, amikor a kép készül, látni akarod, ahogy a szemeddel befoghatod a láthatárt, a szürke fal egy részét, a kert egészét és a benne ülő tündérlányt. Ki... ki ő? – rángatod a köntöst, de nem jön válasz, hol a mama-hang, miért nem válaszol? Hisz ő is utazik veled, nem? Ismernie kell, tudnia a kert lányáról, ki ő, mama? Hol vagy, mama? Nem, nem kérek, köszönöm, nem, nem is fázom, jó meleg a pokróc, igen, te kötötted, tudom, mikor még jó fonalat lehetett kapni a sarki boltban, lehetett jó fonalat kapni a sarki boltban? Mama, ki ő? Visszazuhantál a jelenedbe, hallod, hogy ki ő, ki a kert (tündér)lánya, a sokadik nagybácsi édesanyja, igen, nagyon szép lány volt, mint egy tündér. Miért mondod ezt, mama, miért mondod, hogy a sokadik nagybácsi édesanyja, hogy tündér volt, nem lehet, másnak kell lennie, ismerem őt, itt érzem, közel érzem magamhoz, ki ő, mama?

Lapoztok, serceg mama bütykös ujjá alatt a málló sárgaság. Újabb ajtók, újabb jelenek, ráncigálnak magukkal, magukba, félig még a nagymamailatba vagy bugyolálva, félig már kiléptél onnan, de ő vezet(ne) tovább. Nézd, van itt valami, jaj, nem is emlékeztem, hogy ide tettem, meg akartam őrizni, nemcsak itt belül, emlékként, anyagként is, s látod, időközben elfelejtettem, hová pakoltam, ilyen ez – nevet nagymama, de nem úgy, ahogyan te ismered, nem a születésnapos „egyél még egy szelet tortát”-nevetés ez, ideges, hangja remegős, fájdalmas nevetés. Fontos lehet, amit talált, de mi az? Kérdezted? Megkérdezted, ugye, belenéztél, ugye?

Levél, édesanyádtól, odaadom, sőt, vidd is magaddal, nálad jobb helyen lesz, te legalább nem felejtetted el, hová teszed, igen, igen, biztos, elviheted, de előtte felolvasom neked, rendben? Nem hasonlít a hangunk, tudom, de mikor fiatal voltam, ugyanolyan volt, barackízű, kaparja a torkot, mikor a héjba bonyolódik az ember, akkor hasonlított, hasonlítottunk, emlékszel édesanyád hangjára? Felolvashatom neked, a mostani hangomon, édesanyád hangján és az én sajátomon? Rövid, szeretném.

Talán bólintottál, így volt? Közben pedig azon gondolkoztál, amin már olyan sokszor kavicsokat rugódva hazafele menet, azon, hogy emlékszel még a hangjára, emlékszel? De most ez is csak egy elindított (gondolat) fonál volt, nincs befejezés, nincs pont, ahogy az ajtók is félig csukódtak csak vissza, ahogy a tündérlány sem lehet csak tündérlány, most ez a ritmus, a mama szeretet-tempója, a hangja, amilyen az édesanyádé is lehetett volna, kéri, hogy kövesd, látod, ahogy készül a levél elolvasására.

„Kedvesek! Azért írok, hogy megköszönjem azokat, amivel útnak indítottatok. Itt nagy a szegénység, minden este későn fekszünk, a hátam már megsínylette, de kitartunk, elvégre segíteni jöttünk. Nagy szükség van józanságra és szeretetre. Emlékszem, ezeket mondtátok, maradjunk tiszt-

tán látók és szeressük a szenvedőket. Minden reggel ezzel kelek, minden este ezzel fekszem. Köszönöm nektek. Két hét múlva lépjük át a határt, nemsoká megölelhetjük egymást. Gondolunk rátok, szeretettel, G.” Lassan olvasott, megijedt a saját hangjától, mikor is olvasott utoljára hangosan, régen lehetett, nagyon régen.

Ez egy újabb ajtó, úgy érzed, tudom, belépni egy közelebbi elmúlt jelenbe, elutazni a betűk dőltségén, a papír gyűrődésein, ismét fél lábbal vagy itt-ott, közben köszönöd a lélekrajzot, egy újabb folt, ami fehérebbnek látszik, édesanyádból...

Sok a szín ma délután, talán túl sok is. Minden sárga, megkopott, meg szürke és fehér – foltokban –, idős, halovány és villódzó. Meg olyan erős minden, minden érzés, minden illat, minden hang. Pedig alig beszéltek, mama is utazik veled, keveset szól, mióta felolvasta a levelet, még kevesebbet, Vele találkozik most, tudod te is, mégis sok a hang, sok a szó, artikulálatlanul lebegnek, lehetőségként a meg nem talált csókolomok és jó napotok között. Azon (is) gondolkodsz, hogyan adj hangot te mindennek, hogyan meséld el, hogyan hívd életre a kép-embereket, akikkel valahogyan egymáséi vagytok most már, hogyan csináld, hogy ne tartsd meg magadnak, mert szólni szeretnének, úgy érzed. Aztán lenézel a pokrócba tekert lábadra, s a kézre, ami rajta nyugszik. Nézed mamát, ahogy kapaszkodik beléd, kapaszkodik a sárga embereibe, a levélbe, aminek már távoli a hangja, nézed és látod a saját képkockáit, amit elmesélt és amit nem, ami lehetett és lehetett volna, nézed ezt a szép és igaz embert, aki beléd kapaszkodik, akinek nagy szüksége van rád, akinek ott az egész élete a szemében, a keze szorongatásában. Aki mesél neked egy bizonyos jelenben, neked, aki egyrészt az ő jelenében vagy, másrészt viszont egy teljesen másban, teljesen sajátosban. Aki mesél neked olyan emberekről, akik a múltja síkján vannak, úgy mesél, hogy az ő múltbeli (jelen)síkja nem tud azonos lenni a tiéddel, az unokáéval, de valahol mégis az. Talán pont ebben a zavart és kusza jelensíkban, ahol minden valószerűnek és élőnek hat. Mindeközben úgy érzed, ez a ti délutánodok, a ti idősetátok, amit elmondasz belőle, csak cafatja lehet ennek a közösségnek, s megelégszel a részletekkel, a benyomásokkal, a szakadt szavakkal, amelyek inkább kezdetei valaminek, semmint betöltői a hiányoknak. Megelégszel velük, s hálás vagy a kép-embereknek, a történeteknek, amiket csak sejtethsz, hálás vagy nagymamának és az együttlétnek.

Olyan, mintha csatópáloznánk, mikor egymáshoz akarunk kapcsolódni, nem gondolod? Van egy arcunk, van egy nevünk, bólintunk egymásnak, mintha ismernénk egymást, aztán kapunk egy szánkót, havas dombtetőt és pár közös percet, hogy valódi arcunk, valódi nevünk oszthassuk meg egymással. Hogy a kézszorításunkban legyen erő, a belső ismeretség ereje, nem a tiszteletteljes bemutatkozás halványsága, hogy egymás tekintetébe kapaszkodhassunk, de úgy igazán, a megosztott történeteinkkel

együtt. Csatópáloztam akkor is, mikor bekopogtam a kép-emberekhez, mert kellett ez a páli maszk, mögötte kereshettem magam nyugodtan, kereshettem őket nyugodtan, remélve, hogy átmenekíthetek az ő jelenükből valamicskét az enyémbé, ahol már nem Csató Pál leszek, nem leszek idegen saját magam előtt sem, ahol én leszek a mama-pokrócban, és hallgatom őket nyíló és csukódó ajtók nélkül, régi vágású arcukba bámulok. Közben meg jót nevetek magamban, hisz a sárga kép-jelenben nem tudhatok rólam, nem tudhatták, hogy folytatódik majd az életvonaluk, a történetük, nem tudhatták, hogy dörömbölök majd az ajtajukon, őket keresem, nem tévedés, nem vétettem el a házszámot, pont őket keresem (meg magam is közben, igen gyakran).

Ezeket már nekem mondod, távolabb egy kicsit a mama-délutántól, az idők párbeszédétől, olyan részlegesen és cafatokban, ahogyan akkor érezted, hogy majd mondani fogod. Nekem mondod, hozod a valamikori jelen-tapasztalatod, átfolyva az én jelenembe, kapálózva a közös (jelen)perce-kért, így könnyebb, igen, megosztjuk magunk egymással, hisz átjárható az idő(nk), s valahogy találkozni kell a történeteknek. Igen, szívesen hallgatlak, s közben narratívát adok az élményednek, rendben? Kell a közelség-tapasztalat, hogy élőnek érezzük a... kép-embereket, igen, meg talán magunk is. Kell, hogy... Végül is, így próbáljuk megteremteni egymást, nem?

LÁSZLÓ GYOPÁR

Szerelmes vers régi kedveshez

*Hogy mondjam ezt
Úgy, hogy te is értsd?
Betű, fonéma, írásjel
Most cserben hagy:*

Csodálatos vagy.

Jobb félni, mint megijedni?

*A jövő egyre csak jön
És nem lehet elbújni
Előle.
Gyorsan belemenekülök
Egy emlékebe.*

*Tán a régmúlt biztonsága
Beágyaz majd
Önmagába,
És a jövő terrorjával
Terhes jelen
Kispadra szorulni
Kénytelen.*

LÁSZLÓ GYOPÁR (1981, Székelykeresztúr). Képzőművészeti, majd angol tanulmányokat folytatott. Nagyváradon fordítóként és szerkesztőként dolgozott. Bár szakmán kívül helyezkedett el, időnként ír még (főleg filmes) cikkeket egy erdélyi hírportálnak.

Még mindig tél

Mint sötét árny
A tél fölénk szállt,
S borongós éj gyanánt
Leplével betakart
Kiút az nincs,
Csak ha majd ő akar
Magától elmúlni
És jön majd a fény
S gyakorol kegyelmet
Lepusztult lelkeknek
Megmentett seregén.

Pillanat dolga

Nem úgy néztél,
Mint aki csak néz,
Hanem úgy,
Mint aki lát
Engem
Szemedben értés
Bennem a féltés
A magamat védés,
Hogy belém ne láss.
Tekintet párbaj
Rövid, félelmetes
Kelt bennem
Szépséges, lappangó érzetet,
Hogy fáradt kék szemed
S fáradt kék szemem
Nem másak: egyek.

ZELENA DORINA LILLA

Emberek emberekről

Csontos, hosszú ujjával akaratlanul is gyűróttre szorította a papirosokat. A szemei ugyan a sorokon voltak, de a gondolatai messze szálltak és egyre távolodtak a kis vörös drapériás szoba magányától. Nem volt egyedül, de az ember lehet elszigetelt a legnagyobb tömegben is. Szinte hallani lehetett az üvegbúra recsegését, a búráét, mely addig féltőn óvta a gyerek-lányt, aki a hölgy valaha volt.

Végül felnézett, nem rám, hanem valahova a távolba. Majd hosszú szünet után karcos hangon megszólalt:

– Emberek írnak emberekről.

Azt vártam, hogy cáfol, dühöng, vagy legalább elmosolyodik egy-egy kedves emlék hatására. Nem valamilyen semmitmondó bölcsességet. Vártam, hogy folytassa, de a ránk nehezedő csendben kénytelen voltam magamhoz venni a szót, mielőtt teljesen elveszíteném a múlt folyamában.

– Ilyen embernek ismerte?

Rám nézett, majd ismét a papírokra.

– Azt akarja tudni, igazak-e, amiket írt?

– Igen.

– Ezt talán önmagától kellene megkérdeznie – fordult vissza az ablak felé. Lezártnak tekintette a beszélgetést.

– A lehető legpontosabban igyekeztem jellemrajzot alkotni róla. De szerettem volna, ha esetleg más is látja, felülbírálja...

– Egyedül Isten bírál felül, és azt is csak a legvégén teszi – vágott közbe szúrós szemmel.

– Én csak arra gondoltam, hogy tartozik az emlékének ennyivel...

– Nem tartozom én neki semmivel. A posztumusz kötetet kiadattam, a naplóját elégettem, a kegyeletemet leróttam. Az emlék pedig az enyém.

Hosszú körmeivel gondolataiba mélyedve kopogott az asztalon. Megköszöriülte torkát, majd ismét a kezében lévő papirosokra nézett.

– Itt hagyhatom, ha gondolja.

– Nem szükséges.

A hangja nyugodt volt, de kezei továbbra is görcsösen szorították az iratot.

– Talán egy másik alkalommal?

– Nem kell, viheti.

ZELENA DORINA LILLA
(1998, Keszthely) a hévízi Bibó István Gimnázium végzős, Bibó-díjas tanulója. Egy éve publikál. Versei megjelentek a **Panontükör** és a **Tempevölgy** lapjain, cikkei a **Zalai Hírlapban**, novellája pedig eredményesen szerepelt a **Helikonon**. Az idei **Tabéry Géza** novellapályázat megosztott harmadik díját kapta.

Elegánsan őszülő, szinte ezüstfehér kontyával találtam szembe magamat. Most, vagy soha, gondoltam, ahogy a köztünk feszülő, apró tőmondatinkból szőtt képzeletbeli függőhídon tettem egy utolsó, súlyos lépést.

– Nekem azt mondta, ön értette meg a legjobban.

Megfordult. Álltunk egymással szemben, kezemben a diktafon, az övében a kötetem, és most először éreztem, hogy igazán észrevesz, nem csupán beszél hozzám. Szeme kitisztult, értelmes tekintetével fürkészte az arcomat.

– Honnan ismerte?

– A klinikáról.

– Melyikről? – őszinte, érdeklődő kérdés volt, én pedig nem tudtam eltitkolni meglepetésemet, miszerint annyira sem tartották a kapcsolatot, hogy ápolása helyszínét ismerné. Mintha ő is elszégyellte volna magát. – Nem fontos.

– Visszajöjjenek... visszajöhetnek holnap? – kérdeztem óvatosan. Nem válaszolt, csak biccentett.

Nem nyúltam a papírok után. Lassan lépdeltem a szobában, az emlékeimbe vésve minden szegletét: a bíborvörös kárpittal rímelő, sötét tölgyfa bútorokat, a hatalmas, ódon kerettel szegélyezett ablakokat, az azokat keretező bársonyfüggönyöket a foszladozó, rojtos elköttőkkel és a számtalan, kisebb-nagyobb asztalkát és komódot, hogy a lehető legpontosabban tudjam majd leírni ezt is. A szemem megakadt egy fényképen. Két fiatal lányt ábrázolt, vidáman összevetnek valami múltba vesző dolgon. A kezem már a kilincsen.

– Szerette Svájcot.

Visszafordultam, és benyomtam a diktafont.

– Azt mondta mindenkinek, hogy nem szerette. Hogy szabadulni akar. De én tudom, hogy szerette – mondta, majd letette a kéziratot az asztalra.

Azután többször meglátogattam, és mindannyiszor elküldött, majd meggondolta magát. Hol tőmondatokkal, hol üres bölcsességekkel válaszolt kérdéseimre, egyikkel sem mentem sokra. Apró morzsaszemeknek tűntek ahhoz viszonyítva, amit eddig megtudtam róla.

– Azok a verstöredékek, sosem értékeltem őket sokra, a megélt példányszámot ítélve más se.

Vagy éppen:

– Rettenetesen hangosan horkolt.

Volt, amikor egyfajta fordított fekete-fehér-igen-nemet játszottunk:

– Szóval szerette Svájcot?

– Igen.

– És ezt csak Önnel osztotta meg?

– Igen.

– Miért?

– Mert én voltam a legkedvesebb barátnője.

– Úgy értem, miért szerette Svájcot?

– Maga igen új a szakmában, ha még egy kérdést sem tud riporterhez méltón megfogalmazni – válaszolta, és pimasz tudatlanságom árát öttől tíz percig terjedő hallgatásban határozta meg.

De akadt olyan nap is, amikor nosztalgikus hangulatában kaptam el:

– Mindig is inkább műkedvelő volt. Persze szerette a hiúságát legyezgetni, amikor egy-egy feltörekvő, fiatal költőtől „szakmai tanácsot” kérve csupa dicsérő szavakat kapott, bókákat... – erőteljesen megnyomta a szakmai részt, hogy véletlenül se tudjam figyelmen kívül hagyni az iróniát, mely eszközzel egyébként is gyakran élt. – Mondanom sem kell, mindezt nem is a verseinek, de nem is a nőies bájának köszönhettem.

Visszafogott mosoly jelent meg a barázdált arcon. Emlékfoszlányok futottak végig a ködös szemek előtt. Mit meg nem adtam volna érte, ha látam volna őket! Nemsokára azonban folytatta:

– Egyszerűen úgy tudta forgatni a szavakat, hogy aktuális levelezőpartnere mindig tudta, milyen válaszra számít a kisasszony. Nézte ezt például! – bökött a jegyzeteim egy lapjára, melyen magánlevelezéséből idéztem:

„Sajnálattal hallottam, hogy visszautasított a kiadó. Kérlek, bocsásd meg türelmetlenségemet, hogy a közhelyes vidámító monológok helyett egyből az asszociációimra térek e témában. Ki lennék én, ha te nem lennél, és ki lennél te, ha én nem lennék? Mondd, mit adhat a költő az olvasónak, amit az még nem tapasztalt, és mit adhat az olvasó a költőnek, ha azok sohasem találkoznak? Nem az anyagiakra gondolok – hisz milyen rövid ideig élnek a nagyszerű írók a műveikhez képest? Ki ismeri ma Petőfit személyesen? Senki. De ki ismeri a Nemzeti dalt? Mindenki. Téged ma ismernek, és holnap is. De ismernek-e jövőre? És száz év múltán? Benyújthatod-e a számlát az unokáid korának? Ezért kérdezek téged, a mának írsz, vagy a jövőnek?”

– Nevetséges, nem? – mondta rám nézve, de tekintete komoly maradt. – Nem is kellett neki levelezőtárs... csak valaki... valami, ami emberi kalligráfiába önti saját gondolatait. Kis tárgyi emlékek a maga kis géniuszáról – jelentőségteljesen az arcomra emelte az öregség köde alól is érződő, szúrós tekintetét, majd a kézírásos jegyzeteimre, észrevehető párhuzamot vonva mondandójának alanya és tulajdon mesterségem között.

– Ön is ilyen levelezőtársa volt? – kérdeztem.

Ismét rám nézett, majd hallgatásba burkolózott. Körmeivel szabályos ritmusban, talán egy számomra hallhatatlan keringő dallamára, kopogott a sötét tölgyfa asztalon. Hosszú, fekete selyemruhában, hímzett, kiszélesedő ujjjaival, melyek egészen kézfejéig hullámoztak, olyan hatást keltett, mint egy úri Don Quijote, hölgy kiadásban. Itt maradt a múltnak egy tűnő árnyaként, bezárkózva apró könyvtárszobájába, körülvéve jobb helyre távozott szerettei fényképével, akik már soha nem fogják lehunyni aggódó szemüket. Annyi emlék, jegyzet tapadt egy-egy könyvhöz a temérdek asztal valamelyikén, hogy ha letisztogatnám őket, egy élettel gazdagabban

távoznék. Be kell vallanom, amikor ezek a borús gondolatok eszembe ötle- nek, akaratlanul is türelmetlenül kezdek el viselkedni a dámával. Hiszen oly sok mesélnivalója van, és olyan kevés időnk minderre! Ő pedig csak itt mustrál engem szótlanul, és a hallgatásával büntet. Hálátlan lennék? Az elmúlt egy hétben jó, ha két-háromoldalnyi anyag gyűlt össze egy öreg, pőfékelő-szuszogó gőzmozdony vánszorgásaként haladó társalgásaink alatt.

– Ön is egy ilyen levelezőtársa volt? – ismételtem meg a kérdést.

– És ön minden interjúalanyával ilyen tapintatlan? – dobta vissza a lab- dát, ráncos száját fanyarul elhúzva.

– Elnézését kérem, ha megsértettem valamivel. Mire tetszik gondolni?

– Hallottam a kérdést elsőre is. Épp a válaszomat fogalmaztam. Nem vagyok a felesleges locsogás híve – fűzte hozzá mellékesen.

– Ezt volt alkalmam megtapasztalni – sóhajtottam.

– Remek! – pattant fel korát meghazudtolóan a fotelből. – Akkor a hol- napi viszontlátásra! – nyújtotta a kezét kézfogásra, a távozásomat sürge- tendő. Sűrű elnézések mormogtam, de ő is, én is ismertük ezt a szituáci- ót, egyikünket sem hatja meg a másik kívánsága. Csupa formalitás. Lassú léptekkel ballagtam az ajtó felé.

– Nem.

Hátrafordultam és várokozóan néztem rá, ahogy lassan leereszkedik egy bársonyszékbe, a foteltől nem messze. Nem kínált helyet.

– Nem csak egy levelezőtárs voltam. – Abbahagyta a kopogást. – A *leg- jobb* barátnője voltam. – Szomorú szemeit ismét rám emelte. Hosszan kifúj- ta a levegőt, és egy finom mozdulattal a mellettem lévő képre bökött. – Svájc. – Még mindig nem szólaltam meg, kivártam a hatásszüneteit. Oldalra pillantottam, a vastag, nehéz kerettel szegélyezett sötét képre. Már az első alkalommal is megakadt rajta a szemem. Két nevető lányt ábrázolt, ez egyik minden bizonyára a dáma, a másik pedig...

– Anna talán egész életében ott volt a legboldogabb. Önfeledt gyermek- kor, távol a fojtogató szülői háztól... és emberek vették körül, akik megér- tették. – Szája melankolikus grimaszra torzult – Egyikük legalábbis.

Nem tudtam megállni, hogy ne kérdezzek vissza. A kép üvege láthatóan törött volt, maga a fotográfia is úgy lett összeragasztva... A szomorúság nem csupán a nő halálának szólt. Biztos, volt valami oka, hogy annyi évig nem beszéltek.

– Mi történt?

– Ami történni szokott egy leányregény főszereplőjével – tárta szét a karját –, megszökött. De ezt maga is tudhatja.

– De együtt tervezték ki...– tettem egy óvatos lépést. – Már egyikünk sem a képre figyelt. – Ön segített neki a szökésben, nem?

– Mit tehettem volna?! – hangja élesen vágott át a feszültségtől terhes levegőn. Mély csend nehezedett ránk. Felém nézett, de rajtam át. Vádló sze-

mei vizsgálták az ajtót, mintha Anna bármikor átléphetne a küszöbön. Összehúzta ívelt szemöldökét és a harag mint sötét gomolyfelhő vonult át az arcán. A papírokra esett tekintete. – Mindig ott voltam neki. Olvasgattam azokat a bugyuta, fennkölt mondatait a szerelemről. Ugyan, mi tud arról egy tizenhat éves fruska? Azt hitte magáról, hogy érett, sőt, egyenesen bókna vette, ha koravénnek titulálták. Hogy senki nem érti meg... hogy senki nem *értheti* meg. – Körmei szinte karmokként vájtak egyre mélyebbre és mélyebbre a kartámasz bíborvörös drapériájába. – De én ott voltam! Minden légből kapott ötletében segítettem... Hányszor meg hányszor csaphatták volna ki! De nem... Mert én ott voltam!

Vékony, csontos keze reszketett a dühtől. Valami mélyen megmozdult, és izzó lávaként a felszínre követelte magát, sodorva minden útjába kerülő évtizedes sérelmet. A finom, tisztességben megőszült hölgy szemei megteltek könnyel, nem a búskomorság vagy a veszteség miatt. A tehetetlenség, a magatehetetlen öregség, mint ijesztő árnyék osont a falakon, utat tört magának a festmények, fotográfiák és polcok között, és lassan beleitta magát a gyászfekete kelmébe.

– Én ott voltam... én ott voltam... – motyogta egyre halkabban, majd elengedte a karfát. Kihúzta magát és vonásai visszarendeződtek, kitisztult tekintetét rám emelte. – *Én* voltam ott.

– De ő már nem – suttogtam akaratlanul.

– Elment. Ott hagyott – motyogta megtörten.

– Sajnálom...

– Egyedül hagyott. És akkor jöttem rá, hogy voltaképpen nem volt senkim. – Háta ívesen meghajlott, csigolyái sárkánypikkelyként türemkedtek ki a ruhán. Csontos kezeibe temette arcát, és máskor oly szoros, hófehér kontya is összekuszálódott.

– Mi történt ezután?

– Az – bökött lassan a kötetemre. – Az történt, pont, ahogy azt leírta. Falta az élvezeteket, a művészetet, az embereket – gúnyos mosollyal mondta mindezt. Sóhajtott. – Falta magát az életet is. Lehet, kicsi színezések vannak itt is, ott is – gondolkodott el, majd megrázta a fejét. – De, tudja, ilyen ez, ha emberek mesélnek emberekről. – Rám emelte szomorú tekintetét. – Megértem magát. Anna csapnivaló barát, „művész” és ne kerteljünk, ember volt. De élt. Ahhoz az egyhez tényleg értett. Biztos, csodálta ezért... Ne, kedvesem, ne rázza a fejét, azért ennyire nem kell megsajnálni ezt a nyúzott vénasszonyt, hogy hazudjunk a kedvéért. – Keserűen felnevetett a gyenge ellenkezésemre. – *Épater le bourgeois*. Polgárpukkasztás. Tudta, hogy az évfolyam legjobbja voltam franciából...? Nem, honnan is tudná.

– Ön mit csinált... az után?

– Én? – nézett rám kérdően. – Nem beszéltünk utána. Semmi közöm nem volt Annához. Bár ő ezt nyilván máshogy látta, tekintve a hagyatékot... Bár ki tudja, hányadik voltam a listán, és hányan utasították vissza

azokat a lehetetlen kívánságait – ingatta a fejét. Végül továbbra is hanyagon, a kezén nyugtatta állát.

– Úgy értem, mi lett Önnel Anna... távozása után?

– Mi lett volna? Kicsaptak.

– Hova ment?

– Haza. Édesanyám rögtön ki akart hajítani a házból. Tudja, ez akkor tájt örök bélyeg volt egy értelmiségi család életében. Ő ragaszkodott annak idején a leginkább a taníttatásomhoz. Megfenyegetett, hogy férjhez ad egy iszákos, kopaszodó báróhoz, ha nem megyek el – mosolyodott el. – De engem nem kellett biztatni. Faltam a könyveket. A gondolat, hogy Gottfried Keller szülőföldjén tanulhatok... Imádtam a műveit. Jó párat fordítottam is, az Akadémia kérésére, miután végre munkához juthattam. Ám ezek vagy álnéven, vagy más, élő szerzők neve alatt futottak. Tudja, hogy megy ez...

– Fordító volt? Az Akadémián? – lepődtem meg.

– Mi az, hogy. Ha jobban megnézi a képeket, drágám, sok érdekes arc van ám ott – mutatott büszkén a mögöttem lévő falra. Való igaz, hasonló beállításban, számtalan ismerős férfi és nő mosolya nézett vissza rám. És az ismerősön a történelemtankönyvet értem.

– Ismerte őket? – döbrentem meg. Amint kiejtettem a számon, tudtam, hogy ez egy meglehetősen bugyuta kérdés, de mi tagadás, más kép élt a fejemben a hölgyről. Szája mosolyra húzódott.

– Most megleptem, igaz?

– Anna azt mondta...

– Anna azt mondta, amit hallani akart, kedvesem. Hogy itt van ez a remete, aki valaha az ő legjobb barátnője volt, és ugyan semmit nem tud róla, biztos benne, hogy nem tett semmi említésre méltót.

Nyugodt, beletörődő hangja megrendített. Nehezen ismertem be, de mindent színigaznak vettem, amit a költőnő mondott. A szerelmeiről, a családjáról, a barátairól... A hölgy voltaképpen nem cáfolt meg semmit. Tisztelte a barátnőjét, mi több, hű maradt az emlékéhez.

– Ugyan, kérem, ezért ne nehezteljen rá – tette hozzá megértően. – Ő is ember volt, ahogy maga is és én is. Egy életünk van, és azt szeretnénk a lehető legjobban élni... Még ha ehhez színezgetnünk is kell néhol egy kicsikét. Ön is hozzátesz egy apró finomítást, és *voilà!* Kész a tökéletes biográfia – tárta szét egy finom mozdulattal csontos kezeit.

– Én igyekeztem objektív maradni...

– Ugyan már, figyel rám egyáltalán? – nevetett fel. – Mivel vannak érzelmei, a természetétől fogva nem lehet objektív. Minden bizonnyal csodálta Annát... Hozzátenném, jogosan. És nincs ezzel semmi baj. Elvégre, kiről írja a könyvet: Annáról, vagy rólam? – tette hozzá lehetetlen mosollyal.

Valóban. Miért is írok Annáról? Mi újat tudnék írni róla, amit már nem gépeltem le neki az önéletrajzába. Ott, a kis toronyszoba ajtajában toporog-

va döbbsentem rá, hogy mit is jelentett a dáma kedvelt mondása. Miért írnám le ugyanazt az életet más körítéssel, ha megoszthatnék a világgal egy olyan sorsot, amiről nem zengnek ódákat sem az irodalom, sem a történelem tankönyvei? Egy olyan életutat, ami körüleng ebben az ódon kastélyban, és itt ül velem szemben, szinte kérlelve, hogy fessek meg portréját az örökkévalóság írott ecsetével. Döntöttem.

– Önről. Önről szeretnék írni. Mint ember az emberről.

UNGVÁRI ZRÍNYI KATA

InSitu2

Kortárs Művészeti Biennálé*

„A modern kor egyik meghatározó tulajdonsága az archívumnak – mint a történeti tudás és az emlékezés formái akkumulálódási, elraktározási és visszaszerzési lehetőségének – tulajdonított jelentőség megnövekedése. (...) [az archívum] mind verbális, mind vizuális dokumentumok és emléktárházak tárházát vagy rendezett hálózatát jelenti – egyszerűen azt az alapot, amelyből a történelem íródik.”¹

A marosvásárhelyi B5 Stúdió, az ARTeast Alapítvány égisze alatt működő „artist-run space”, közel 30 éve zajló rendezvényszervezői tevékenység (kiállítások, workshopok, rezidensprogramok, beszélgetések, bemutatók, filmvetítések) archívumának ad otthont.² Ezt az archívumot helyezi a középpontjába az *InSitu* című projekt (az archívum maguknak az eseményeknek az általános dokumentációján túl – fotók, katalógusok, plakátok, füzetek, nyomtatványok stb. – a kurátori folyamat nyomait tartalmazza, a vizuális anyagtól a műalkotások részletein, leveleken, szövegeken, leírásokon, meg nem valósult terveken és ötleteken át a prózaibb dokumentumokig, mint például az adminisztratív feljegyzések vagy pályázati iratok).

A projekt egy rezidensprogram-sorozattal kezdődött, amelyben maga az archívum volt a téma és inspirációs anyag; a meghívott alkotók ennek anyagával ismerkedtek, elmélyülve a helyi kontextusban is, bemutatókat tartottak addigi munkásságukról (artist talk), illetve egyesek rezidensi projektjük kapcsán egyéb eseményeket is szerveztek (performanszokat, mini-kiállítást, workshopokat). A rezidensprogramokat követően a véglegesített alkotásokat kiál-

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA (1987, Marosvásárhely) műkritikus, képzőművész. Tanulmányait a kolozsvári Képzőművészeti Egyetem grafika szakán és a londoni Goldsmiths University vizuális kultúra tan-székének kortárs művészettörténet szakán végezte. A marosvásárhelyi B5 Stúdióval dolgozik együtt, szakírói és kurátorasszisztensi szerepekben. Szabadúszóként különböző projekteken tevékenykedik.

1. Charles Merewether, Introduction. Art and the Archive (Bevezető. Művészet és az archívum), in *The Archive* (Az archívum), szerk. Charles Merewether, London, Whitechapel & MIT Press, 2006. 10. Saját fordítás.
2. Az archívum az ARTeast Alapítvány 1999-es megalapításáig Bartha Józsefnek és körének 1989-ben kezdődött művelődésszervezői munkáját tartalmazza, majd 1999-től az ARTeast (vezetője Bartha József) tevékenységének dokumentumait. 2007-től, a B5 Stúdió (Bartha műterméből való) létrehozásától kezdve az ARTeast tevékenysége ebben a térben folytatódik.

* Temesvár, Misc Művészeti Központ, 2017. szept. 30. – nov. 5.; Kortárs Művészeti Kiállítótér, Sepsiszentgyörgy, 2017. dec. 8. – 2018. jan. 12.

lították. A projekt nevét viselő kiállítás anyaga három részből tevődik össze: egyrészt az archívumban található műalkotásokból készült reprezentatív válogatás, másrészt a rezidenseknek az archívumra reflektáló munkái, harmadrészt a B5 Stúdiót működtető művészeknek (Bartha Józsefnek és a Monotremu művészpárosnak) az alkalomra készült egyegy alkotása.

mi tényleges világunktól elkülönülten [ez] a mi jelenünket körülvevő idő szegélye.”⁴. Diszkontinuitást foglal magába, kulcspontjai olyan beszédek, „amelyek éppen megszűntek a mi beszédeink lenni”. Foucault írásában kimutatja azt,

Az archívum kibontakozása

A helyzet sajátságos. Michel Foucault szerint az archívum „töredékekben, régiókban és szintekben adódik, kétségkívül annál töredékesebben és annál tisztábban, minél hosszabb idő választ el tőle.”³ Vizsgálata egy privilegiált területről történik, amely „egyszerre közel hozzánk, de a

ahogyan a gondolkodási rendszerek meghatározzák az archívumot: „Az archívum mindenekelőtt annak törvénye, amit ki lehet mon-

*InSitu 2 kiállítás, Magma Kortárs
Művészeti Kiállítótér, Sepsiszentgyörgy*

3. Michel Foucault, A történeti a priori és az archívum, in uő, *A tudás archeológiája*, Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2001. 169.

4. Ibid., 170.

dani, a kijelentések mint egyedi események megjelenését irányító rendszer.”⁵

Míg Foucault archeológiai vizsgálattal való archívum-analógiája mentális összevetésekkel jár (jelenünk, ill. az archívum jelene), és virtuális kategóriák folytonos aktiválását, újrarahatározását foglalja magában – egy művészeti archívum esetében az ilyen típusú vizsgálat a Foucault által feltárt archívum-jelenségeket látványos formában kelti életre. A művészet képes arra, hogy expresszív módon kibontakoztassa és illusztrálja ezen dinamikákat – de csakis a megfelelő kurátori koncepció mellett. Az InSitu projekt megvalósítja ezt. Élő és szerves kontextusában kezeli a témát; a közelmúlt művészetét úgy elemzi, hogy válaszol rá, nem empirikus módszerekkel és megállapításokkal, hanem maga a művészet által fényt derítve rá, hogy mi az, ami „kijelenthető”, és mi az, ami már nem⁶, az alkotási folyamatok megvilágítják a diszkontinuitást, a különbségeket, a változást és a távolságot; a friss, archívum által inspirált alkotások tökéletes megtestesítői a vizsgálódás azon platformjának, amely egyszerre elérhető tartomány és mégis elkülönül a jelenünktől⁷.

„Másfelől nem tudjuk leírni saját archívumunkat, mivel hogy annak szabályain belül beszélünk”⁸ – újabb párhuzam, amely megtestesül a kurátori koncepcióban: a perspektíva-váltás olyan alkotók meghívásával történik, akiknek semmilyen előzetes kapcsolatuk nem volt sem az archívummal, sem az intézménnyel.

Az archívum leírása „[ebben az értelemben] alkalmas önmagunk diagnosztizálására. Nem azért, mintha lehetővé tenné számunkra, hogy elkészítsük megkülönböztető jegyeink táblázatát és előre felvázoljuk azt az alakot, amelyet a jövőben fel fogunk öltetni”⁹. Bár az ARTeast archívumnak vannak visszatérő, állandó jellemzői, amelyeket a rezidensek is idéznek munkáikban, a projekt nem épít lineáris narratívát és nem támaszt igényt az intézmény szellemi örökségének körvonalazására – „megszakítja a transzcendentális teleológiák fonalát; és ahol az antropológiai gondolkodás az ember létét vagy szubjektivitását kereste, ott a más és a kívülit robbantja ki”¹⁰. A „más” ebben az esetben vonatkozhat a másság Mircea Nicolae projektjében bemutatott klasszikus

példájára, vagy a piacosítás szempontjára, amely Sonja Hornung és Richard Pettifer performanszában jelenik meg; „kívüli” (szempont), vagyis kívül esik az archívumon a Jaroslav Kyša projektjében megjelenő kézművesség technikája (korongolást idéző forma), illetve Mircea Nicolae fiktív művészei munkásságának egésze. A Bartha József és a Monotremu páros belső szempontból való reflexiói, de még a korábbi tartalmaknak a kiállításon belüli új elrendezése is egészében véve a különbözőség tartományát aktiválja ugyanazon az intézményi entitáson belül. Mivel ebben az értelemben a diagnózis „azt állapítja meg, hogy nem vagyunk egyebek, mint különbözőség, hogy eszünk, nem egyéb, mint a beszéd különbözősége, hogy történelmünk az idők különbözősége, hogy énünk a maszkok különbözősége”¹¹.

Továbbgondolva a kérdést, ahogyan azt Christian Boltanski az archívumokkal kapcsolatos, 1987-es projektje kapcsán megjegyezte: „amint megpróbálunk valamit tartósítani, fixáljuk is azt. Tartósítani csak úgy lehet, ha megállítjuk az élet folyását”¹². Ezt a tényt felismerve, a jelen projekt archiválási tevékenysége nem a tartósításon alapszik. Már a 19. század eleji múzeumkritika is

5. Ibid., 168.

6. Foucault, A történeti a priori és az archívum.

7. Ibid., 170.

8. Ibid.

9. Ibid.

10. Ibid.

11. Ibid.

12. In Kynaston McShine (szerk.), *The Museum as Muse*, a kiállítás katalógusa, New York, Museum of Modern Art, 1999, 91.

Sonja Hornung & Richard Pettifer: Eladásra és megvételre kerül, ami nem a miénk, 2017, installáció, karton, papír, standok, fénymásoló, videó, kivonat a B5 Stúdió archívumából (1999–2000), föld a nagybozintai ciánhulladék-telepről

X • TURISM
• PROPRIETATE MOBIL
E • BUSINESS CARD
Я • KUNST
O • JOINT VENTURES
X • KÜLÖNBÖZŐ FOLYÓK
ENCOUNTERS
X • TURISM
• PROPRIETATE MOBIL
E • BUSINESS CARD
Я • KUNST
O • JOINT VENTURES
X • KÜLÖNBÖZŐ FOLYÓK
ENCOUNTERS

kezdetől fogva azzal érvelt, hogy a közösségi vérkeringésből való kiemelés megöli a művészetet¹³; a múzeum-mint-templom modellt fokozatosan felváltotta a fórum-modell, amely az előzővel ellentétben élő tartalmakat közvetít¹⁴ – és ez a modell érvényesül az InSite projekt esetében is: a projekt és a kiállítás részben fókuszált kurátori tevékenység által születik (az archívumot leginkább fémjelző anyag kiválogatása és bemutatása), részben pedig egy olyan nyitott platformnak köszönhetően, amely művészeti tevékenység által tárgyalja újra az archívumot (rezidens programok és az ezek alatt született műalkotások). Miközben Foucault nyíltan kijelenti, hogy az archívum alapos tanulmányozása diszkontinuitást idéz elő, jelen esetben mondhatjuk, hogy az archívum felhasználása folytonosságot is teremt – de ez nem bizonyos koncepciók állandósítására való törekvés; a folytonosság a művészet gyakorlatában egyszerűen annak létrehozásában valósul meg.

Az önreferencialitás a kiállításon belül

Az archívum műalkotásaiból rendezett válogatás az intézmény fő fókusz-témáit tükrözi. Az ARTeast Alapítvány szemléletmódjának sajátossága, hogy erőteljes konceptuális alapokról indulva reflektál mind a lokális környezet, mind a kelet-európai társadalom, mind pedig nemzetközi kontextusok kulturális és társadalmi jelenségeire. Szellemi síkon az intézmény fontos inspirációs forrása a marosvásárhelyi valóság. Ez a környezet sajátos összetettségével elvezet olyan témákhoz, mint a *nemzeti identitás kérdései* (a két, nagyjából egyenlő lélekszámú etnikai közösség viszonyának tükrében), a *nyilvános tér erőviszonyai*, amelyek *sajátos helyi jelenségeket és párhuzamos történelmeket* aktíválnak, valamint a *művészet helyzete, mindezen tényezők vonzásában*.

Noha lehetne azzal érvelni, hogy az archívum anyagának kiállítása hatalmi gesztusban történik, „történetírás” igényével, az archívum megnyitása a művészek előtt viszont azzal is jár, hogy az intézmény szabad kezét ad más feleknek, hozzájárulván a témában való párhuzamos diskurzusok megjelenéséhez – olyanokhoz, amelyek nem csak új értelmezési rétegeket hoznak (mint a Sonja Hornung és

Richard Pettifer munkájában megjelenő kulturális árucikké válás szempontja), hanem akár felül is írhatják az eredeti narratívákat (ahogyan az a Mircea Nicolae kurátori intervenciójában vagy a Iulia Toma és Claudiu Cobilanschi projektjében történik).

A rezidens alkotók archívummal való, formai vagy tematikai megközelítések nélküli szabad interakciójának eredményeként a művészi megközelítésmódok is sokszínűnek bizonyultak: az archívumot egészében és kulturális jelenséggént vizsgálják (Hornung és Pettifer), egyes visszatérő témáit külön szintetizálják (Jaroslav Kyša és Borsos Lőrinc alkotásai), bizonyos elemeit vagy motívumait kiemelik és rekontextualizálják (Toma és Cobilanschi), (fiktív) diskurzusokat fedeznek fel benne és mutatnak be (Nicolae projektje), illetve egyes alkotók intervenciókat is véghez vittek rajta (Hornung és Pettifer, és közvetett, konceptuális formában Nicolae is). Ami a B5 művészeti vezetőinek munkáit illeti (Bartha és a Monotremu), ezek komplex reflexiók az intézmény teljes kulturális aktivitására – következőképp mély betekintést és éleslátást nyújtanak az intézménnyel kapcsolatban.

13. Többek között Quatremère de Quincy 1807-es, *Moral Considerations on the Destination of Works of Art* (Morális megfontolások a műalkotások rendeltetési helyének kapcsán) című röpirata szerint.

14. Duncan Cameron. The Museum, a Temple or the Forum (A múzeum – Templom vagy a Fórum), in *Curator: The Museum Journal* 14. (1971), 11–24.

Azzal, hogy az archívumot a művészeti munka nyersanyagává és témájává tesszük, olyan helyspecifikusság születik, amelyben a „hely” maga a művészet színtere. Ez még pregnánsabbá teszi a kiállítást is. Az évfordulót tekintve⁴⁵ a helyspecifikus megközelítés *tudatos pozicionálás* pillanatát teremti meg: *öntudatos és önreferenciális* eseménynek lehetünk tanúi – amely formátumát tekintve józan, valódi és hiteles alternatívája a hagyományos évforduló-ünnepeknek.

Monotremu: Megnyitók, 2013–2017 (folyamatban levő projekt); A művészet egyfajta találkozásállapot, Nicolas Bourriaud: Relációesztétika, installáció, vegyes technika, fénydoboz, aranyszínű fémháló a kiüritült borosüvegekről

Az alkotások

Bár a kiállításon szereplő munkák kapcsolódási pontjaik révén számtalan mintázatot alkothatnak, van néhány visszatérő motívum, amelyek alapján szimptomatikus térkép készíthető az anyagról. Fontos megjegyezni, ez talán a legszabadabb és legsemlegesebb lehetséges rend, amely az anyagban felállítható – koherens narratívákat ugyanis könnyebb azonosítani benne; azok azonban komplex hálót alkotnak, és bár szimultán valóságok, mégis csak egyenként tárgyalhatók (ezek közül a legfontosabbakat a fentiekben már felvázoltam).

A szimptomatikus csoportosítás nem kizárólagos (sok más tartalmi kapcsolódást foglal magába), így a kiállításon, illetve egy archívumban (!) megjelenő narratívák szimultaneitását is jobban tükrözi.

Térképek

A helymeghatározás eszközei három különböző formában jelennek meg. Mircea Nicolae fiktív kurátori projektjében a térkép a valósághoz kapcsolja a kitalált szereplők jelenségét. Mivel a téma másság-típusokat tematizál, ezért a térképeknek mint „objektív” ábrázolásformáknak legitimáló szerepük is van. A projekt tipikus példája a kortárs művészetben az utóbbi tíz évben elterjedt archívumművészetnek (archival art); viszont mivel kvázi-aktivista intervencióként ékelődik az archívum

testébe, ezért az archívumművészet jellemzői kettős megvilágításban, sokkal pregnánsabban érvényesülnek benne: „az archívumművészek a gyakran elkallódott vagy elmozdított történelmi információt próbálják fizikailag életre hívni”¹⁶; az archívum így egyszerre: „felfedezett, mégis konstruált, adatszerű, mégis fiktív, publikus, mégis magánjellegű”¹⁷; az archívumművészetre jellemző egy utópikus törekvés, „vágy arra, hogy az elkésettséget születéssé (becomingness) változtassa, kárpótolja a művészet, irodalom, filozófia és a mindennapi élet elbukott vízióit, alternatív társadalmi viszonyok lehetséges forgatókönyveinek formájában”¹⁸. Az archívum Nicolaenál minden értelemben a kreativitás terének bizonyul.

terében minden jel másképp rezonál, így akár a formák találkozása is kialakulhatna.)

Köztéri szimbolikus elemek, nyilvános cselekedetek

A köztér kézenfekvő szimbolikus eleme a zászló. *Kisspál Szabolcs* 2000-ben készült munkája végtelenül egyszerű módosításon alapszik. A színek átfordítása, mivel szimbolikus tárgyról van szó, erős jelentőséggel bír és több konnotációt aktivál. Ezek egyike a felismerés, hogy mennyire random és nem logikus egy ilyen ismert szimbólum felépítése (ugyanakkor mennyire kötött forma); másrészt, mivel a furcsa zászló a munka eredeti formájában csak a video-installációban kapja vissza színeit, ezáltal jelentését, nyilvánvalóvá válik, hogy a zászlót a látvány-lét s az ember (akár technika általi, spektákulum-bűvöletű¹⁹) figyelme aktiválja és teszi azzá, ami – máskülönben csak sávós, háromszínű textília.

A másik jelen levő zászló-kép a *Borsos Lőrinc* művészpáros fénydobozán képződik. A látszólag abszurd játék a színekkel humoros, a szimbolikus tartalmakat tekintve pedig már-már dadaista jellegű gesztus. A játék, bár valóságokra épül, és valóságokat bont szét, mégsem destruktív, hanem szürreális bájú, új összeállítást teremt, amely a humor erejével hat. A két zászló egymásra tevődése

Miklósi Dénes munkája két különböző vizualitású és jelzésrendszerű térkép szó szerinti szembeállítását tartalmazza. A gravitációs térkép differenciálatlan, de precíz, gépi ábrázolás, ugyanakkor szimuláció. A vetített, személyes térkép jelentése megfejthetetlen, az azonban nyilvánvaló, hogy a megjelenő emblémák tömör, kondenzált és közvetlen tapasztalati tartalmakat jelölnek. A szembeállítás pedig nem csak a két kép- és tartalomforma különbségeinek kiéléződését hozza (a munka eredeti kontextusának minimalista

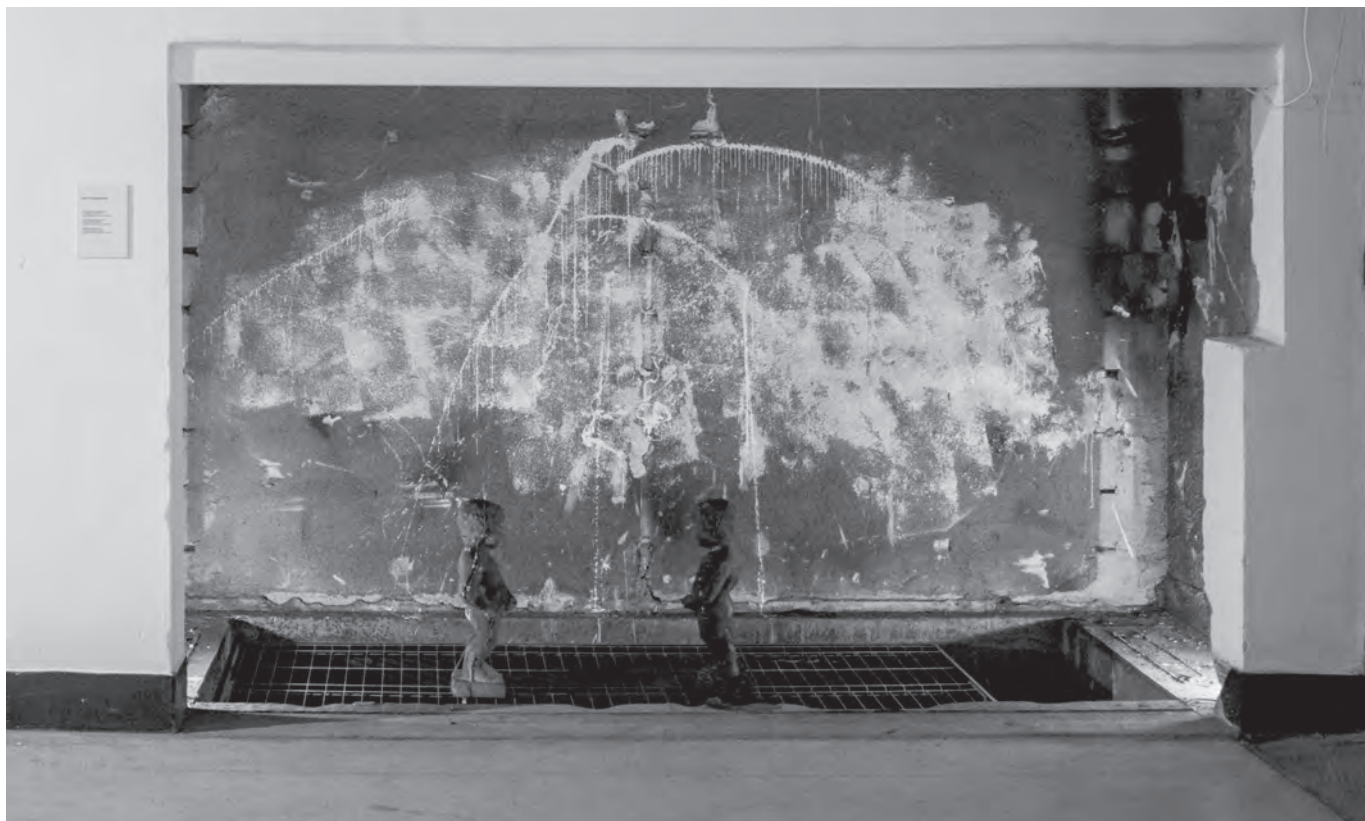
Miklósi Dénes: *A hét eseményei*, 2008, *A Föld gravitációs térképe – lézernyomat / video loop*, egyéni kiállítás, 2008, B5 Stúdió

16. Hal Foster, 'An Archival Impulse', *October*, Fall 2004, 4. (my italics)

17. Ibid., 5. (my italics)

18. Ibid., 22. (my italics)

19. Lásd: Debord, *A Spektákulum társadalmá*.

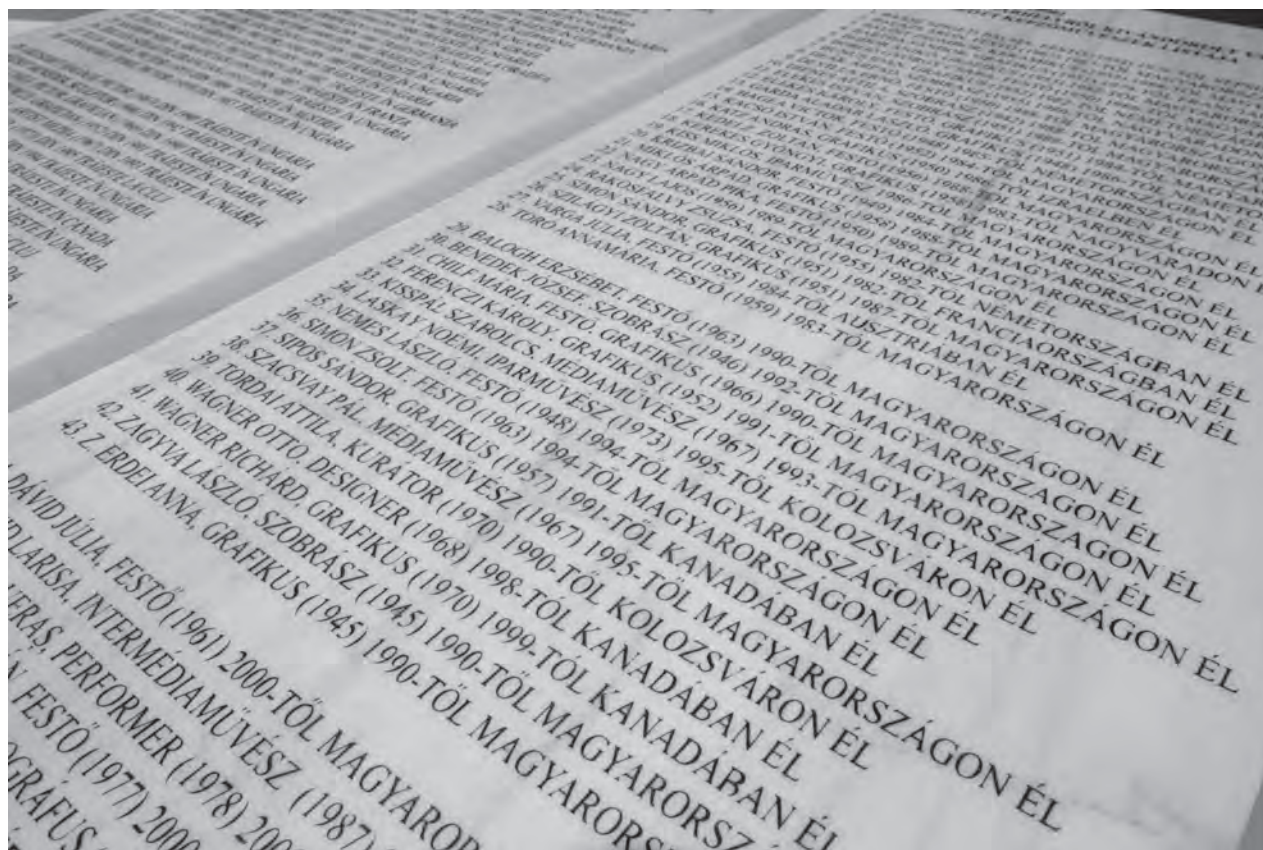
vidám színességet eredményez, nem semleges 0 pontot, mint ahogy azt várnánk.

Cristi Pogăcean: Mint két csepp víz, 2015, installáció, vegyes technika, Eight Present Artists, 2015, B5 stúdió

Szintén szimbolikus hatalmat kifejező köztéri elemek a szobrok. *Cristi Pogăcean* szökőkút-installációja a két marosvásárhelyi etnikai közösség szobor-harcaira reflektál, iróniával jelenítve meg azt a verziót, amely valójában a legjobban tükrözi a felszín alatt húzódó feszültségeket. Az alkotás kiválóan illeszkedik a galéria sajátos terébe, a kis puttók pedig félklasszikus formájukkal Vásárhely kispolgári rétegeit is képviselhetik az új környezetben.

Bartha József egy másik hagyományos kommemoratív nyilvános formát használ alkotásában, az emléktáblát. A munka első, archívumhoz

Borsos Lőrinc: 50-50, 2017, akril, fa

tartozó rétege az a hivatalos intézménynek címzett folyamodvány, amely a kortárs művészet helyi állapotára hívja fel a figyelmet. Ezt követik az azóta kivándorolt alkotóknak emléket állító márványtáblák, amelyekben az emlékmű forma a kortárs művészet lokális ellehetetlenülését a történelmi események (társadalmi traumák) szintjére emeli, kollektív megemlékezés tárgyává teszi. A táblák pozicionálása a sírfedőlapokra is emlékeztet. A papírdokumentumok lehetőség-szerű jelenlétével szemben a márványtáblák anyaga finalitásként hat.

A nyilvános tér különböző megnyilvánulások, cselekedetek helye is. Itt minden akció szimbolikussá és expliciten politikává válhat, minden kijelentés egyben manifesztum is. *Sonja Hornung és Richard Pettifer* aukció-akciója a művészet elüzletiesedésére és a kulturális értékek politikai és hatalmi töltetére hívja fel a figyelmet, miközben a művészet és pub-

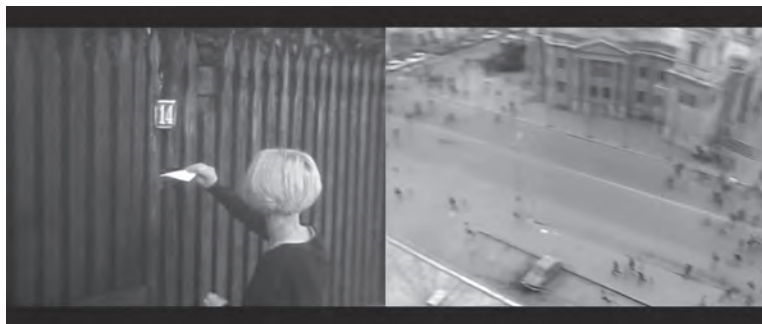
likuma közötti gátat is átlépi. A rezidensprogram alatt szervezett performansz-eseményen a két alkotó a B5 archívumból származó anyagok másolatait árverezte el, így az archívum terében is láthatóvá téve a hatalmi- és értékdimenzóikat. A performansz folytatásaként dokumentum-sokszorosító pontot hoztak létre, ahol a látogató a rendelkezésére álló archívum-mappából fénymásolhat magának.

Iulia Toma és Claudiu Cobilanschi sokféleképpen használják az archívumot. Egyrészt egy olyan formát állítanak ki ikonikus jelként, amely a

Bartha József: Exodus, 2006–2017, installáció, márvány, fa, levél az ARTeast archívumból (részlet)

48

Iulia Toma és Claudiu Cobilanschi: Abszurd mérleg, 16 mm-es film

Székelyudvarhelyen szervezett Retus köztéri intervenció sorozat egyik projektjének mozzanatát emeli ki (a kézen járás motívuma Öllerer András camera obscurás alkotásához tartozott); a választott motívum poétikusan magában foglalhatja a kortárs művészet törekvéseit mind a nyilvános térre vagy társadalmi életre nézve, mind a művészet és a mindennapok találkozását tekintve. A kivágott árnyék-formák mellé egy videó társul, amely több különböző forrásból származó képsort elegyít: a rezidensek archívummal való találkozását és annak környezetében töltött jelenetek felvételeit, itt megjelennek a tudományos vizsgálat módszereire utaló képek is, majd a fókusz Liviana Dan egy 1993-as kiállítást megnyitó, levél formájú szövegére irányul – mivel az alkotók a rezidensprogram alatt az archívum ezen dokumentumát sokszorosították és szétszegték, illetve elhelyezték a köztérben. A levél (amely a társadalmi ellentétben való felülemelkedésre szólít fel) diszkrét szétszegtása forradalmi színezetet kap, mivel a párhuzamos képmezőben megjelenik a '90-es márciusi utcai konfliktusok felvétele, és szimultán követhetjük az összeütközéseket a művészeti akció sorozattal, amely a mindennapok menetének réseibe próbálja beleilleszteni a levelet.

Köztéri szobor-intervenciót állítanak ki *Mircea Nicolae* fiktív művészei, Ion Râmnic és Mihály István. A gesztus szubtilis és csak a kép szintjén valósul meg. A sodrófával és a dekoratív rajzú, gazdag növényzettel kiegészü-

lő installáció átmenetet képez a köztér és a privát tér között, de a privát lesz a domináns – a kis fotó által képviselt köztér csak referenciapont marad. Mindez a témát támasztja alá, a nemi identitás privát térben való virágzását, miközben a publikus szobor (és ezáltal a meleg kérdéskör elismerése, mindennapivá válása) még távoli, de kitűzött cél.

Privát események, nagy hatással

A magánszféra eseményei tartalmazzák azokat a mindennapi habitusokat, amelyek ismétlődésükkel vagy akkumulálódással kategóriákat hitelesítenek, gyakorlatokat konszolidálnak és ezáltal teremtő erővel bírnak.

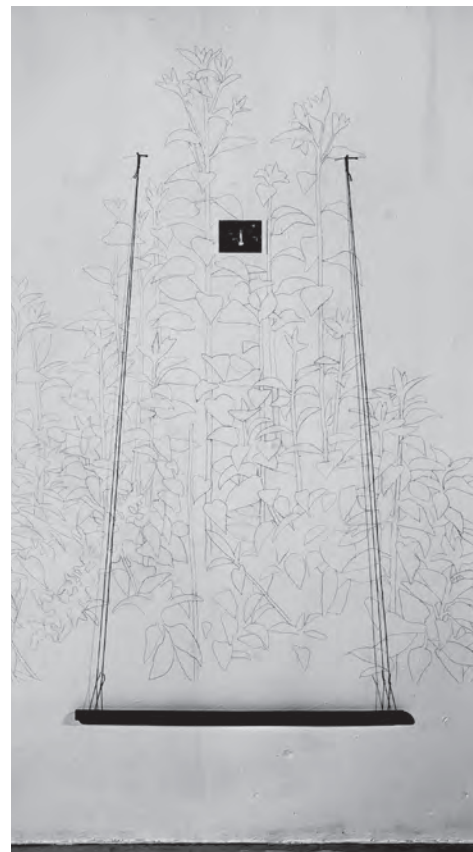
Kispál Ágnes Evelin videója a vegyes zöldséglevesből való következetes válogatás privát gyakorlatát telíti szimbolikusan. Az ismétlés az automatikus kategorizálásnak ad teret; a mű rámutat, hogy akár olyan egyszerű és jelentéktelennek tűnő cselekedetek is, mint bizonyos dolgok következetes elutasítása, személyes rítusokat teremtenek, meghatározva a gondolkodásunkat. A videónak a kiállítás terében való pozicionálása a tartalmak még szuggesztívebb lenyomatát segíti a befogadóban: a képernyő vízszintesen, asztal-magasságban van elhelyezve, lábakon áll és körbejárható. Az újra kiállított alkotás új réteggel gazdagodott.

A *Monotremu művészpáros* installációja a publikus művészeti eseményeket kísérő privátabb és informális cselekedeteket gyűjti egybe, mint a megnyitók utáni borbontás és az ehhez tartozó eseménysor, amelyben a nyilvános és privát, formális (kulturális küldetést betöltő) és informális szférák keverednek. A borosüveg-hálók ilyen jellegű (egy intézmény pozíciójából való) kiállítása arra a háttérre (hálózatra) irányítja a figyelmet, amely a nyilvános események és a „hivatalos” kulturális szerepek mögött húzódik.

A másik irányába tett gesztusok

Az InSitu kiállítás visszatérő motívuma a Másik (és ezzel maga a relacionalitás is). Ez sokszor kettősségekben nyilvánul meg, viszont néha a kettősség implicit vagy explicit

gesztusokat is generál a felek részéről. *Jaroslav Kyša* interaktív installációja az archívum élményéből kiindulva összetett viszonyt határoz meg. Bár ez expliciten sehol nincs megemlítve, az agyag-állványok automatikusan azt a lehetőséget vetik fel,

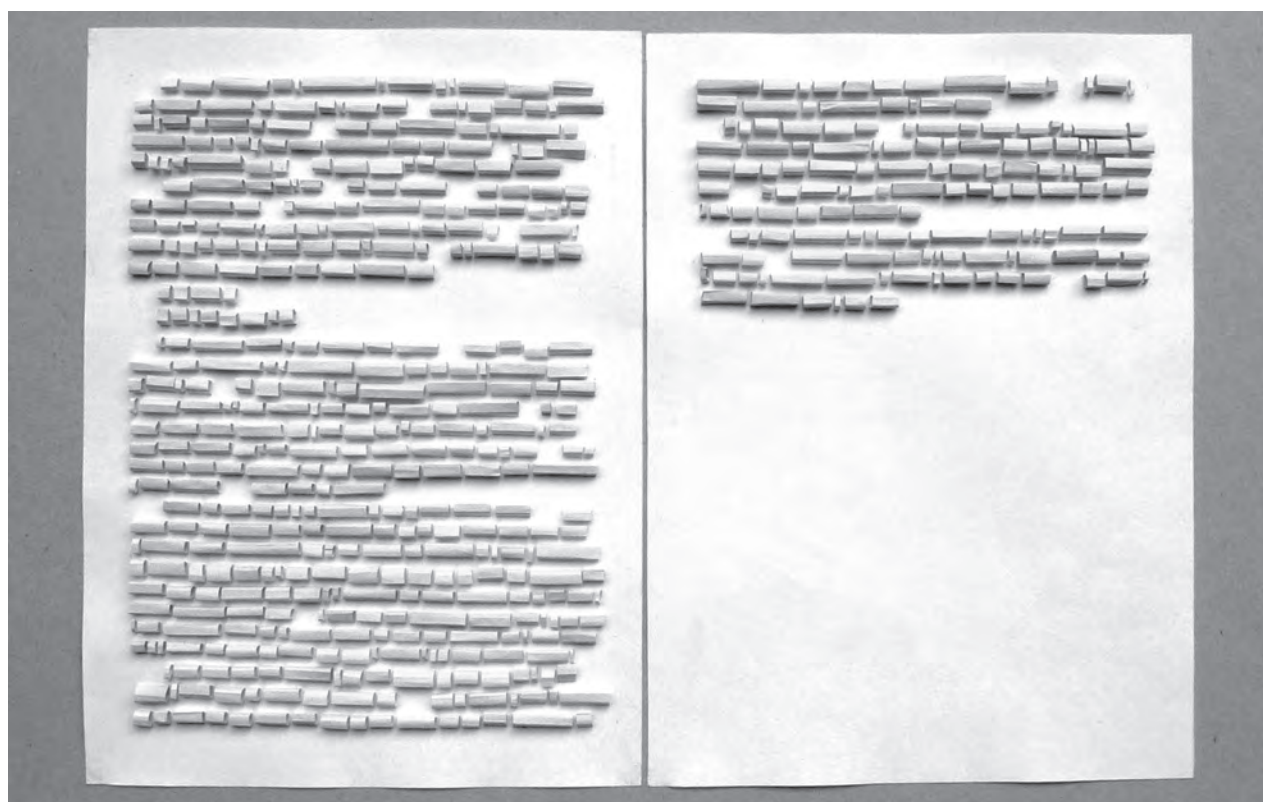
hogy a két résztvevő egymás portréját mintázza meg. Ehhez tartozik a távolság, amely a felek egymással szembeni pozícióját is meghatározza. Ugyanakkor a portrék sohasem fognak egymásra nézni, az alkotóik pedig csak a megfigyelés tárgyaként szemlélik a másikat és nem interakcióra alkalmas félként. Egymással

Ion Râmniceanu / Mihály István: Hódolat a Növényeknek, 2013, installáció, alkotórészei: Örök Fiatalság, 2010, fotómontázs; Sodrófa / Puliszkakeverő, 1979, faobjektum; Maros-parti növények, 2013, ceruzarajz falra

*Jaroslav Kyša: A körülöttünk
levő tárgyakat az általuk
kibocsátott fény miatt látjuk,
2017, installáció, vegyes technika*

*Kispál Ágnes Evelin: Cím nélkül,
2013, videó, 6'40" / Couleur
Locale 2, 2013, B5 stúdió,
Magma*

Sugár János: Elnézést, 2010, köztéri művészeti projekt fotódokumentuma, A hatalom láthatatlan, amíg nem provokálsz, egyéni kiállítás, 2010, B5 Stúdió, Marosvásárhely, az ARTeast gyűjtemény része

Adorjáni Márta: Nem győzőm hangsúlyozni, 2012, Nádas Péter – Játéktér, Mélabú, részletek, papír assamblage, Eight Present Artists, 2015, Ortodox Zsinagóga, Marosvásárhely

való interakciójuk annyiban áll, hogy az állványok együtt fordulnak – a résztvevők munkájukban tervezett perspektívaváltásával a másik és munkája közti perspektíva is megváltozik. Kényszeredett összeczártság és egymásrautaltság határozza meg ezt a viszonyt. Lehetséges viszont egy pozitívabb olvasat is: ez akkor jöhet létre, ha a mintázók konszenzusban dolgoznak együtt, és bár a helyzet még mindig nem a kommunikációról szól, maga a munka lehet összehangolt, így teremthető valamiféle közösség.

A kommunikáció lehetetlenségét tematizálja a Monotremu nyelvleckéhez kötődő alkotása is. A magyar–román viszonyban gyakori kereszteződési és vitapont, hogy melyik fél tanulja meg a másik nyelvét – érdekes jelenség, és visszás helyzet ez, ahol a tudás nem hatalmat, hanem alárendeltséget képvisel a felek szemében. A tudás nem empirikus kategória, hanem szimbolikusan fertőzött tartomány. Ezt a helyzetet próbálja áthidalni egy látszólag kegyes gesztussal a felirat, amely nyitottságot jelez a tanulásra, de ez csak a tudás elfogadását és nem az aktív próbálkozást tartalmazza, így megőrzi a hatalmi pozíciót is. A „letépős” hirdetés pedig üveg alá kerül – a „nemes” gesztus berámázása és közszemlére tétele közepette. A helyzet be van fagyasztva.

Sugár János alkotása a nyilvános tér hivatalos részébe vetíti ki egy olyan gesztust, amelyet egyének használnak egymás között. Az „elnézést” kifejezés emberi megnyilvánulás, mégsem a legközvetlenebb formája annak: udvariaskodó fanyelv, amelyben az élet jelei minimálisan vannak jelen. Mint ilyen forma, jobban illeszkedik a forgalmi és egyéb táblák személytelenségébe, mégis olyan intervenció, amely provokálja a hatalmat (a táblát, bár kihelyezésére volt engedély, rövid időn belül eltávolították, soha nem derült ki, mi történt vele, sőt, a hatóságok „nem tudtak az esetről”). A tábla abszurd, de figyelemmel megkonstruált gesztus, amely több szinten is borzolhatja a hatalmi rendszereket anélkül, hogy nyíltan rendezavarásnak vagy bármilyen

lázadásnak minősülne. Miért provokáció? Elsősorban ismeretlen és új (ráadásul kétnyelvű is), másrészt pedig privát, civil entitás jelenlétét jelzi – ami nem is annyira privát-ként lép fel: a hatalom területére merészkedik, a hatalom tábláinak vizuális formáját használja, és így, mint konkurens hatalom, veszélyes és eltávolítandó. Az alkotás a köztér kontrolláltságára mutat rá – ahol minden független törekvés életképtelen.

Munkák az Archívumból:

Adorjáni Márta (Ro)
Kispál Ágnes Evelin (Ro)
Kisspál Szabolcs (Ro/Hu)
Sugár János (Hu)
Cristi Pogăcean (Ro)
Miklósi Dénes (Ro)

Új munkák:

Jaroslav Kyša (Sk)
Sonja Hornung & Richard Pettifer
(Au/De)
Mircea Nicolae (Ro)
Ion Râmnic & Mihály István (Ro)
Borsos Lőrinc (Hu)
Iulia Toma & Claudiu Cobilanschi
(Ro)
Bartha József (Ro)
Monotremu (Ro)

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (6.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Társadalom

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikaíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását Jár a baka, jár címmel közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részeit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.

Sz. A.

Életem első éveiről csak összefüggéstelen emlékképekben tudok visszaidézni egyet s mást. Arra például magam nem emlékezhetem, csak szüleimtől tudom, hogy 1924 novemberében kereszteltek kálvinista hitre az 1784-ben épült nagyvárad-olaszi, Körös-parti református templomban. Maga Csernák Béla nagytiszteletű úr lötytyintette fejemre a szentelt vizet, havas esős, ronda vasárnap délelőtt, keresztlevelem tanúsága szerint november 23-án. Keresztapám egy Jaczkó András nevű, pataki születésű aradi lakos, édesapám egykori rokkant katonatársa, falábú ember, aki valószínűleg akkor látott engem először és utoljára. Azt tudom, hogy egy ideig, nagy ritkán még levelet váltottak apámmal, de arról nincs se adatom, se emlékem, hogy a szent kereszttségnek nevezett aktus után valaha is láttuk volna egymást. Fogalmam sincs, hogyan esett rá a választás, talán apám bajtársa volt a pesti rokkantiskolán. Zoltán testvérem esetében apám

egyik nővére, Etelka néni töltötte be a keresztmama tisztségét. Ő legalább a közelben lakott, Albison, gyakran látogatott Váradra, és gyönyörködhetett testiekben-lelkiekben gyarapodó keresztfiában. De Jaczkó keresztapám? Aradtól Váradig drága volt a vonat, ideje sem igen lehetett utazgatni csupa komaságból, apám és anyám sem jártak nála később Aradon, sokáig én se, még átutazóban sem. (...)

Két és fél éves koromban baleset ért. A Ferenc utcai ház mögötti, saját, elkülönített udvarrészünkben állott egy kiszáradt, vén diófa. Azt apám a szomszéd Kalmár bácsi segítségével kivágta. A kiásott gyökérzet helyén egy ideig mély gödör tátongott. Én Zoltánnal körülötte futkorásztam, játszottam. Mentem folyvást a testvéremmel, mint pincsikutya a gazdájával. Ő felállt egy ácsszékre, arról ugrált bele, én is fölálltam, de leestem fejre a gödörbe! A baleset eleinte komoly következményekkel riasztotta a családot. Nem tudtam megszólalni, pedig előzőleg már kezdtem szépen beszélni, és utána még évekig dadogtam. Ez a dadogás csak az első négy elemiben kezdett fokozatosan elhagyni, de ha ideges voltam vagy izgultam valami miatt, még középiskolás koromban is nehezen böktem ki a k, az m, a b, a p hangokkal kezdődő szavakat.

Apám ez idő tájt volt éppen végletes megszállottja az eszperantó mozgalomnak és vele kapcsolatosan „az emberiség nyelvi testvérisége” nemzetközi eszméjének. Oly mértékben, hogy az ő házi, autodidakta módszerével nem is magyarul, hanem – anyám konok ellenkezését erőszakosan legyűrve – eszperantóul tanítgatott az első szavakra! Ennek az lett a következménye, hogy a baleset és beszédhibám előtt eszperantó nyelvtudásom gyorsabban fejlődött, mint a magyar. Szegény anyám még azt se mindig értette, ha vizet kérek tőle. *Akvo, akvo!*, mondtam neki, mire ő találgatta, hogy mi a fenét akarok. Olyan gyermek voltam, akinek anyja sem érti a szavát! Nekem ily módon előbb volt *apanyelvem*, az eszperantó, és csak azután *anyanyelvem*, a magyar! Apámnak ez a furcsa, pedagógiaiilag át nem gondolt, megmosolyogni való eszperantista túlbuzgósága aztán kényszerűségből abbamaradt balesetem után. Anyám foglalkozott velem többet, apám – félelmében, hogy a szavam örökre elapad – örült, ha valamilyen módon megmukkanok. „Csak beszélj neki minél többet! Beszéltesd őt is!” – buzdította anyámat. Anyám úgy halt meg 1980. július 11-én, hogy 62 esztendeig „román világban élve” (nem számítva a négyesztendős észak-erdélyi intermezzót) egy árva kukkot se tudott megtanulni románul. Magyarul szólt hozzám, és anyanyelvemmé tette az addig gagyarászott eszperantó „apanyelv” helyett.

Halogatnám, hogy szóvá tegyem, de kronológiailag ide kívánczik annak a megvallása, hogy nagyjából ez idő tájt, hároméves koromban figyeltek fel a szűkebb környezetemben élők meghökkentően korán jelentkező, erőteljes szexuális érzékenységem megnyilvánulásaira. Ezt elég finomkodva jegyeztem meg, ha körülményesen is... Magyarul: hároméves koromra már oly túlzó gyakorisággal maszturbáltam, mintha erre születtem volna. Ha tiltották a szüleim, vagy a figyelmemet igyekeztek elterelni, akkor elrejtőzve a figyelő szemek elől, titokban műveltem, szenvedélyesen, de – mostani meggyőződéseim szerint – ártatlanul, nem tudva semmit a dolog természetéről. Ártatlanul vagy sem, de tény, hogy jó pár évvel később, úgy nyolc-kilenc éves koromban akkora baloldali heregyulladását szedtem össze e túlzások révén, hogy hetekig még vizelni is alig tudtam a szörnyű fájdalomtól. Feküdtem is a gyulladással egy darabig, majd heteken át úgy jártam, mint akinek görögdinnye van a lábai

között. Az orvosnak azt meséltem be, hogy tornaórán ráestem egy pad szélére, és az ütött meg olyan rossz helyen. Ez volt a „hivatalos verzió” szüleim használatára is, hogy aztán ők tudták-e az igazi okot vagy sem, sose került szóba. Azoknak az idegeknek meg, akik az utcán leállítottak, hogy „te, kisfiam, miért lépegetsz olyan furcsán?”, azt hazudtam, hogy megoperáltak, azért nem megy tökéletesen a járás.

Utólag, felnőtt koromban is, sokat töprengtem azon, honnan tombolt bennem ez az ördög, kiből bújt belém? Felmenő családtagjaim egyikéről sem tudtam azt állítani, hogy tőle örököltem volna. Az a gyanúm, hogy a már említett, két és fél éves koromban ért balesetből eredeztethető. Szexuálpatólogusok állítják ugyanis, hogy a koponya sérülése bizonyos esetekben, a hipotalamusz sérülése révén, közvetett módon erős befolyással lehet bizonyos szexuálneurózisok kialakulására. Ez életkortól független dolog. Az az agyrázkódás vagy agysérülés, amelyet a gödörbe zuhanáskor elszenvedtem, s amely egy ideig a beszédképességemet is károsította, valószínű, hogy örökletes hajlamok nélkül is megmagyarázza, amire sokáig, titkolózva és némelykor restelkedve is, kerestem a választ. Aztán belenyugodtam, mindenki olyan, amilyen. Engem nem a bába ejtett fejre, megtettem azt én magam!...

Hadd ejtsek a bábámról is pár szót. Engemet is, Zoltán bátyámat is ugyanaz a bábaasszony segített a

világra. Nevére, sajnos, már nem emlékszem. Ha az utcán találkoztunk, szüleim nógattak: „Köszönj szépen, ő a Gólya néni, ő hozott téged!” Én köszöntem engedelmesen, de sehogy se értettem a dolgot. Ha gólya, miért néni, ha gyereket hoz, miért nem gólya. Szóval eltartott a megfejtés egészen addig a napig – amolyan 14 éves forma lehettem –, amikor egyszer, apámmal haladva az Úri utcán, megint szembe jött a „Gólya néni”. Én tudtam a kötelességemet, szépen előre köszöntem, de már akkor tudtam a „többi” is, más pajtásoktól! Megemlítettem apámnak. Ő fellelegezve vette tudomásul, hogy a néni, a gólya és a gyerek összefüggéseit sikerült tisztáznom, és csak annyit tett hozzá, hogy ha jobban odafigyelek, mit csinál a mi Lupu nevű kutyánk a szomszédék Hektor nevű kutyájával, és aztán elgondolom, hány kis kölyke lett, hamarabb is rájöhettem volna mindenre, nem kellett volna bevárnom, míg valamelyik osztálytársam fölvilágosít. Azért szüleimnek se kellett volna várniuk arra az iskolatársra...

A Gólya nénivel kapcsolatban még annyit, hogy akkor még, amikor én születtem, igen kevesen, főképp a tehetősebbek szültek klinikán vagy kórházban. Bátyám, mikor már nagyocskák voltunk, elárulta, micsoda ramazuri volt 1924. november 15-én este, a Ferenc utcai hálósobában. Őt egy nagy dunyharakással próbálták elkülöníteni a másik ágyon vajúdo édesanyjától, akkorával, amin nem lehet átlátni. De nem sok eredménnyel, annál kevésbé, mert ő is mindent elkövetett, hogy alvást mímelve, meglesse az élet keletkezésének titkait. „Én láttam elejétől a végéig, ahogyan születél! – mesélte később, férfikorunkban. – Futkároztak összeviszsa lavór vizekkel, lepedőkkel, a Gólya néni ide, apu oda, még a szomszédból is egy asszony. A Gólya néni irányította a hadműveleteket. Anyu vijjogott, jajgatott, sírt is, olyankor apu rászólt: hagyd a nyavalygást, fiam, mit csináltál volna Doberdónál, derékig érő vízben, a futóárokban, ha már ez is ennyire megvisel? Nekem a torkomban dobogott a szívem – mesélte tovább Zoltán –, és elmondhatatlan félelem vett rajtam erőt. Négy és fél éves múltam, tudtam már, mi az, meg nem is tudtam, sejtettem. Én is így születtem? Teremtőm! És anyám nem halt bele! Csak most meg ne haljon már, annyira fáj neki, inkább nem kell kistestvér, csak Anyu meg ne haljon! Titokban a dunyhába fúrtam a fejem, és sírtam, borzasztóan sírtam. De furdalt a kíváncsiság is: mi lesz az ered-

mény? Fiú-e vagy lány? Aztán meghallottam a cincogó kis hangodat, keveredve anya sírós jajgatásával. Egyébként akkor éppen számárköhögésem volt, amit te, sajnos, életed első napján már el is kaptál tőlem.”

Apám a húszas évek közepétől az *Universala Esperantista Asocio* (UEA) helyi *vicedelegitója*, helyettes megbízottja volt. Szerepelt a neve és a pontos lakcíme az UEA néhány évkönyvében, azért, hogy ha egy világjáró, a román, magyar vagy német nyelvet nem beszélő eszperantista téved Nagyváradra, az évkönyvben feltüntetett személyekhez bizalommal fordulhasson tanácsért, útbaigazításért, esetleg szálláslehetőségért. Az UEA fő „delegitója” az időtt egy Kelemen nevű váradi tanár volt. Szerencsénkre, csak egyetlen esetben fordult elő, hogy a vicedelegitót kereste meg a félreeső, falusias Ferenc (ma: Doina) utcában egy világjáró idegen. Egy este csengettek – villanyunk nem lévén, madzag végén lógó csengőt kellett rángatnia annak, aki hozzánk igyekezett volna kapuzárás után –, apám kinézett, nem látott senkit. Becsukta hát az ablakot, de megint csengettek. Megint kinézett, senki. Végül az ablak alól, egy méternyinél alig magasabbra nőtt eszkimó (!) szólalt meg eszperantóul, tudakolva, név szerint apámat keresvén, hogy jó helyen jár-e. Apám nem engedte be – mi már este kilenc táján mind ágyban voltunk, mint ezen a félfalusi városszálen akkortájt szinte mindenki –, és az ablakon át útba igazította a szállást és a helyi eszperantista szövetséget keresgélő északi atyafit.

Ez a vicedelegitóság nem volt apámnak való! Nem szólva a mi rendkívül sanyarú lakás- és anyagi viszonyainkról, ami lehetetlenné tette a vendéglátást, hiszen még egy rendesebb hokedlire is nehéz lett volna leültetni a betérő idegent, nem-hogy megvendégelni vagy följánlani, hogy nálunk aludjék. A rendőrség is kezdte apámat figyelni, ami állami alkalmazott voltára tekintettel egzisztenciális veszélyekkel járt. Mint a '70-es, '80-as években, akkor se örvendezték körül a külföldivel kvaterkázó honi állampolgárt Romániában, különösen nem, ha kisebbségi volt az illető. Ráadásul az eszperantó mozgalomról mindenki úgy tudta – nem csak a hatóságok körében –, hogy az a nemzetközi kommunista, illetőleg szociáldemokrata munkásmozgalomhoz kapcsolódik, sőt, annak fedőszerve. Különben is egy lengyel zsidó orvos, dr. Zamenhof találta ki – érveltek a nemzetvédők, s ezzel el is intézték a maguk részéről az eszperantó mozgalmat, nyelvet, mindent! (...) Mikor apám megtudta, hogy a rendőrség figyel, noha a munkásmozgalmmal való összenövést ő nem tapasztalta Váradon az eszperantisták körében, gondolkodás nélkül fölhagyott a vicedelegitósággal. Ha jól tudom, 1929-ben vált meg a tisztségétől. Keserűen vette tudomásul, hogy a világ rosszabb, mint ábrándjaiban elképze- zeli, és attól fogva csak magának szerette az eszperantót. A mi anyagi körülményeinkhez képest így is sokat költve sze- relmére: eszperantó nyelvű folyóiratokra (éveken át járatta a Budapesten kiadott *Literatura Mondo* című irodalmi lapot), könyvekre, szótárakra, nyelvtanokra, legfőképpen a Vidor- féle papír- és könyvkereskedés bevételeit gyarapítva.

Egyébként is autodidakta könyvmoly volt! Sokat olvasott, és több, jó értelemben vett „dilettáns” irodalmi termék közt, jó néhány költői színvonalú és ihletésű verset is írt, természetese- sen magyarul. Ha több gondot fordít feleszületett tehetségé- nek csiszolására és verseinek nyilvánosságára, bizonyosan nép-nemzeti realista stílusban alkotó, afféle „Arany János- epigon” költő válik belőle. Birtokomban levő verseinek, írá- sainak nagy része ezt bárki előtt tanúsíthatja! Verseiből több meg is jelent korabeli antológiákban, más sajtótermékekben, az 1942. évi postás évkönyvben stb., de ő mindig okosabbnak hitte magát, mint azok, akik mérlegre vetik az ő költői adottságait, ezért dacból elkerülte a bírálatok lehetőségét. Nem-

igen küldte jól sikerült, szép verseit sehová. Ellenben vendégeinket trak- tálta velük, órákon át olvasva föl nekik műveit. Ők persze udvariasan hallgatták, elismeréssel, lelkesen mël- tatva szépségüket, és ez a sokszor csak udvarias gesztus apámnak telje- sen elegendő volt. Az irodalmi világ, a szakmai körök elismeréséről eleve lemondott, azt hajtogatta, hogy „azok a klikkek, egymást támogató huncut egybeállások úgysem értenek hozzá”. Maga szerette volna inkább kiadni a verseit, de ehhez a fizetése nem volt elég. Anyutól pedig pénzt kérni – a lakásgondok megoldásával kapcsola- tos hatalmas veszekedések után! – többé sohase akart. Anyu különben se vette Apa irodalmi próbálkozásait annyiba se, mint egy konyhaablakra tapadó légypiszkot. Ha Apu a verseit olvasta föl nekünk, kiment, hogy ne is hallja. Ha vendégek előtt olvasott föl apánk, akkor ugyan nem ment ki, de úgy forgatta a fejét összevissza, kezdte el tapogatni a vendég ruhájá- nak szövetét („ej, de jó kis anyag, Witraelnél vette?”), vagy kínálgatni őket pogácsával, borral, süteménnyel, hogy más se tudjon odafigyelni, más se tulajdonítson a verseknek semmi jelentőséget. A végén aztán, amikor a vendégek egymást túllícitálva dicsér- ték „Imre bátyánk” költeményeit, akkor ő is bele-belekottyantott: „ügyes ember ez, csak senki se tudja!”

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

Az adatvédelem európai útvesztőjében

Mobilszolgáltatójuktól, bankjuktól, civil szervezettől sokan kaptak májusban értesítést arról, hogy az elkövetkezőkben hogyan kezelik majd személyes adataikat. Május 25-én lépett életbe ugyanis az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsának (EU) 2016/679. számú rendelete, az európai általános adatvédelmi rendelet (General Data Protection Regulation – GDPR).

Bár magát a rendeletet több mint két éve, 2016. április 27-én fogadták el, jó hazai szokás szerint legtöbbször a huszonnegyedik órában, azaz májusban kezdtek el utánanézni annak, mit is jelent ez, és mivel jár az alkalmazása a közintézményekre és vállalkozásokra nézve, illetve mit is jelent ez a magánszemélyek számára. A rendelet szövegének alapos áttanulmányozása után azonban félő, hogy az amúgy jó kezdeményezés belefut a bürokráciába. Sokan a bírságoktól tartanak, hiszen azok kiszabható összege az adatforgalmi rendelkezés egyes szabályainak megsértése esetén elérheti a tíz- vagy a húszmillió eurót, illetve a vállalkozások az előző pénzügyi év teljes éves piaci forgalmának legfeljebb 2 vagy 4 százalékát kitevő összeggel sújthatók. Minden esetben a magasabb összeget kell kiszabni bírságként.

Kötelező lépések

A GDPR előírásait 2018. május 25-től kell alkalmazni valamennyi európai uniós tagállamban. A 37. cikkely értelmében „Az adatkezelő és az adatfeldolgozó adatvédelmi tisztviselőt jelöl ki minden olyan esetben, ha:

- a) az adatkezelést közhatalmi szervek vagy egyéb, közfeladatot ellátó szervek végzik, kivéve az igazságszolgáltatási feladatkörükben eljáró bíróságokat;
- b) az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó fő tevékenységei olyan adatkezelési műveleteket foglalnak magukban,

amelyek jellegüknél, hatókörük-nél és/vagy céljaiknál fogva az érintettek rendszeres és nagymértékű megfigyelését teszik szükségessé;

- c) az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó fő tevékenységei a személyes adatok 9. cikkely szerinti különleges kategóriáinak és a 10. cikkelyben említett, büntetőjogi felelősség megállapítására vonatkozó határozatokra és bűncselekményekre vonatkozó adatoknak nagy számban való kezelését foglalják magukban.”

Az adatvédelmi tisztviselő (Data Protection Officer) kijelölése nem kötelező a 250 embernél kevesebbet foglalkoztató magánvállalkozások számára, a Romániában létrehozott felügyeleti szerv, a Személyes Adatok Feldolgozását Felügyelő Országos Hatóság (Autoritatea Națională de Supraveghere a Prelucrării Datelor cu Caracter Personal) mégis ajánlja, mivel ez biztosíthatja a GDPR betartását. Az adatvédelmi felelős elérhetőségét az intézmények, vállalatok honlapján is közzé kell tenni. Ha nincs mód külön adatvédelmi tisztviselő kijelölésére, szolgáltatási szerződést kell kötni egy külsőssel, esetleg a feladattal olyan alkalmazottat kell megbízni, akinek munkaköre nem

összeférhetetlen ezzel a tisztséggel. Bár nincs pontos lista arról, kiket nem nevezhetnek ki adatvédelmi tisztviselővé, összeférhetetlenség általában a vezetők esetében áll fenn, mivel ők befolyásolhatják az adatfeldolgozást vagy adatkezelést.

Szintén kötelező lépés – a 250 főnél kevesebbet foglalkoztató magánvállalkozások számára is – egy úgynevezett leltár készítése, melyből kiderül, ki foglalkozik a személyes adatok kezelésével, milyen személyes adatokat kezel, milyen céllal, kinek továbbít személyes adatokat, meddig őrzi meg a személyes adatokat (mind papíron, mind elektronikus nyilvántartásban), és milyen intézkedéseket hozott a személyes adatok védelméért.

Hogyan gyűjtik, mire használják adatainkat?

Valószínűleg mindenki hallott a Cambridge Analytica-botrányról, ha máshonnan nem, a Facebook tájékoztatásából: ő vagy ismerősei adatai eljutottak-e vagy sem a céghez. A vállalatot azzal vádolták, hogy jogosulatlanul kezelte legalább 87 millió Facebook-felhasználó személyes adatait, melyeket egy látszólag ártalmatlan személyiségteszt-applikáció segítségével gyűjtött be róluk. Az információkat politikai tanácsadásra használta fel, a többi közt Donald Trump választási kampányában.

Mindannyian tapasztalhattuk, hogy akár a mobiltelefonos alkalmazások, akár a Facebookon használt különféle játékok, tesztek kérik, hogy hozzáférjenek például telefonszámunkhoz, sms-einkhez, ismerőseink listájához. Arra is volt példa, hogy egy-egy ilyen jóváhagyás után a kedveléseink között megjelent például politikai párt vagy akár előadó oldala, holott biztos tudtuk: nem „lájkoltuk” az illető oldalát. Az internethasználók előtt az sem ismeretlen jelenség, hogy ha rákeresnek valamire (hitelfelvétel, telefon-, autóstb. vásárlás), akkor a közösségi oldalon nagyszámú olyan reklám kerül eléjük, amely összefügg a kereséssel.

Adatokat gyűjtenek például a hűségkártyákkal is, hiszen azok használatával látszik, hol és milyen gyakorisággal, milyen termékeket vásárolunk.

Számtalan módja van tehát az adatgyűjtésnek, s ha ezeket az adatokat biztonságosan kezelik, használják, probléma sem származik belőle. Ha azonban az adatok kiszivárognak, ellopják őket, jelentős anyagi és erkölcsi kárunk is származhat belőle. Hiszen ha valaki hozzáférhet az e-mail-postaládánkhoz, a nevünkben azt írhat, akinek és amit akar, vagy ha ellopják bankszámlánk adatait, elkölthetik a pénzünket.

Mi számít személyes adatnak?

Arról, hogy mi számít személyes adatnak, a rendelet első fejezetének 4. cikkelyében olvashatunk, ugyanott tisztáznak más alapfogalmakat is.

Személyes adat tehát a rendelet szerint az „azonosított vagy azonosítható természetes személyre (»érintett«) vonatkozó bármely információ; azonosítható az a természetes személy, aki közvetlen vagy közvetett módon, különösen valamely azonosító, például név, szám, helymeghatározó adat, online azonosító vagy a természetes személy testi, fiziológiai, genetikai, szellemi, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára vonatkozó egy vagy több tényező alapján azonosítható”.

A meghatározás első látásra elég általános, kicsit szűkít rajta a 87. cikkely, mely szerint „a tagállamok részletesebben meghatározhatják a nemzeti azonosító számok vagy egyéb általános jellegű azonosító jelek

kezelésének konkrét feltételeit. Ebben az esetben a nemzeti azonosító számok, illetve az egyéb általános jellegű azonosító jelek felhasználására kizárólag az érintett jogainak és szabadságainak e rendelet szerinti megfelelő garanciái mellett kerülhet sor”.

Romániában a 2001-ben elfogadott és azóta többször módosított 677. számú adatvédelmi törvény szabályozza a személyes adatok védelmét és feldolgozását. A GDPR-ról szóló egyik tanfolyamon elhangzott: az uniós jog bizonyos esetekben felülírja a nemzeti szabályozást, az adatvédelem pedig ilyen terület. A romániai törvényhozóknak módjukban áll tehát pontosítani az egyes területek szabályozását, de csak a GDPR-rel összhangban.

A személyes adatoknak vannak úgynevezett különleges kategóriáik, melyek kezelését néhány kivételtől eltekintve tiltja a rendelet. A II. fejezet 9. cikkelyének első bekezdése így szól: „A faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási, világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatok, valamint a természetes személyek egyedi azonosítását célzó genetikai és biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok kezelése tilos.”

A kivételek között szerepel, ha „az érintett kifejezett hozzájárulását adta az említett személyes adatok egy vagy több konkrét célból való kezeléséhez, kivéve, ha az uniós vagy tagállami jog úgy rendelkezik, hogy az (1) bekezdésben említett tilalom nem oldható fel az érintett hozzájárulásával”, továbbá ha „az adatkezelés az adatkezelőnek vagy az érintettnek a foglalkoztatást, valamint a szociális biztonságot és szociális védelmet szabályozó jogi előírásokból fakadó kötelezettségei teljesítése és konkrét jogai gyakorlása érdekében szükséges, ha az érintett alapvető jogait és érdekeit védő megfelelő garanciákról is rendelkező uniós vagy tagállami jog, illetve a tagállami jog szerinti kollektív szerződés ezt lehetővé teszi”. Kivétel a szabály alól az is, ha az az adatkezelésre valaki létfontosságú érdekeinek védelmében van szükség, ez olyan adatokra vonatkozik, amelyeket az érintett kifejezetten nyilvánosságra hozott, az adatkezelésre egészségügyi vagy népegészségügyi (például

járványmegelőzési) célokból van szükség. A tagállamok további feltételeket – köztük korlátozásokat – tarthatnak hatályban, illetve vezethetnek be a genetikai adatok, a biometrikus adatok és az egészségügyi adatok kezelésére vonatkozóan.

Szintén kivételt jelent a szabály alól, ha „az adatkezelés valamely politikai, világnézeti, vallási vagy szakszervezeti célú alapítvány, egyesület vagy bármely más nonprofit szervezet megfelelő garanciák mellett végzett jogszerű tevékenysége keretében történik, azzal a feltétellel, hogy az adatkezelés kizárólag az ilyen szerv jelenlegi vagy volt tagjaira vagy olyan személyekre vonatkozik, akik a szervezettel rendszeres kapcsolatban állnak a szervezet céljaihoz kapcsolódóan, és hogy a személyes adatokat az érintettek hozzájárulása nélkül nem teszik hozzáférhetővé a szervezeten kívüli személyek számára”.

Ha valaki gyermekeknek kínál az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokat, az ő adataik kezelése akkor számít jogszerűnek, ha a gyermek legalább a 16. évét betöltötte; a 16 évesnél fiatalabbak adatainak kezeléséhez a szülői felügyeletet gyakorló beleegyezése szükséges. Ennek ellenőrzésére az adatkezelőnek „ésszerű erőfeszítéseket” kell tennie. A tagállamoknak itt is van némi mozgásterük, törvényben megszabhatnak alacsonyabb életkort, de legtöbb három évvel szállíthatják le a korhatárt (13 évre).

És a címlistám?

Felvetődhet kérdés, mi a helyzet például a saját címjegyzékünkkel, telefonszám- vagy e-mail-cím-listánkkal, hiszen az abban szereplő adatok is személyes adatnak minősülnek. A rendelet 18. cikkelye azonban leszögezi: „ez a rendelet nem alkalmazandó a személyes adatoknak a természetes személy által kizárólag személyes vagy otthoni tevékenység keretében végzett kezelésére, amely így semmilyen szakmai vagy üzleti tevékenységgel nem hozható összefüggésbe. Személyes vagy otthoni tevékenységnek minősül a levelezés, a címtárolás, valamint az említett személyes és otthoni tevékenységek keretében végzett, közösségi hálózatokon való kapcsolattartás és online tevékenységek. E rendeletet kell alkalmazni azonban azokra az adatkezelőkre és adatfeldolgozókra, akik a személyes adatok ilyen személyes vagy otthoni tevékenység keretében végzett kezeléséhez az eszközöket biztosítják.”

Ha tévedésből kapunk e-mailt, annak tartalmát tilos nyilvánosságra hozni, a küldő felet viszont figyelmeztethetjük. Ha pedig olyasvalakitől kapunk – például reklám célú – elektronikus levelet, akinek nem adtuk meg e-mail-címünket, jogunk van rákérdezni, hogyan és kitől kerültek személyes adataink az illető birtokába, és erről tájékoztatást is kell kapnunk.

Mihez van jogunk személyes adatainkkal kapcsolatban?

A rendelet az érintettek jogait a III. fejezetben szabályozza. Ha személyes adatainkat tőlünk gyűjtötték, az adatgyűjtéskor az adatkezelőnek tudatnia kell velük az alább felsoroltakat:

- „a) az adatkezelőnek és – ha van ilyen – az adatkezelő képviselőjének a kiléte és elérhetőségei;
- b) az adatvédelmi tisztviselő elérhetőségei, ha van ilyen;
- c) a személyes adatok tervezett kezelésének célja, valamint az adatkezelés jogalapja;
- d) a 6. cikkely (1) bekezdésének f) pontján alapuló adatkezelés esetén, az adatkezelő vagy harmadik fél jogos érdekei;

- e) adott esetben a személyes adatok címzettjei, illetve a címzettek kategóriái, ha van ilyen;
- f) annak ténye, hogy az adatkezelő harmadik országba vagy nemzetközi szervezet részére kívánja továbbítani a személyes adatokat, továbbá a Bizottság megfelelőségi határozatának léte vagy annak hiánya, vagy a 46. cikkelyben, a 47. cikkelyben vagy a 49. cikkely (1) bekezdésének második albekezdésében említett adattovábbítás esetén a megfelelő és alkalmas garanciák megjelölése, valamint az azok másolatának megszerzésére szolgáló módokra vagy az azok elérhetőségére való hivatkozás.

Jogunk van továbbá tudni, meddig tárolják személyes adatainkat vagy, ha nincs pontos időtartam, milyen szempontok szerint határozzák meg a tárolás idejét. Kérhetjük az adatkezelőtől a személyes adatainkhoz való hozzáférést, azok helyesbítését, törlését vagy kezelésének korlátozását. Tájékoztatniuk kell bennünket arról, hogy panaszt nyújthatunk be a felügyeleti hatósághoz arról, hogy szabályon vagy szerződéses kötelezettség alapján, esetleg szerződés kötésének előfeltétele-e a személyes adatok szolgáltatása, továbbá mik a következményei annak, ha nem adjuk meg ezeket az adatokat.

Érintettként jogunk van kérni, hogy az adatkezelő haladéktalanul helyesbítse adatainkat, illetve kérhetjük azok törlését is, ha azokra már nincs szükség ahhoz az eredeti célhoz,

amely érdekében gyűjtötték, ha visszavontuk a beleegyezésünket, vagy ha adatainkat jogellenesen kezelték. Ha az adatkezelő nyilvánosságra hozta az adatokat, „azokat törölni köteles, az elérhető technológia és a megvalósítás költségeinek figyelembevételével megteszi az észszerűen elvárható (technikai) lépéseket annak érdekében, hogy tájékoztassa az adatokat kezelő adatkezelőket, hogy az érintett kérelmezte tőlük a szóban forgó személyes adatokra mutató linkek vagy e személyes adatok másolatának, illetve másodpéldányának törlését” – fogalmaz a rendelet.

Kivételt jelent a fenti előírások alól, ha az adatkezelésre a véleménynyilvánítás szabadságához és a tájékozódáshoz való jog gyakorlása; a személyes adatok kezelését előíró, az adatkezelőre alkalmazandó uniós vagy tagállami jog szerinti kötelezettség teljesítése, illetve közérdekből vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlása keretében végzett feladat végrehajtása céljából; a népegészségügy területét érintő közérdek alapján, a közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból és jogi igények előterjesztéséhez, érvénye-

sítéséhez, illetve védelméhez van szükség.

Korlátozások

Korlátozni is lehet az érintettek fentebb felsorolt jogait „ha a korlátozás tiszteletben tartja az alapvető jogok és szabadságok lényeges tartalmát, valamint az alábbiak védelméhez szükséges és arányos intézkedés egy demokratikus társadalomban” – zárul a harmadik fejezet, melyben a védendő területek között a nemzetbiztonságot, honvédelmet, közbiztonságot említik, de szükség lehet korlátozásra „bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése vagy a vádeljárás lefolytatása, illetve büntetőjogi szankciók végrehajtása” eseté-

ben. Szintén korlátozhatják az érintettek jogait „a bírói függetlenség és a bírósági eljárások védelme; a szabályozott foglalkozások esetében az etikai vétségek megelőzése, kivizsgálása, felderítése és az ezekkel kapcsolatos eljárások lefolytatása; a közhatalmi feladatok ellátásához kapcsolódó ellenőrzési vagy szabályozási tevékenység; az érintett védelme vagy mások jogainak védelme; polgári jogi követelések érvényesítése” esetében.

Az érintetteknek tájékoztatást kell kapniuk a korlátozásról, az adatkezelés céljáról, a kezelt személyes adatokról, az adatkezelőről, kivéve, ha a tájékoztatás hátrányosan befolyásolja a korlátozás célját.

Tájékoztatni kell az adatvédelmi incidensekről

A rendelet megszabja az adatkezelő és -feldolgozó feladatait is avégett, hogy a személyes adatok kezelése, tárolása, továbbítása biztonságos legyen. Ennek érdekében védenie kell informatikai rendszerét, számítógépeit, zárnia kell az irattárolásra szolgáló helyiséget. Szükség lehet még az adatok álnevesítésére, és tesztelni is kell a rendszereket. Ha minden biztonsági intézkedés betartása mellett is megtörtént a baj, azaz elloptak személyes adatokat, vagy azok kiszivárogtak, az adatkezelőnek értesítenie kell a felügyeleti hatóságot és az érintettet.

A felügyeleti hatóságnak 72 órán belül jelentenie kell az incidenst – kivéve, ha az valószínűsíthetően nem jár kockázattal a magánszemélyek jogaira és szabadságaira nézve –, ha ez nem történt meg, akkor indokolni kell a késedelem okát is. A bejelentéskor ismertetni kell az incidens jellegét, továbbá azt, hogy hány személyt és milyen típusú adatokat érint, ismertetni kell a várható következményeket, az adatvédelmi incidens orvoslására tervezett intézkedéseket, beleértve az adatvédelmi incidensből eredő esetleges hátrányos következmények enyhítését célzó intézkedéseket is. Az adatvédelmi incidensről az érintetteket is tájékoztatni kell, kivéve, ha titkosítás miatt az adatok külső fél számára értelmez-

hetetlenek. Ha az érintettek egyenkénti értesítése aránytalan erőfeszítést jelent, akkor az adatvédelmi incidens tényét oly módon kell nyilvánosságra hozni, hogy az érintettek arról hatékonyan tájékozódjanak.

És a gyakorlat?

Átrágva magunkat a rendeleten, újra csak úgy véljük: félő, hogy az alapjában hasznos kezdeményezés és minden részletre kiterjedő szabályozás belefullad majd a bürokráciába, egyebek mellett azzal, hogy lehetőséget ad több felügyeleti szerv létrehozására, bár megszabja az ezek közötti viszonyt. Ami az adatvédelmi felelősök felkészítését illeti, májusban többben is szerveztek tanfolyamokat, ezeken főleg a közintézmények (számukra kötelező lesz a rendelet előírásainak betartása) képviselői vettek részt, sejtethetően azért, hogy a rendelet formai követelményeinek eleget tegyenek, azaz május 25. után legyen olyan alkalmazottjuk, akinek van adatvédelmi tisztviselői képzése, de e sorok írásakor (igaz, május 15. előtt) nem láttunk még olyan honlapot, amelyen közzétették volna adatvédelmi tisztviselő elérhetőségeit. Ami szűkebb pátriánkat illeti, intézményfenntartónknál, a Bihar Megyei Tanácsnál lapzártánk idején már készültek az adatvédelmi tisztviselő kinevezésére.

FRIED NOÉMI LUTJA

Bori-dalok a Moszkvában

Koncert előtti beszélgetés Péterfy Borival

Kultúra

Az *Ópium* „lepkeszárnyú délibábjától és az ágyrajáró boldogságtól a *Vámpír* dalán át az új – *Bori X* – lemez *Oázisáig* sokféle dal elhangzott a koncerten. Nem pusztán *Tíz perc szerelem* volt ez, és nem csupán *Te meg én és a kutyád* buliztunk, hiszen telt ház volt. A Péterfy Bori & Love Band négy év után április 20-án újból Nagyváradon, a Moszkva Kávézóban koncertezett (legutóbb 2014 tavaszán játszottak Váradon). A koncert végén jött az elmaradhatatlan *Hajolj bele a hajamba*, régi és új zeneszámok egyaránt elhangzottak. Dalok szenvedélyről, vadulásról, szép vagy épp sötét, kicsit

démoni érzésekről, a lelkünk legmélyén tett expedícióról meg effélékről. Azt is megtudhattuk, miért nem érdemes keresni az igazit. Pedig hát „már megint itt van a szerelem, már megint izzad a tenyerem” (az Albert Einstein Bizottság száma Love Band módra). És egy Tankcsapda-feldolgozás is bekerült a műsorba: *Ez az a ház*. Koncert előtt alkalmunk volt

„Mozog és hajlik a közös ütemen,
az is én vagyok, és nem egy idegen”

Fotó: SILVIU FILIP

beszélgetni Péterfy Borival: színházról, zenéről és az énekesnő-színművésznő családjáról, hiszen Péterfy Bori déd-nagyapja Áprily (Jékely) Lajos költő, dédnagyanyja Schéfer Ida, nagyapja Jékely Zoltán költő, író, műfordító, a nagyanyja pedig Jancsó Adrienne színész, előadóművész, versmondó. Miközben beszélgettünk, a fiúk a zenekarból már javában hangoltak a színpadon.

Milyen emlékeket őrzöl Váradról, a 2014-es fellépésről?

Nagyon jó emlékeim vannak a négy évvel ezelőtti koncertről, magáról a helyről is. Örültünk, hogy ismét jövünk ide. Előző napon Kolozsváron is játszottunk. Most Váradon. Jó hangulatú miniturné kerekedett.

Mit jelentenek neked az emlékek?

Az emlékekből szoktam dalszövegeket írni. Végül is emlékekből állunk.

Miként emlékezel a nagyszüleidre?

Szép emlékeim vannak velük, róluk. A nagypapám meghalt, amikor én tizenkét éves voltam, rá kevésbé emlékszem, de nagymamámmal együtt is laktam sokáig, nagyon jó barátnők voltunk. Őröla sok emléképem maradt. Meghatározó nő volt az életemben.

Ő befolyással volt rád a pályaválasztásodban?

Fotó: SILVIU FILIP

Nem, nem. Egyáltalán nem. Sőt igazából engem nagyon nem vonzott az, amit ő csinált, azóta sem szeretek verseket mondani. Teljesen más korba, másféle világba születtem. Engem már a trash érdekelt, meg a durva dolgok, és nem az, hogy valamit szépen megfogalmazva előadni. Szerintem aggódott is sokat, nagyon nem értette azokat a színházakat, amelyeknél én elkezdtem játszani. Persze elfogadni mindent elfogadtak a szeretteim, csak biztosan aggódtak, hogy „szegény, mi lesz belőle”.

Meséltek régi családi történeteket?

Ó, persze. Nagyon számontartjuk mindezt. Az unokaöcsém, Gerlóczy Márton írt is egy családrégényt *Mikecs Anna – Altató* címmel, s ez a könyv Áprily felesége, vagyis a dédanyám, Schéfer Ida naplója és a nagynéném, Jékely Márta feljegyzései alapján íródott, csak az unokatestvérem átszűrte az egészet a jelenkoron. Nagyon elevenen és szeretettel őrizzük emlékeinkben ezeket a nőket a családukból. Érdekesek és megrázóak ezek az asszony-sorsok. Akkor még meglehetősen más volt a nők élete. A nőknek, ugye, akkor még a háttérben kellett senyvedni a nagy, fényes férfiak mögött.

Vannak-e kedvenc Áprily-, illetve Jékely-verseid?

Kimondottan kedvenc nincs. Sok van, függ a hangulatomtól is, úgy-hogy sajnos nem tudok kiemelni egyet sem.

Benned van olyan késztetés, hogy írsz verset vagy prózát? A dalszövegeken kívül, mert persze abban is költészet rejlik.

Dalszövegeket szoktam írni. Más késztetés az írásra nem volt.

Ha párhuzamot vonsz, milyen hasonlóságok és különbségek vannak a színészi és énekesi tevékenységben?

Nagyon más-más műfaj, legfőképpen a közönséggel való viszony szempontjából nagy a különbség. Sokkal őszintébb létezés a koncert, hiszen arra azok jönnek el, akiket tényleg az a zene, az a zenekar érdekel. A koncert teljesen szabad, jöhetsz-mehetsz, mozoghatsz kedved szerint, nincs az a fajta fegyelmezettség, ami a színházban. Sokszor lehet érezni, ha valakit csak úgy odarángattak a színházba, ha unja az előadást, az ilyesmi negatívan befolyásolhatja a színészeket is. Meg hát én egy szertelen ember vagyok, és nagyon élvezem azt a fajta szabadságot, amit a rock'n'roll-színpad ad a szín-

házhoz képest. A színház nem ad vissza annyit. Az nehezebb szerep; az embert kifacsarja, aztán hazamegy. Koncerten rengeteget kapunk vissza az átadott energiáinkból.

Jelenleg milyen színházi feladataid vannak?

Most volt egy bemutatóm: Yasmina Reza francia íróő Az öldöklés istene című négy szereplős darabjában játszom. Nagyon-nagyon jó darab, hááát, mondjuk úgy, hogy komédia. Roman Polanski is megfilmesítette. A Kultúrbrigád és az Átrium előadásában én alakítom Anette Reille-t, nem a háziasszonyt, hanem az egyik ven-

Küzdőtéren, rajongók között

Fotó: SILVIU FILIP

déget. Örülök, hogy jól sikerült az előadás. Játsszom még a Katonában egy Brecht-darabban, *A kaukázusi krétakörben*. És ott van még Ratched nővér szerepe a *Száll a kakukk fészkére* című előadásban – ez utóbbi a Belvárosi Színházban. Évi egy szerepet szoktam vállalni, mostanság valahogy így felgyűlt,

most három van. Ez kicsit már sok – legalábbis egyeztetés szempontjából.

Az új album, a Bori X dalaiban megtalálható a könnyedség, vidámság, de ele-

gyedik a zeneszámokba sötét tónus is. Ez, ugye, általában jellemző a zenétekre?

Igen, így van. Ez a mostani meg valóban vidámabb zene, ez diszkó, igaz, darkdiszkó, de sokkal vígabb és táncosabb, mint az eddigi albumok. Amúgy mindig is voltak ilyen hangulatú számaink, de jellemzőbb rájuk az, hogy súlyosabbak. Most stílusváltás történt ennek a lemeznek az erejéig. De hát mindig kísérletezünk, mindig játszunk.

Sok koncert várható a nyáron?

Most jön a fesztiválszezon. Zsúfolt a nyár, rengeteg koncertünk lesz, jövőre meg elkezdjük készíteni az új lemezt, már vannak zenei ötleteink.

Egy interjúdban beszéltél a Nemzeti Színházban töltött évekről, Törőcsik Mariról és más színészlegendákról is szó esett, s valahogy úgy fogalmaztál, hogy természetesen megvan a tisztelet a hatalmas szakmai tudásuk miatt, de ott egyébként mindenki egy bolond gyerek. Ez a „bolondosság”, játékoság a te tevékenységedben is jócskán megtalálható.

Persze, ez fontos ebben a szakmában. Nem lehet belefásulni, mert akkor az ember nem tud úgy helytállni, ahogyan kell, ahogyan szeretné.

Mi az, ami inspirál?

Az, hogy szeretem csinálni, amit csinálok. Alapvetően a közönség nagy ihletőerő. Meg hát a saját magamban tomboló érzések. És lényeges, hogy meg tudom becsülni mindezt. Annyira szerencsés vagyok, hogy abból élek, amit szeretek; ez azért ritkaság, és nagy ajándék az élettől. Ezt próbálom mindig megbecsülni.

A PÉTERFY BORI & LOVE BAND

2007-ben alakult a néhai Amorfi Ördögök tagságából. Péterfy Bori színésznőként is tevékeny a mai napig, bár az intenzívebb színészi munka (a Krétakör Színházban 2000–2008 között, majd a Nemzeti Színház társulatával 2008–2013 között játszott) a zenekar kedvéért valamelyest háttérbe szorult. A Love Band működésének tíz esztendeje alatt hat stúdióalbumot jelentetett meg, és sok száz fesztivál- és klubkoncertet adott. A Tövisházi Ambrus által vezetett, nemrég megújult tagságú csapat az elmúlt két évben sem unatkozott, két új albumot is kihoztak. A 2016-os Szédülés és a 2017 végén megjelent, tízéves jubileumra készült Bori X dalai megmutatják, hogy van élet a Vámpíron és az Ópiumon túl is: a Love Band erősebb, mint valaha.

A kisfiad jár a koncertjeidre?

Ő, hogyne, már kétéves korától kezdve, bár most a Supernem a kedvence, úgyhogy én most lezorultam kicsit, lecsúsztam a dobogóról.

TÓTH HAJNAL

PÉTER I. ZOLTÁN

Ady egyetlen színpadi művének bemutatójáról

„A szezon első szenzációs jelentőségű estje a jövő héten zajlik le, mikor is három talentumos helyi szerző Biró Lajos, Ady Endre és dr. Dénes Sándor lépnek fel Fehér Dezső gardírozása mellett a világot jelentő deszkákon” – olvasható a *Nagyvárad*i Napló 1902. szeptember 21-i számában. – A „gardírozás” lényege abban állt volna, hogy a tervek szerint három egyfelvonásost Fehér Dezső előzte volna meg egy prologussal. Ebben a már idézett cikk szerint: „elmondja tanulságos históriáját annak, hogy miképpen bírta rá e három »ifjú óriást« darabjaik megírására. Biró Lajos volt a leghamarabb kész. [...] dr. Dénes Sándor is hamar megírta a drámáját. Csak Ady Endrétől nem lehetett megkapni az ígért darabot. Halogatta napról napra, míg végül teljesen lemondunk már róla és úgy is tervezték, hogy a készen levő két darabot a *Parasztbecsülettel* adják elő. Tegnap aztán frappírozta Ady a bohém triumvirátust azzal, hogy megírta az ő darabját is. Ez a harmadik »izé«, mert színdarabnak ugyanis alig nevezhető, a maga érdekes formájában a közönséget is hisszük, hogy frappírozni fogja. Az érdekes mesét ugyan nem mondhatjuk el előre, de annyit mégis elárulhatunk, hogy voltaképpen azt mondatja el szellemes, megkapó formában Ady a színészekkel, hogy voltaképpen miért nem tudja ő megírni a maga színdarabját.”

Ez volt az 1902. szeptember 27-re kitűzött premier első komoly beharangozó cikke. A cikkben szereplő prologus végül nem hangzott el a bemutatón.

A darabok beharangozása

Szeptember 25-én ugyancsak a *Nagyvárad*i Napló Nagyvárad-i Krónika rovatában Ady egy humoros cikkben számolt be az előkészületekről, a szerzőknek a próbák alatti idegességét ecsetelve: „Régi igazság, hogy premier előtt a szerző a legutolsó

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

ember az színház tájékán. A kulisszatoloncra is több a becsülete. E sok megvetésért aztán joga van a szerzőnek a saját haját tépni, ha nem tetszik neki valami a próbán. Lehet gondolni, hogy milyen a helyzet most a Szigligeti Színházban, ahol egyszerre három szerző premierjére is készülnek. A próbák témát adhatnának egy tucat bohózatnak. [...] Ám azért folynak a próbák gőzerővel s máris megmegvillan az előadás képe, mely pompásnak ígérkezik. Csak a szerzők idegesek nagyon. A viccek pedig éppenséggel nem csendesítik le a szerzői idegeket. Dénes Sándor jár-kelel a próbák alatt, Ady Endre az ötödik szék lábait tette tönkre, Biró Lajos az egyetlen szerző, aki a próbákon nem idegeskedik. Ő tudniillik Hevesen, odahaza van most, s így lesz az egyetlen a három szerző közül, akinek a premierre is megmarad a haja...”

Ügyszintén szeptember 25-én hírt adott a közelgő bemutatóról a *Nagyvárad* és a *Tiszántúl*, míg a következő napon a *Szabadság* is. Sas Ede lapjában, a *Nagyváradban* a következő sorok voltak olvashatók: „A Szigligeti Színház fagyasztóan unalmas repertoárját rendkívüli üdeséggel pezsdíti fel a szombat este, mely ritka művészi és írói gyönyörűséget kínál a színháztól elszokni kezdő publikumnak. Három tehetséges nagyváradi íróembernek a köznapias mértéken magasan túlemelkedő, értékes, érdekes munkáját mutatják be a színpadon. [...] Ady Endre, a talentumos poéta *A műhelyben* c. egyfelvonásos színképében megkapóan rajzolja meg, mint pusztul el az újságíróban az író a szerkesztőség lázas munkája közepette.”

Rendkívül udvarias írás jelent meg a *Tiszántúlbán*: „Biró Lajos, dr. Dénes Sándor és Ady Endre darabjának szombati

premierje elé – mint ahogy előre lehetett látni – nemcsak Nagyváradon nézvéni óriási érdeklődéssel, de mindenütt író- és művészkörökben. Ennek a nagy érdeklődésnek a fiatal írókra becses bizonyossága az a levél, melyet Somogyi Károly színigazgató kapott tegnap Somló Sándortól, a Nemzeti Színház igazgatójától. Azt írja Somló, hogy rendkívül érdeklődik a Szigligeti Színház szombati eseménye iránt s nagyon sajnálja, hogy nagy elfoglaltsága akadályozza a premierre való lejövetelében. A Szigligeti Társaság október 27-i jubileumára Nagyváradra jó és kéri a színházat, tűzze ki akkorra műsorra a darabot...”

A *Szabadság* egy nappal a bemutató előtt egy kis tréfás dialógussal „örvendeztette meg” Adyt:

„Írt-e darabot Ady Endre? A szombat esti hármas premieremből utoljára Ady Endre darabja készült el. Annyi jót hallottunk és tudunk az ő poétikus kis színeképéről, hogy ez az ártatlan kis élcelődés meg sem árthat, ti. ő azt írta meg a darabjában, hogy miért nem ír ő darabot.

AZ EGYIK: Hát tulajdonképpen miért nem ír Ady darabot?

A MÁSIK: Azt kérdeje inkább, hogy miért írt?

AZ EGYIK: De hiszen nem írt.

A MÁSIK: Hogyne írt volna. Éppen azt írta meg, hogy miért nem írt.

AZ EGYIK: De ha nem írt.

A MÁSIK: Szerencsétlen hát nem érti?

AZ EGYIK: Nem.

A MÁSIK: Hát figyeljen ide, meg fogom magyarázni. Ady Endre nem írt darabot. Érti? Nem írt. De miért

nem írt? fogja ön kérdezni. Nos hát menjen el a szombati premierre, ott meg fogja tudni, hogy miért nem írt. Érti?

A MÁSIK: Értem. De ha írt, akkor miért nem írt? Azaz, ha nem írt, akkor miért írt?

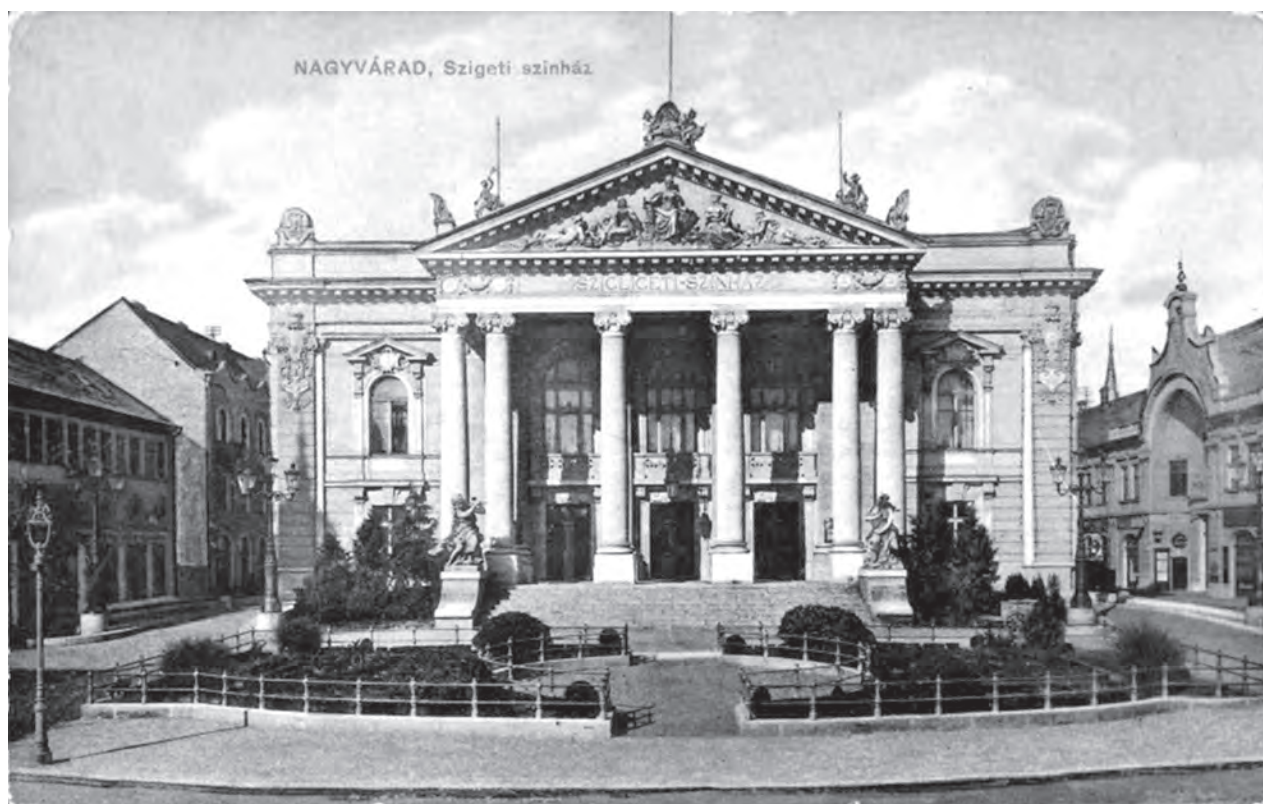
A MÁSIK: Önnek a Margit szigetet ajánlom nyári tartózkodásul. Ez csak elég egyszerű dolog. Figyeljen. Ady megírta azt, hogy miért nem írt. Ha jó a darab, mindenki meg fogja érteni, hogy miért nem írt.

AZ EGYIK: De hát akkor miért írt?

A MÁSIK: (nem hagyja magát zavarni) Ha pedig nem jó a darab és a közönség előtt nem lesz világos a darab tárgya, ti. hogy miért nem írt, akkor kérem ez igen egyszerű (belezavarodok), akkor miért írt? De mikor azért írt, hogy ne írjon. Azaz, hogy ne írjon, de azért mégis írjon. Írjon, ne írjon... de hát miért ne írjon?... Hát hogy ne írjon! Megírta, hogy nem írt... Nem írta meg, hogy írt (diadalmas mosollyal). Most már csak érti?

AZ EGYIK: Irtem. Azaz, hogy írtam. Írtam, érted, írta... Értünk, értetek, értak..."

A bemutató napján, szeptember 27-én, a *Szabadság* tovább fokozza a kedélyeket azzal a bejelentéssel, hogy olyan hangok is hallatszanak, mint ha a szerzők egyike – Ady Endre – ellen, aki bizonyos körökben kissé merész szabadelvűsége miatt nem kedves személy, erőszakosan szervezett tüntetés készül. A cikkíró azonban rögtön hozzátette: ez azonban alig hihető, mert jól tudják azon a bizonyos tájékon is, hogy a nagyváradi közönség túlnyomó része erélyesen visszautasítaná az ilyen ízetlenkedést. Hegedüs Nándor szerint a klerikális körök részéről volt várható a tüntetés, jelesül a katolikus legényegylet tagjai tüntettek volna, ami végül elmaradt, talán éppen Pálffy

A Szigligeti Színház, ahol
Ady színeképét bemutatták

Béla lelkes, a *Tiszántúl* ismert publicistája, a legényegylet elnöke hatására. Hogy valami alapja lehetett a sajtóhírnék, azt Hegedüs azzal magyarázta, hogy a *Tiszántúl* hallgatott, nem cáfolta a hírt.

A hármas premier napja

A premier napján a *Nagyvárad* *Napló* tárcarovatában leközölték Fehér Dezső proológusát. Ugyanebben a számban jelent meg Adynak *A műhelyben* című vallomásos cikke:

„Itt, A műhelyben, a mi nagy álmaink megimádott temetőjében, írásba is adom Neked, én kedves szerkesztőm és barátom, amit Te tudsz legjobban: nem írtam én színdarabot. Te kiostoroztál engem az apátiámból s én visszatértem Hozzád egy csomó teleírt papíroslappal:

– Olvassátok el!...

És Ti föl vittétek a színpadra... Micsoda? Én azt tartom, hogy tragédia. A magam tragédiája, a magunk tragédiája, talán mindnyájunk tragédiája. Untatni nem fogok senkit, mert rövid. Néhány lélek talán meg fogja belőle sejdíteni, hogy a görög tragédiák fátuma fejeink fölött suhog ma is. Sokan talán nevetni fognak a furcsaságon, hogy valaki darabban írja meg, hogy darabot nem ír. Lehűtöm a nevető kedvet egy fenyegetéssel: Írni fogok én darabot is. Lehet, hogy ez csak föllobbanás.

Olyan, mint az én kis tragédiám gyászos hőséé. De majd, ha egyszer csakugyan írok darabot: tied lesz akkor is a felelőség, én édes szerkesztőm és barátom. Te üztél, te ostromoztál ki a redakcióból. Felelj a következményekért. Valami új ifjúságnak lángját érzem. Ezt a lángot – úgy érzem most itt a mi temetőnkben – nem oltja el a temetői szél, sőt még a fűtyülés szele sem...”

Érdekes, hogy bár csak ezt az egy színeképet írta Ady – ezt is Fehér Dezső unszolására –, mégis szinte egész életében kísértte a darabírás gondolata, többek között Dózsa Györgyről akart drámát írni, de csak egyetlen jelenete készült el, ezt *Urak – felperzselt várban* címmel le is közölte a *Világ* 1914. január 6-i száma.

Így érkezett el a hármas premier napja. 1902. szeptember 27-én bérlet-szünet volt, ennek ellenére a szemtanúk szerint zsúfolt nézőtér előtt gördült fel a függöny. Nagy Andor regényes életrajzában megírta, hogy Ady, mint szerző, külön páholyt kapott, ahová előreküldte Lajos öccsét, hogy csak üljön be a páholyba, majd ő is megérkezik. „Lajos kissé kényelmetlenül érezte magát, feléje szegődtek a látcsövek, keresték a szerzőt. Egyszerre csak nyílt a páholyajtó és Bandi széles és kaján mosollyal [Rienzi] Máriát tessékelte be a páholyba. Lajosnak kissé torkán akadt a szó. Mária asszony nagy estélyi kikészítéssel, roppant felékszerezve, olyan volt mint ahogy a váradiak képzeletében a gazdag lipótvárosi molett dámák festenek. Mindenesetre nagyon feltűnő jelenség volt, fel is tűnt a nézőtér szemében...”

Így történhetett, ugyanis csaknem ugyanígy adta elő az eset szenvedő „résztvevője”, Ady Lajos is. A közönség soraiban természetesen Fehér Dezső is ott volt a feleségével. Az asszony emlékeiben négy évtized távlatában így maradt meg az esemény: „Még csak azt sem mondhatta a színházi közönség, hogy feltűnően viselkedett vagy túlóltözködött volna. Egészen polgárias, csak nagyon kevésbé kivágott fekete ruhában jött el – az elmaradhatatlan virággal. Úgy emlékszem, hogy aznap este kalapot sem viselt. De minden hiába, a kisváros szeme előtt – és ne feledjük, abban a régmúlt álszemérmes és kiváltságaira büszke polgári világban – nem ülhetett egy

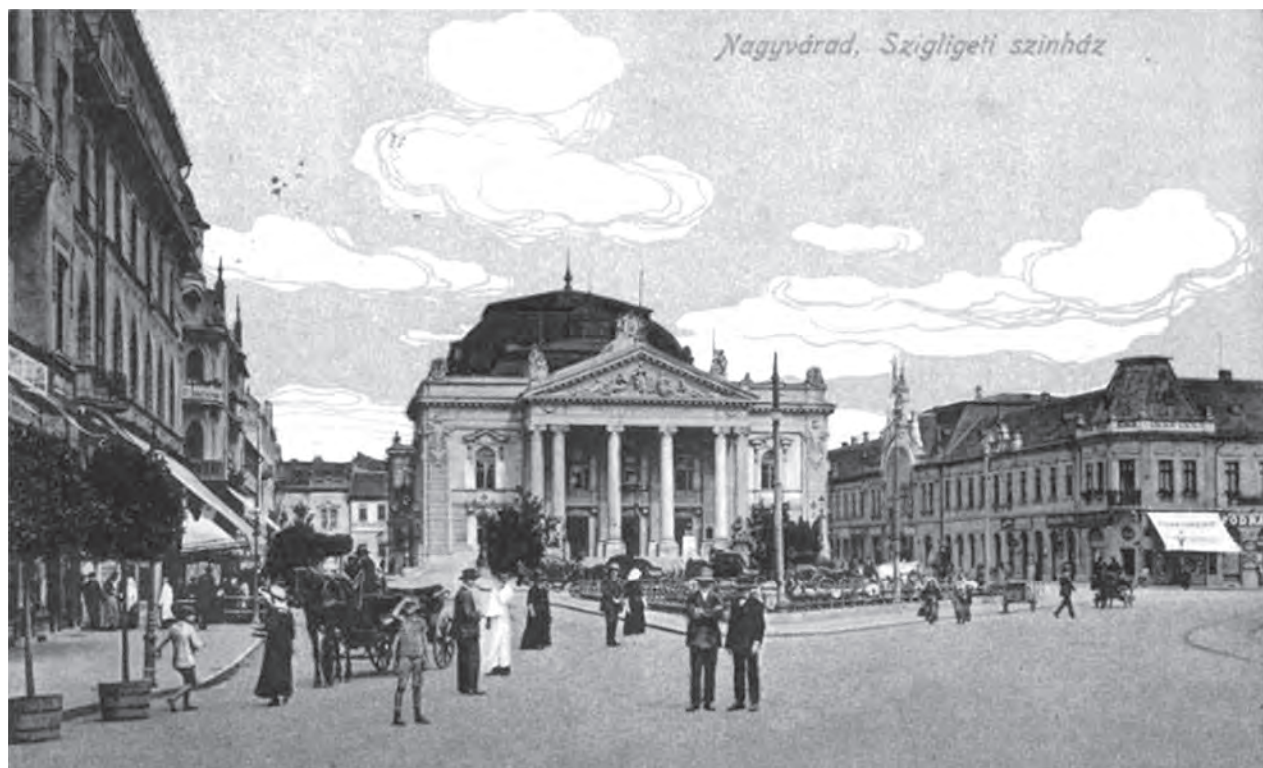
ilyenfajta démon a szerző páholyában, amit ugyancsak a bemutatóra érkezett testvéröcs, Lajos is igen fájlalt.”

Fehérné négy évtizeddel a bemutató után az *Esti Kurír* riportérének azt nyilatkozta, hogy férje addig könyörgött Ady-nak, míg végre rávette őt a darabíráásra. Elmondta azt is, hogy: „Példátlan volt a siker, bár Bandi állandóan szabadkozott a darab miatt, ami neki sem tetszett, silány fércműnek ítélte, s azt írta Lajos öccsének is, hogy édesanyjukat nehogy elhozzák a bemutatóra. Nem akarja, hogy meglássa anyja a fiához nem méltó írásocskát.” Nem is volt ott az édesanyja...

A helyi sajtó a bemutatóról

A premierről másnap a váradi lapok mind beszámoltak. A *Nagyvárad* cikkírója dr. Várady Zsigmond ügyvéd, a városi közelet jeles képviselője, mellesleg Ady pártfogó barátja, így írt: „...A műhelyben egy élőkép, melyben a szerző emelkedett, helyenként magasröptű stílusban érzékelteti a min-

dennapi munka sivársága és izgalma közé helyezett alkotó erőt, s annak prometeuszi küzdelmét az alkotásért a viszonyok ellenében. Mint mentséget a jövőre nézve, ezt nem fogadjuk el. A szerkesztőség hivatalos órái sem tartanak egész nap és aki úgy tud írni, annak kötelessége az, hogy írjon. [...] De okokat az alkotások elhanyagolására senki se keressen, mert régi dolog, hogy aki adni és tenni akar, annak elég egy ok is arra, hogy adjon és tegyen, aki pedig nem akar, annak ezer oka mindig van a megtagadására. De készséggel ismerjük el, hogy Ady úr elevenen, szépen és hatásosan ecsetelte előttünk az újságíró életének sokrétű kellemetlenségeit s a magasabb rétegekben járó eszményiség

A Bémer tér a színházzal

folytonos összekocódását [!] a mindennapi élet kötözködő anyagiasságával.”

A *Szabadság* hasábjain Lengyel Géza írt beszámolót: „Bájos, poétikus, megható Ady Endre rövid színeképe. A műhely az újságíró mesterség agyondöcögteti, megőrli a poétát. A szerkesztő elmondja barátjának a darabot, amit megírta. Mély tartalmú témákat, merész, szertelen eszméket. És körülötte zsi bong a redakció. Szárnyalását a telefoncsengő akasztja meg, és jönnek ügyes-bajos emberek, csöcselék, kegyetlen népség, mind odatolja apró bajait a költő asztalához. Mégis elmondja nagy vallomását csodás, magasan repülő hitéről.”

A *Nagyvárad* naplórecenzióírója dr. Kurländer Ede volt, aki inkább csak általánosságban dicsérte a szerzőt: „Itt Nagyváradon mindannyian ismerjük Ady Endrét, ezt az istenadta

izmos tehetséget, aki az igazságot oly lángolóan szereti, ki oly fáradhatatlan lelkesedéssel küzd minden maradiság és fanatizmus ellen, hogy ő nem is lehet a darabban megírt apatikus szerkesztő. [...] A *műhelyben* Ady zsenialitásának újabb megnyilvánulása. Ezzel ismét bebizonyította, hogy akinek van tehetsége, azt nem kötik formák.”

A *Tiszántúl* kritikáját dr. Krüger Aladár ügyvéd és újságíró írta: „A *műhelyben* azt a témát kergeti, hogy miért nincs témája. Egy túlidéges, túlizgatott szerkesztő tépelődései, aki

Az újságíró Ady rendőri engedélye

fájóan látja szép álmainak szétfoslását a mindennapi kenyérért való ideges hajszában. Szép szofizmák, ügyes rímek, néhol igen lendületes szavakat, de nem színdarab. Szerzője, Ady Endre beszélget benne a *Leányok* szerzőjével [Biró Lajossal]. Már ez annyira intim dolog, hogy hozzá a színpadnak semmi köze. Tragikus hatásúnak indult volna, de komikussá lapul. Szóval nem színdarab, csak egy torzó, melyen a szépség nyomait fel lehet fedezni, de őszintén sajnálkozunk rajta, hogy csupa feltűnés kedvéért torzónak hagyták. Oly erősen lírikus természetű darab, hogy színpadról semmi hatása nincs. Amellett a realizmusból beleszökik az idealizmusba, és vissza, egyik rontja a másik hatását s mindkettő a szerzőnek sikerét.”

A *Nagyváradi Színpad* című színházi lapban Ady barátja, dr. Váradi Ödön írt beszámolót a bemutatóról: „Ady Endre zseniális poéta, kinek prózája *A műhelyben* a szerkesztőségi lázas munka izgalmait, a szellemet, az idegeket teljes mértékben igénybevevő életét örökítette meg. A szerkesztőségi lázas munka elkoptatja az embert – ez az eszme vonul végig a vonzó költői képen.”

A *Nagyváradi Friss Újság* névtelen újságírója egy néhány soros banális kritikát közölt: „Ady Endre a hatalmas tehetségű poéta-újságíró színeképe, *A műhelyben* egy vidéki hírlap redakciójában játszódik le. Rövid a darab, de csupa élet, elevenség, egy darab való élet. A közönség gyönyörködve élvezte a bájos apróságot s a zseniális író számtalan tapssal üdvözölte. Ő is két koszorút kapott.”

Ha már a koszorúknál tartunk, Lengyel Géza is megírta azt, hogy a szerzők a darabjuk végén a taps mellé koszorúkat is kaptak. Szerinte Biró Lajos és Ady Endre is egyaránt három-

három koszorút kapott. A harmadik szerző, dr. Dénes Sándor nem volt ott a bemutatón. Ezek után nehéz lenne állást foglalni abban, hogy Ady két vagy három koszorút kapott-e. Csak annyit tudunk bizonyosan, hogy az egyik koszorú szalagágait a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeumban őrzik.

A darabokat – s ezek között Ady rövid színeképét –, bár azok a bemutatón zajos tapsot arattak, csupán még egyszer adták elő, másnap, fél ház előtt. És bár a *Szabadság* – ahol Biró Lajos dolgozott – cikkírója szerint az előadás telt házat érdemelt volna, és reményét fejezte ki, hogy a darabokat bérletes előadásban is láthatja majd az „elsőrangú közönség”, erre nem került sor. Ennek Hegedüs Nándor szerint az volt az oka, hogy az előadás nem fedezte a színigazgató napi rezsijét sem.

Ady színeképe először nyomtatásban Osvát Ernő lapjában, a *Magyar Génius* 1902. október 26-i számában jelent meg. Két napra rá Ady lapja, a *Nagyváradi Napló* is beszámolt az egyfelvonásos színekép fővárosi megjelentetéséről. Később a rövid színekép megjelent a *Nyugat* 1919. 4–5. számában is.

BOKA LÁSZLÓ

A lírai disszonancia momentumai. Babits és Kosztolányi Arany-képe

– száz év távlatából –

(III., befejező rész)

Centenárium szövegek

1917-ben egy gyökereiben ismét változó történelmi kor külső fenyegetettségei s az egyre nyilvánvalóbbá váló reményvesztettség közt, a költői én egyedüli menedékének, belső önbecsülésének, belső hazájának és anyanyelvi kultúrájának a felmutatása, s a magát emésztő, vívódó modern lírikus megrajzolása Babits és Kosztolányi előadásaiban hangsúlyozódik.

A tanulmány- és esszéíró, értekező Babits esetében a háborús időszak eleve fordulatot, új hangot hoz. 1917-re (fokozatosan) egy olyan új babitsi attitűd válik jellemzővé, mely az örök erkölcsi értékeket felmutató, e nehéz időkben hangsúlyosan közösségben gondolkodó humanista számára lelkiismereti kérdésként tételezi fel bizonyos igazságok kimondását. A költészetében is érzékelhető etikai változás folyamata, amint azt már Rába György is hangsúlyozta, esszéírói tevékenységében élesebb fordulatként jelentkezik.¹ A háború éveitől kezdve – Pienták Attila szavaival – a „latra vetés kíméletlensége és a dühös kriticismus” (mely Babits korábbi, első korszakát jellemzi, s az értekezői pálya kritikusi tevékenységét hangsúlyozottan is meghatározza) megváltozik: átváltozik „a magától értetődő igazságok birtokában lévő s azokat őrizni hivatott humanista intéseivé”.² Az attitűdmódosulás Arany megítélését is érinti annyiban, hogy elődként, vallott mesterként az ő moralitásához, rezignációjához tér sok esetben vissza. Az ifjúkori Arany-dolgozatok újra előtérbe kerülnek, s Babits új, Arannyal foglalkozó írásaiban – a közelgő centenáriumtól függetlenül is – ismételten hitet tesz e költői ideáltípus még kézzelfogható közelségben lévő megtestesítője előtt. Legmegkapóbban talán a tanítvány, Halász Gábor összegezte a harmincas évekből visszatekint-

BOKA LÁSZLÓ, PhD. (1974, Nagyvárad) irodalomtörténész, kritikus, az OSZK tudományos igazgatója. Főbb kutatási területei a kánonelméletek, az irodalomtörténeti kultusz-kutatás, a 20. század magyar irodalma. Több kutatási projekt irányítója. A Várad folyóirat egyik alapítója. Művei: A befogadás rétegei (Komp-Press, 2004), Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák (Gondolat, 2012).

ve *Három Babits-arc* című írásában azt, hogy Babits a tízes évek végére lesz láthatóan moralizáló humanista, ami természetesen költői munkásságát is befolyásolja.³ „A lélek, amely szétszórta magát, most visszahúzó-

1. Lásd RÁBA, *Babits Mihály költészete 1903–1920, i. m.*, 165.

2. Lásd PIENTÁK, *i. m.*, 493.

3. Halász szerint a fiatal Babits még „állandó idegizgalmak” közt élt, de többnyire nem közvetlen tapasztalatok és abból fakadó lelki mélységek révén. „A természetesség és mesterkélt próbaköve a szerelem: erotikus képzeletben a női test műalkotás; nem személyes kapcsolat, nem közvetlen megkívánás, hanem l’art pour l’art

dik önmagába, a felületeket fürkésző kíváncsiság befelé tekint.”⁴

E hangsúlyossá váló befelé tekintés kétségkívül analóg az idős(ebb)korú Arany számvetésre hajlamos, rezignált, a múlt tapasztalatait sebekként megélő, folyamatosan vívódó énjével. Talán a súlyos történelmi szituációban hangsúlyosan megképződő rokonszenv és eleve létező alkati azonosság miatt is jelentheti ki Babits egy Kóhalmi Bélának adott, kedvenc olvasmányait firtató korabeli interjújában, hogy „Aranyt [...] nem olvasom: kívülről tudom!”⁵ Babits nyilvánvalóan ismerte, olvasta ugyanakkor Adynak azon sorait is – hiszen ugyanabban az 1918-as kötetben szerepeltek –, amelyek újfent megerősítették: „Petőfi-t igazán, gyakran most néhány év óta olvasom és szeretem, de Arany nagy bűnbánó megtérésem után se lett gyakran óhajtott olvasnivalómmá”.⁶ E két, egymásnak homlokegyenest ellentmondó vélemény mellett érdekességképp említjük, hogy ugyanebben az ankét-könyvben szerepel egy statisztika is, amelynek értelmében a világháború utolsó éveiben kedves vagy kedvenc olvasmányanyagként Arany 49, Petőfi pedig 35 „említést” kapott.

Kettejük sokáig tovább élő, meglehetősen művi versengésénél persze fontosabb, hogy Babits Arany iránti rajongása a kezdetektől írásművészetét, gyakorlatát is meghatározta. Talán Horváth János mondta ki elsőként, hogy Babits „művészi gyakorlata Arany János közvetlen hatását, sőt tanulmányozását árulja el”,⁷ állítását később tételesen Rába György is bizonyította.⁸ A már említett esszéi, versei, tanulmányai után 1917-ben a *Nyugat* jubileumi Arany-számban jelenteti meg *Arany életéből. Apró részletek egy biográfiai kísérletből* című írását, mely Arany-tanulmányozásai előzményeiről is beszámol, hiszen alapvetően visszatekintés, akkor is, ha ezúttal Voinovich Géza új kötete, új Arany-biográfiája kapcsán szólal meg.⁹ Babits a centenáriumon visszaidézi, hogy egyetemi szakdolgozatához is már „óriási adatgyűjteményt” halmozott föl, s többek közt Arany műveinek kronológiáját is meghatározta. Ugyanitt siet leszögezni persze, hogy e benső életírásnak „a külső biográfiai adatok csak tág kereteit képezhették, s igazi anyagát a költő művei szolgáltatották volna”, de ezekhez szükségesnek mutatkozik a kronológia is, sőt, a tanulmányozandó költő olvasmányainak, irodalmi forrásainak listája is, melyet Babits kora már „tűrhető

teljességgel” ismert.¹⁰ E tág skála s interpretációs szükséglet, mely az utókor felől a történelmi és esztétikai értékelés hangsúlyainak egyenlő kiemeléséhez elengedhetetlen, a szépíró és értekező Babits kettős szerepkörére is rámutat: akárcsak Ara-

gyönyörködés vonzza feléje. Artificiális levegőben él, makabre témák ingerlik, a szavak lassú mérge »az ábrándokbaburkoló, álomharanghúzó, biborszínű, tömjénzagú, trombitahangú szó« ejti meg” – jellemzi pályája első bő évtizedét. „Világát a szép szavak és játékos formák ködtestéből maga teremti; minden, ami reális, ingerli, de minden inger elveszti realitását, mihelyt hozzányúl. Így él állandó idegizgalmak között, mint az ópiumszívó, míg a háború és a forradalmas évek, a legnagyobb exotikum, össze nem roppantják üvegburáját és ki nem dobják a meztelen természetbe.” Halász értelmezése szerint ekkortól hangsúlyosan befelé tekint. Vö. HALÁSZ GÁBOR, *A három Babits-arc, Erdélyi Helikon*, 1933, 7. sz., 491–496.

4. Uo.

5. Hozzáteve persze, hogy „Épp-így más magyar versköltőkből mindazt, amit különösebben szeretek.” Vö. *Könyvek könyve – 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól*, szerk. KÓHALMI Béla, Budapest, Lantos, 1918.

6. Uo.

7. Vö. HORVÁTH János, Babits Mihály, *Studia Litteraria*, V., 1967, 22.

8. RÁBA, Babits Mihály *költészete 1903–1920*, i. m.

9. Lásd VOINOVICH Géza, *Arany János életrajza (1817–1849)*, Budapest, MTA, 1917.

10. BABITS Mihály, Arany életéből. Apró részletek egy biográfiai kísérletből, *Nyugat*, 1917, 5. sz., 432–437.

nyéra, aki a *Kapcsos-könyvben* „minden Őszikének pontosan alájegyezte idejét, a hó- és nap-számot. És jó darabon majd minden napról van, néhányról kettő is! Micsoda gazdag forrás a képzetvilág mozgalmainak történetéhez! – kiált fel Babits. – Napról-napra próbálhattam kísérni egy áldott kedély hullámjait.” Nem csoda, hogy ő maga is fontosnak tartja majd a saját kézíratos gyűjteményében, az *Angyalos könyvben* rögzíteni versei keletkezésének helyét és idejét, s azt is, hogy ezeket az alkotásokat némiképp élményekhez is kösse – amint erre Róna Judit is rámutatott már.¹¹

„Arany őszikéi már városi, »kozmozopolita« virágok, de neurasténiájának, legfőbb költői élményének ugyanannyi köze van hozzájuk, mint az uralkodó szólamoknak. Hasonló helyzetet látunk a Nyugat ma is alkotó nemzedékénél” – írta Halász Gábor a már említett cikkében, 1933-ban.¹² Nem véletlenül. Az *Őszikéről* Péterfy Jenő írta az első értő kritikát még 1888-ban, de voltaképp a *Nyugat* lírikusaira várt igazi felfedezésük. Az eddig említett írások egy része ezt már megelőlegezte, hangsúlyosan azonban Kosztolányi lesz az, aki a centenáriumon mindezt tételesen is kimondja. Kosztolányi kanonikus újraértékelése Nagyváradon hangzik el, ahová az Arany-ünnepségek díszelőadójának, fővendégének hívták meg. Harminckét esztendő ekkor.

Kosztolányi Arany-rajongása jól ismert volt a korban. Még egyetemistaként bővölte el elsődlegesen Arany nyelv- és irodalomtudományi művelését, ezért sokáig Aranyt is tekintette példaképének, s nemcsak a lírikust, hanem a zseniális fordítót is. Úgy véli például, hogy Byront „teljes jól nálunk csak Arany tudta volna tolmácsolni”.¹³ Számos, a centenáriumon megjelent publikációja¹⁴ mellett a Nagyváradon tartott ünnepi beszédét a *Nagyvárad Napló* teljes egészében közölte.¹⁵ Az eseményről a *Pesti Napló* is részletesen beszámolt: „A Szigligeti-Társaság vasárnap este a vármegyeház dísztermében nagy és előkelő közönség részvételével ünnepelte meg Arany János születésének százéves évfordulóját. Az estély kiemelkedő műsor-száma *Kosztolányi Dezső*, a »Pesti Napló« munkatársának előadása volt. Arany János életét Kosztolányi egészen új, különleges nézőpontból világította meg.” A cikkből kiderül továbbá, hogy a Társaság elnöki megnyitója után „*Dutka Ákos* olvasta fel Aranyról írott szép költeményét”, majd a Szigligeti Színház egyik művésznőjének szavalata következ-

zett, de egy köztisztelőben álló nyugalmazott alispán Arany ismeretlen sírverseiről is értekezett, illetve ezekből felolvasott. Kosztolányi fővárosi lapja helyesen arról is tudósított, hogy „a nagyszalontai Arany-émlék-egyesület *Arany* János születésének századik évfordulója alkalmából művészies emlékermet bocsát ki. Az érem megmintázásával *Beck Ödön* Fülöp szobrászművészt bízták meg”.¹⁶

Az eseményről a helyi napilapok részletesen tudósítottak. „Becsületére vált az ünnepség a Társaságnak és a megjelent közönségnek egyaránt.” A *Nagyvárad* beszámolójában felsorolja a megjelent notabilitásokat, idéz Sas Ede elnöki megnyitójából, Dutka Ákos verséből,¹⁷ mely „teljes elisme-

11. Lásd Róna, i. m. 115–128.

12. Lásd Halász, i. m., 491–496.

13. Vö. Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése, i. m., 82. (Lev. 37.)

14. Lásd Arany, a vidéki, *Délmagyarország*, 1917. március 4.; János király. Arany-estély, *Pesti Napló*, 1917. március 16.; Szentivánéji álom (Arany-estély), *Pesti Napló*, 1917. március 17.; Hamlet (Arany-estély), *Pesti Napló*, 1917. március 18., de valószínűsíthetően ő írta a *Pesti Napló* 1917. március 2-án, névalírás nélkül megjelent vezércikkét is: *Arany*.

15. Vö. Kosztolányi Dezső előadása, *Nagyvárad Napló*, 1917. március 25. In Kosztolányi Dezső, *Látjátok, feleim*, szerk. Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1976, 140–145.

16. Vö. N. N.: A Szigligeti-Társaság Arany-ünnep, *Pesti Napló*, 1917. március 21., 9. [kiemelések az eredetiben – B. L.]

17. DUTKA verse (*Arany*) az *Ismerlek, Caesar* című, pacifista verseit közreadó kötetében is helyt kapott (Nagyvárad, Szigligeti Társaság, 1917).

rést aratott”, hogy aztán Kosztolányi felolvasott előadásáról tudósítson: „már a bevezetése megragadta a hallgatóságot. Nem Arany János szellemét idézte, mint hasonló ünnepeken szokás – de a testét. A kora öreg beteges Arany Jánost állította elénk, mégpedig oly megjelenítő erővel, hogy akik hallották: mintha csakugyan látták volna az Őszikék szenvedő költőjét... Történelmi materializmus már van, de irodalomtörténeti materializmus még nincsen – mutatott rá roppant érdekesen –, pedig mily fontos volna ez! S megható gyöngédséggel foglalkozott a férfikora delelőjétől folyton betegeskedő Arany Jánossal, a szeretet poézisével vonva be törékeny alakját, melyet összes képei meghamisítva, mint robusztus oszlopot állítanak elénk. S a legmelegebb megértő szívvel beszélt az Őszikékről, amelyekben a borús lelkű, tépelődő, önmaga tehetségében sem bízó Arany János legőszintebben tárta föl önmagát. Finom és eredeti megfigyelései rendkívül lebilincseltek a hallgatóságot, amely [...] viharos tapsokkal búcsúztatta el Kosztolányi Dezsőt a felolvasó emelvényről.”¹⁸

Mit is állított valójában Kosztolányi? Mondandójának lényege az előadás zárásában összegződik: „Ide akartam megérkezni. Mert az, akit mi olvasunk mai magyarok, akit mi imádunk, a szenvedő Arany, a lírikus. Arany – mintha azzal is példázná, hogy öreg szülők gyermeke – igazán csak öreg korában jut művészi céljához, az ő virágzása csak másodvirágzás, az ő tavasza novemberben volt. Minden, amit eddig írt, mintha csak tanulmány lenne. Előkészítése ezeknek a verseknek. Harmónikus versei idején meg van hasonolva önmagával. Szerelmes verse – tudjuk – egy sincs. Vágyait puritán szigorral tiporta el. Fojtott vágyak reá nehezedtek és hosszú évtizedekig bonyolult lelki folyamatokat gerjesztettek. Csupa fulladt és titkos mélység a lelke. Bizalmatlan az emberekhez, betegesen szerény és betegesen érzékeny, még a tehetségében sem bíz. Egy napon azonban mind e sok kétség, a test és lélek szenvedése utat tör magának. Korlát és gát nélkül kirobban és Arany a kétségbeesés delíriumában dalolni kezd. Micsoda nagyszerű vallomások ezek a versek. Ha itt elsorolnám öregkori ballada hőseit, megannyi rögeszmés, holdas, bomlott öngyilkos vonulna fel, kik a melakór és az üldöztetési mánia vízióival és hallucinációival tusakszanak, lírai versei pedig többé nem józanok, a formában is szaggatottak, furcsán-egyéniek. Itt már a modern idők hangját hallani. Ez a harmonikus epikai élet ragyogó

lírai dissonantiával zárul.” E lényeglátóan plasztikus sorokat a mára jól ismert mondatokkal fejezi be Kosztolányi: „Petőfi valaha így köszöntötte: »Toldi írójához elküldöm lelkemet«. Mi az »Őszikék« írójához küldjük el lelkünket.”

A többes szám, a „Mi”, a fiak, ebben az esetben a *Pesti Napló* és természetesen a *Nyugat* szerzői. Babbitson és Juhászon túl leginkább Kosztolányié, Karinthyé és a többieké. Ignotusé, s azé a Hatvany Lajosé is, aki sokáig épp Ady költészeti súlya, értéke miatt azt vallotta, hogy Arany és Ady fellépte közt nem sok minden történt, vagyis kevéske valós érték jelentkezett a magyar irodalomban.¹⁹ Schöpflin is azt írta 1921-ből visszatekintve, hogy: „Arany János után a középszerűségek kora jött.”²⁰ A Hatvany által megfogalmazott „pompázatos virágzás után elvirult népies irány”²¹ mondatrész első fele pedig leginkább Arany zsenijére, alkotó poézisére, a második már az Arany-epigonok elárasztotta irodalmi közéletre érvényesíthető. Arra a végső soron a konzervatív irodalomszemlélet által elfogadott és dédelgetett középszerre, mely 1908 végén is kártekonynak, mert érthetetlennek, és

18. Vö. Arany János emléke a Szigligeti Társaságban. Kosztolányi Dezső előadása, *Nagyvárad*, 1917. március 20., 2–3.

19. Lásd erről többek közt SCHÜLLER Erzsébet, *Szimat és ízlés*, Budapest, Ister, 2005, 114.

20. Lásd SCHÖPFLIN Aladár, *Konzervatív kritika, fejlődő irodalom, Nyugat*, 1921, 8. sz., 569.

21. Vö. HATVANY Lajos, *Könyvek. Arany János Magyar irodalomtörténete, Nyugat*, 1910, 22. sz., 1640.

külföldet majmolónak, sőt erkölcstelennek minősítette a vele szemben magukat egykor megfogalmazó fiatalokat.²²

Korábban szó volt róla, hogy *A Holnap* első kötetének szerkesztője és programadója láthatóan hallgatott Aranyról. Az antológia egykori születési terepén, Nagyváradon persze nagyon is számontartották Arany Jánost. Nemcsak a város, melynek díszpolgára is volt Arany, hanem az irodalmi élet minden valamirevaló tehetsége, főként Juhász Gyula, Dutka Ákos és Emőd Tamás, akik persze jól ismerték Ady véleményét, vizsgálását is. Juhász egyenesen úgy fogalmazott a *Független Magyarországnak* küldött 1908. őszi programcikkekben, hogy az újitók csoportja „a bihari hajdú határon”, „Arany János igrictelkén” gyülekezik, s itt köszönt, illetve fogad „minden fiatal és magyar szépséget és igazságot”.²³ Vagyis az Arany hagyatékával való kontinuitás, és egyáltalán a valós értéket hordozó hagyományokkal való kapcsolattartás a szándékosan ferdítő helyi és országos kritikákkal ellentétben sem volt sohasem kérdéses. 1917-re persze már senki nem emlegette beteges szinonimaként a helyiek közül a „modern”-et. Maga Kosztolányi írja közvetlenül a látogatása után, hogy „A Szigligeti Társaság, a konzervatív irodalmi egyesület máról-holnapra magába fogadta az új irodalom íróit”, a város pedig „szinte óráról órára változik [...] Forrong vajúdik és él itt minden s ez az élet rokonszenves”.²⁴

A századik évfordulón Juhász is, Dutka is verssel köszöntötte Aranyt, mint oly sokan a korabeli „nagyok” közül, Babits a hunyt mester születésének centenáriumán, a már említett írásában pedig a „komplikált és ideges álarcok” mögötti költő-embert, s magát az elrejtés művészetét és művészetét is hangoztatta. Kosztolányi sem csak Arany öregkori elesettségét és végtelen szerénysége mögötti bizonytalanságát érzékelte, hanem, ellentétben a korábbi, sokszor önvédelmet is szolgáló humorával, rezignációjával, most tépelődő alkátát és öntudatlan zsenijét emelte ki, hangsúlyozta. „Szivárványos szemlélete és sokat átfogó készültsége elragadóan domborodott ki ebben az előadásban” – írta Kosztolányiról egy másik helyi napilap, a *Szabadság*. „Értékes egyéni szempontjai üdítőleg hatottak a publikumra, s csodás színfoltjai, amivel nagy lelki megnyilvánulások képeit oly frappánsul vetítette a közönség elé, a legtökéletesebb körvonalait

22. 1917-re persze sok minden megváltozott. A Szigligeti Társaság a háború kitörése óta tetszhalott állapotban leledzett, legfőképp miután annak nagy tekintélyű, konzervatív elnöke, Rádl Ödön 1916-ban elhunyt. Az ő helyét Sas Ede vette át, aki tíz évvel korábban szintén hadakozott még *A Holnap*-osokkal, Babitsról például később sem volt a legjobb vélemény. Ellenben az irodalmi szakosztály élére a városba 1913-tól visszatérő Antal Sándort nevezték ki, ami látványos elmozdulást jelölt, amellet, hogy ugyanebben a szakosztályban tevékenykedett ekkor Dutka Ákos, Miklós Jutka, Nadányi Zoltán, Tabéry Géza, Ligeti Ernő és Zilahy Lajos is. A társaság az egykori fiatalokkal karöltve éppen saját vitalitásának demonstrálására fogott az ünnepség megszervezésébe.

23. Lásd a *Független Magyarországnak* írt programcikket. Juhász Gyula programcikke a *Holnap Irodalmi Társaságáról* [H. n.] 1908. PIM Kézirattár, Analekta, V. 2332.

24. Kosztolányi szerint a „vilanyváros” még a háborús időkben is régi fényű arcát mutatta: „Itt még most is áradóbb a fény. Inkább éhez-nének ezek az emberek, semhogy eloltsák lámpáikat.” Ebben a városban továbbra is „két kávéház közt világnézetek tusak-szanak”, ez az a hely, ahol „mulatott valaha a mai, budapesti fiatal irodalom”, s a város, amely „sohase nyugszik, mindig olyan, mint egy tüzes bölcső, mindig mást akar”. Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, Szeszélyes riport a villanyvárosról, az irodalomról és a huszadik századbeli hitvitázókról, *Arcok és Álarcok*, 1917. március 29. [Az *Arcok és Álarcok* 1917. március 15-én indult „heti újság” volt, Fráter Aladár és Bojár István szerkesztette Budapesten; Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes is rendszeres szerzőjének számított.]

mutatták be Arany költészetének.”²⁵ Arany korabeli megítélését és a vele szembeni eltérő elvárásokat is érzékelteti a katolikus *Tiszántúl* némiképp fanyalgó tudósítása, melyben már ezt olvashatjuk: „Azt a felfogást sem teszi magáévá mindenki, hogy a modern embert Arany János költészetéből az Őszikék érdeklik legjobban. De amit mondott Kosztolányi, érdekesen mondotta, s megtapsolták érte, bár – mást várt tőle a közönség. [...]”²⁶

Kosztolányi Arany-értékelésének lényege mégis – a korabeli megítélés elvárásaival meglehetősen szemben – nem csupán abban állt, mint sokan tévesen gondolják, hogy az epikus Aranyról ismét a lírikusra, ráadásul a kései lírikusra hívta volna csak fel a figyelmet. Sokkalta inkább abban, hogy rávilágított: a költőben legmélyebben meghúzódó „fulladt és titkos” lelki folyamatok egyszerre utat törnek, s e lefojtottságból minden gátat és korlátot maguk mögött hagyva kirobbannak. Nem tudatosan és nem józanul. Modernségüket éppen ebben ragadja meg Kosztolányi, elsődlegesen tehát nem epika és líra kettőseben, mintsem inkább harmonikus és disszonáns viszonyrendszerében tekintve az életműre. Ezért lehet érvrendszerében Aranynak a „kétségbeesés delíriumában dalolni”. És ezért lehet a belső gátak, belső cenzúra öregkori kiengedésének óriási szerepe Arany kései alkotásaiban és azok megítélésében!

Utóhang

Nem lennénk kellően körültekintőek, ha nem figyelmeztetnénk az első világhégés adta fajsúlyos kontextusra, s eltekintenénk Babits és Kosztolányi Arany-képe esetén attól a háttértől, mely alapjaiban határozta meg a költőóriás centenáriumának kényszerűen visszafogott, részben elhalasztott megünneplését, s ezáltal megítélését, vagy legalábbis a megítélése körüli korábbi viták folytathatóságát. A *Nyugat* Arany-száma 1917. március 1-én jelent meg, Arany születésnapjának előestéjén, amikor Ignotus főszerkesztősége mellett már épp Ady és Babits szerkesztik a lapot. A lapszámban pedig az „Arany-blokkot” Ignotus, Babits, Schöpflin és Halász Imre után éppen Ady óriási verse, az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* zárta, amelynek apokaliptikus sorai²⁷ kijózanítóan vontak vissza mindenkit a rövid ünneplésből a hábo-

rús jelen borzalmaiba s a hátországi teendőkhöz. Immár Kosztolányi sem Arany ünneplése kapcsán tér vissza Nagyváradra²⁸ még ugyanabban az évben, 1917 decemberében, hanem a *Pesti Naplót* megvásároló Hatvanyfal (aki ebben az évben az Ady-kötetek tulajdonjogát is megvásárolta az Athenaeumtól), s más szerkesztőségbeli kollégáival (Karinthyval, Harasányi Zsolttal) egy irodalmi matinét szerveznek a helyi Szigligeti Színházban jótékonyági céllal, az úgynevezett Áldozatkészség szobrának a javára.²⁹ Mint Ligeti Ernő révén a *Nagy-*

25. Vö. Kosztolányi Dezső felolvasása Nagyváradon. A Szigligeti Társaság Arany János-ünnep, *Szabadság*, 1917. március 20., 2.

26. Lásd A Szigligeti Társaság Arany János emlékünnepe, *Tiszántúl*, 1917. március 20., 5.

27. „Az iszonyúság a lelkekre / Kaján örömmel ráhajolt, / Minden emberbe beköltözött / Minden ősenek titkos sorsa, / Véres, szörnyű lakodalomba / Részegen indult a Gondolat”

28. Bár mint Arany Zsuzsa új Kosztolányi-monográfiájában helyesen megjegyzi, márciusi ottjártakor is vitt frissebb kötetekből, felajánlva azokat az Irodalom Erdélyért elnevezésű jótékonyági akciónak, mely dedikált könyvek értékesítése révén a befolyt összeget a román betörés sújtotta lakosság megsegítésére ajánlotta fel. Vö. ARANY Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete*, Budapest, Osiris, 2017, 217.

29. Gróf Széchenyi Miklós megyés püspök 1917. június 17-én avatta fel a nagyvárad honvédszobrot, az országban elterjedt úgynevezett szögölösobrok mintájára, Karácsonyi Géza szobrász és Molnár József faszobrász alkotását, melyet a város nevében Rimler Károly polgármester vett át. A köztéri alkotást Dutka Ákos verssel köszön-

váradi Napló három oldalon futó, nívós tárcájából is tudható, a matiné és a kapcsolódó színházi est remekül sikerült, emellett ugyanakkor „nagyszámú közönség sereglett egybe a Vöröskereszt teadélutánján” is, ahol „ugyancsak hadi jótékony cél érdekében Nagy Endre konferált” óriási sikerrel. A mindennapok háborús szükségletei és a férjüket, fiaikat, fivéreiket (akárcsak Kosztolányi Árpád öccsét) a fronton tudók áldozatvállalásai gyorsan elfedték, elfeledtették vagy legalábbis ideiglenesen zárójelezték az Arany-megítélésbeli korábbi polémiákat, s olykor az ünneplést magát is csak lokális szigeteken, mindennek kontextusában érvényesíthették.³⁰

E kronologikus áttekintés remélhetőleg követhetővé tette, amint az epikus Aranyról fokozatosan a lírikus, időskorú Aranyra helyeződik a figyelem, miközben az újraértés és a kritikai recepció hangsúlyai – az 1890-es évek végétől mintegy szűk húsz esztendő alatt – végképp megszilárdulnak. Az ebben kulcsszerepet játszó momentumot, a „lírai disszonanciát” tanulmányban és előadásban Kosztolányi és Babits rögzíti, fejti ki és argumentálja elsőként. Az őket követők már jól tudhatják, hogy az *Őszikék* beteg „öregura” (Arany ekkor is mindösszesen csak hatvanesztendő!) élete utolsó szakaszában fanyar privátlírába kezdett: „Az utolsó nemzeti bárdból így lesz az első dekadens”.³¹

Mind Kosztolányi, mind Babits száz évvel ezelőtt egy megtört, zaklatott, költészetében mégis eruptív költő-embert, s mint ilyen, vérbeli modern hangú lírikust állított elénk, aki alkotó s alakító is egyben. Ignotus szavaival: „mint bekerítője egy kivágott világnak, mint belelátó egy tömb márványba, mint összekötője egy kifejtés matematikának. [...] Egyedülálló jelenség [...] abszolút művész.”³²

tötte. A szobor költségeit közadakozásból tervezték előteremteni, s ehhez járult hozzá Hatvany Lajos lapja, a *Pesti Napló* egy irodalmi matinéval, melyre végül az év végén került sor.

30. Arany megítélése ezen túlmenően később sem volt egységes: A *Nyugat* 1917 után 1932-ben is jubileumi Arany-számmal jelentkezett, ennek ellenére a folyóirat hasábjain komoly költészettani és hatástörténeti viták folytak Aranyról, melyekbe a vélt vagy valós emberi értékek és jellembeli gyengék is beleszámitottak. Míg az 1910-es években főként Ady és Babits, 1931–1932-ben Kosztolányi és Móricz között zajlott (olykor igen éles hangnemben) pengéváltás. Móricz így összegzi sommásan véleményét:

„Arany csak két ízben volt ifjú és bátor és szabad ember: első és utolsó munkájában: *Az elveszett alkotmányban* és *az Őszikékben*.” Aranynak, s általában az íróknak a „bátorságát” megkérdőjelező Móricz-féle felvetésekre Kosztolányi válaszolt. Vö. MÓRICZ Zsigmond, Arany János írói bátorsága, *Nyugat*, 1931, 24. sz.; KOSZTOLÁNYI Dezső, Író és bátorság. Válasz Móricz Zsigmondnak, *Nyugat*, 1932, 3. sz.

31. Vö. KOMLÓS Aladár, *A magyar költészet Petőfitől Adyig*, Budapest, Gondolat, 1980, 65.

32. Vö. IGNOTUS, Arany, *Nyugat*, 1917, 5. sz., 420.

Alternatív terekben *A rossz árnyék*

Nagyvárad közönségtalálkozó Jeles András filmrendezővel

Maroknyi ember várta **Jeles András** rendezőt új filmjének váradi vetítésén az Árkádia színházban. A forgalmazó, a frissen alakult Soldivision jóvoltából *A rossz árnyék* magyarországi és határon túli vetítései egytől egyig mozin kívüli, alternatív terekben, az alkotó jelenlétében zajlanak, és közönségtalálkozó követi őket.

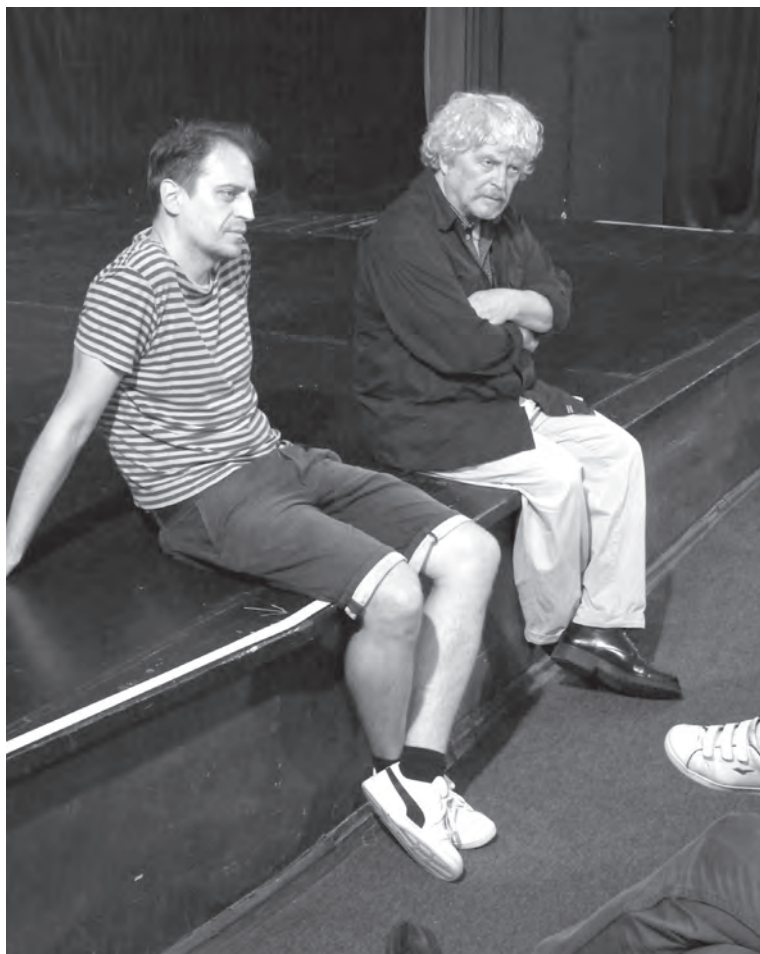
A forgalmazó képviselője, **Teszler Tamás** a váradi vetítés előtt elmondta: a vetítéssorozat május végéig zajlik, alapkonceptiója az, hogy a gondolatébresztő, provokatív és számos kérdést felvető filmet nem közönségnek, hanem közösségeknek szeretnék bemutatni, majd személyesen, őszintén megbeszélni, úgy, hogy a nézők maguk is kifejtik a véleményüket a látottak kapcsán. Jeles maga is kijelentette: fontos a számára, hogy szembesüljön azzal, mit gondol a néző. Nagy tapasztalatú színpadi rendezőként épp a színházat említette példaként, ahol a rendező estéről estére szembesülhet azzal, milyen hatása volt munkájának.

„A filmet viszont csak kilöki a moziba az ember, és nem jutnak el hozzá a visszajelzések” – fogalmazott a 73 éves művész. Teszler hozzátette: valószínűnek tartja, hogy ennek a kampánynak a híján sokan el sem mentek volna a moziba megnézni ezt az alkotást, hiszen más filmnyelven beszél, mint amit a moziba járók megszokhattak.

Nehéz bármit kérdezni egy olyan alkotótól, aki épp az imént „mondta el” mintegy 94 percben mindazt, amit mondani akart, hiszen egy filmestől értelmetlen is volna azt várni, hogy a szavak embere legyen. Az a néhány néző is, akinek sikerült végigülnie Jeles András látomásszerű, cselekményben szegény, bizarr filmjét, nehezen talált szavakat a családi hangulatú közönségtalálkozó kezdetén. „Mire gondolt a költő?” – tette fel félig-meddig viccesen a nehezen értelmezhető film után a kérdést egy néző. Mint a

rendező elmagyarázta, nem tudná szavakban megfogalmazni, mit is akart kifejezni a filmmel, illetve nem is olyan alkotásról van szó, amelynek konkrét üzenete lenne. „Aki megpróbálja, rossz úton jár” – tette hozzá. Jeles szerint a filmek kognitív, racionális, magyarázatkereső megközelítésére a népszerű műfaji filmek kondicionálják a nézőt, aki így arra „nevelődik”, hogy a film nézése közben állandóan kommentálja magában, amit lát.

Az egyik néző leszögezte: ő maga szeretné minél hamarabb újranezni a filmet, mert úgy érzi, a számos, látszólag sokszor összefüggéstelen elemből álló narratívának nem sikerült minden rétegét megjegyeznie vagy megértenie, emellett a megrázó jelenetek is hatással voltak rá. Más nézők is úgy nyilatkoztak, megviselte őket a film. „Most akkor menjünk haza, mert én ezt elteszem” – mondta a láthatóan meghatózott rendező, aki szerint egy film sikerének nem lehet az a mértékegysége, hányan látják, sokkal inkább az, hogy mit ébreszt fel a nézőkben, mit okoz bennük, és ez az, amit hagyományos filmforgalmazás esetén egy rendező nem tudhat. „Az első keresztények is kevesen voltak” – jelentette ki.

A meghökkentő képformátum – az űrben lebegő kör alakú kép – kapcsán a rendező úgy nyilatkozott, néha az a benyomása, hogy a világ, ahogyan ismerjük, „a végét járja”, ezért van szükség arra, hogy képileg idézőjelbe téve, egyfajta kozmikus perspektívába helyezze a történeteket. „Próbáljuk meg nem a hétköznapiak által elhomályosított szemmel

nézni a dolgokat” – biztatta a maroknyi egybegyűltet. Mint elmesélte, azért döntött a szokatlan, kerek kép-kivágás mellett, mert szeretne volna megkérdőjelezni, hogy a film hagyományosan miért négyszögletes. Meglátása szerint ez a technikai okokra visszavezethető beidegződés nem természetes, az éles sarkak jelenléte a lehető legtávolabb áll a valós emberi látómező formájától. Érdekességképpen elmondta: filmjét egy fesztiválra azért nem fogadták el, mert az előző évben egy kínai alkotó is körformátumban készített filmmel indult a versenyben.

Jeles szeretett volna minél nagyobb merítésből dolgozni, amikor szereplőit kereste, ezért nemcsak Magyarországon, hanem a határon túl is folyt szereplőválogatás. A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház sztárja, Pálffy Tibor azonban nem így került a képbe: ő épp Budapesten dolgozott, amikor megkeresték a szerepért. A film főszereplője a film forgatásakor mindössze 22 esztendősen Gerlóczy Zsigmond viszont Jeles András fiának, a *Saul fiáért* Oscar-díjjal is elismert Nemes Jeles Lászlónak a készülő filmjébe szeretett volna bekerülni egy videójelentkezés révén, és a Kossuth-díjas apuka „lecsapott rá”.

*Maroknyi, de annál lelkesebb
közönség beszélgetett a rendezővel*

Fotó: Soldivision

Jeles András: A rossz árnyék

Egy gyerek éteri fényt sugárzó bilin csücsül, egy fiú idétlen habfólia-maszk alól magyarázza anyjának a lét lényegét, egy hentes a szájában rózsát tartó levágott disznóval tangózik a vágóhídon, közben az egész valahol a világűrben lebeg. Röviddel az elejfőcím után máris elég könnyű megérteni, miért döntött úgy a forgalmazó, hogy Jeles András új filmjét nem a plázamozikban kellene bemutatni.

Közönségfilmekben szocializálódott nézők számára idegen a formanyelv, amelyen Jeles András 2017-es filmje, *A rossz árnyék* íródott. Epizodikus, kollázsszerű felépítése jókora helyet hagy a különböző értelmezések számára. A '70-es és '80-as évek magyar avantgárd filmjének egyik fenegyereke úgy döntött, elutasítja ezt az öregedés-dolgót, tovább halad ugyanazon az úton, amelyet *A kis Valentinóval* (1979) vagy az *Álombrigáddal* (1985) kijelölt magának.

Egy elmosódott kör lebeg valahol a világűrben, lassan, szinte észrevehetetlenül mozgó csillagködök és galaxisok között, ebben játszódik a cselekmény. Két-három jelenet kell, hogy az ember elhiggye: ez a film valóban végig így fog

*Megáll az idő. Vajon mit
őriznek ezek a furcsa alakok?*

Fotó: Soldivision

kinézni. A kerek képkivágás alkalmazása nem idegen Jelestől, de azt tőle sem vártuk volna el, hogy a játékidő mind a 94 percben mintegy csövön vagy lyukon keresztül láttassa filmjét. Keretes, pontosabban képkeretes történet ez minden szempontból, a valóság különböző síkjai ugyanis ehhez a vakmerő vizuális alapkoncepcióhoz idomulnak: folyamatosan ajtókon, ablakokon kukucs-kálunk befelé, szűk folyosók végéről leskelődünk, időről időre pedig egy önálló életet élő táblagép képernyője tölti be a korlátozott látótér egy részét.

A kollázstechnika nemcsak képileg jelenik meg, hanem a narratíva merész intertextualitásában is. A játékfilm a híradóból kiemelt képekkel, illetve a „cselekményben” fontos szerepet játszó festménnyel alkot bizzarr egyveleget. A szürreál, az abszurd és az avantgárd között lebegő történet kontextusában sokszor épp ezek a beágyazott részek tudnak a legerősebben hatni. A két szemével két különböző irányba néző hajléktalan, aki perceként összefüggéstelenül magyaráz a kamerának, olyan figura, amilyenvel bárki minden nap találkozhat Budapest utcáin, mozgófilmbe helyezve viszont annyira lebilincselő, mint egy ready-made műalkotás egy galériában – e minőségében akár lelkiismeret-furdalást is kelthet a nézőben, amiért könnyesre kacagja magát egy nyomorulton. A

szíriai háború felkavaró képei pedig a sok közül az egyik lehetséges értelmezés szerint épp a film legfontosabb mondanivalóját hordozzák. Hogyan próbálunk nem venni tudomást a létező világról, ha az túl borzalmas számunkra? Hogyan próbáljuk szenvtelenül tovább élni az életünket, miközben tudjuk, hogy tőlünk néhány határnyira valakik gyerekeket öldökölnek számunkra érthetetlen okokból? Nekünk, itt a való világban, ha akarjuk, valóban sikerül kizárnunk az életünkből a világ nyomorúságát, valahogy úgy, mint Hans Castorp álmában Thomas Mann *Varázshelyében*, ahol a gyönyörű, egészséges és életvidám fiatalok a tengerparton szórakoznak gondtalanul, miközben nem messze a hátuk mögött véres lakoma zajlik, boszorkányok csecsemőket falnak fel bűzös, gőzölgő üstök fölött. A film szereplőinek azonban nem adatik meg, hogy leválasszák magukat a kizárni kívánt borzalmakról. A képbe épített képernyőkön megjelenő poros, véres alakok, sérültek és halottak szellemként vagy hús-vér formájukban is megjelennek körülöttük, gyakorta a hétköznapi valóságban zajló emberi cselekvésekkel alkotva meghökkentő, horrorfilm-szerű kontrasztot.

Vitatható, vajon Jeles megfajtott találos kérdésnek szánta-e filmjét, vagy inkább olyan mozinak, amelyet jobb hátradőlve nézni, és mint egy képzőművészeti alkotást, hagyni, hogy hasson. A magam részéről azt tartom valószínűnek, a kettő egyszerre igaz. Valahol parodisztikus ugyanis az, ahogyan a film szereplői a játékidő jelentős részét azzal töltik, hogy megfejtsek Hans Holbein híres, *Követek* című reneszánsz kori festményének *Da Vinci-kód*-szerű rejtélyeit, arról nem is beszélve, hogy a végső titkok felfedése közben az egyik szereplő konkrétan (ismét keretben, egy üvegajtó mögül) kigúnyolja a festmény előtt megindultan nyilatkozó szakembert. Ugyanakkor az a tény, hogy ekkora hangsúlyt kap a kódfejtés, mégis felhívás keringőre a néző számára is. A másik lehetséges értelmezés, a keresztény-vallásos interpretáció is ebben a festményben konkretizálódik, a bársonyfüggöny mögött rejtőzködő töviskoronás Krisztus-figurában. A film egyik hangsúlyos tézismondata is épp a fiúra – Fiúra – utal, mint ahogy a címben jelzett „rossz árnyék” is, vagyis a fordított árnyék, amiről a festmény kapcsán tudhat meg többet, aki elvárásait és türelmetlenségét félretéve végignézi a filmet.

A rendhagyó forgatókönyvnek és a mesteri színészvezetésnek is bizonyosan köszönhető, hogy *A rossz árnyék* szereplői szinte teljesen híján vannak a népszerű magyar filmekre jellemző modorosságnak vagy affektáltságnak. Pálffy Tibor lendületes apafigurája az alaptempót határozza meg. Jan szerepében Gerlóczy Zsigmond zenész-színész autisztikus Krisztus-változata hol sajnálatra méltó, hol hátborzongató, hol pedig emberfölötti. És ilyen ez a film is: meghökkentő, elborzasztó, neveltető, szívszorító, gyomorforgató, magvas, megosztó – egy korty friss levegő a bepállott, penészszagú közönségfilm-kínálat helyett.

NAGY ORSOLYA

A rossz árnyék

(Magyarország, 2017)

Rendező: Jeles András

Forgatókönyvíró: Jeles András

Operatőr: Medvigy Gábor

Producer: Ferenczy Gábor, Muhi András

Vágó: Rumbold László

Zene: Melis László

Szereplők:

Török-Illyés Orsolya

Tenki Dalma

Kari Györgyi

Gerlóczy Zsigmond

Pálffy Tibor

Berger Dalma

Marjai Virág

Mamikon Yengibarian

Edvi Henrietta

Kakuk Marci, nem kevesebb, nem több

Kritika

Magyar pikareszk regény, mintegy ezer oldal. Főhőse a rokonszenves, talpraesett kópé, aki a jég hátán is megél, szeretik az asszonyok, néha furfangos, néha naiv, mindenkivel szót ért, olykor peches, máskor szerencsés, sosem kesereg. Kakuk Marci történeteit Tersánszky Józsi Jenő írta meg folytatásokban. A nagyváradi Szigligeti Színház Gothár Péter rendezésében mutatta be a regény három részletét.

Ismerősen hangzik Kaczky Márton neve? Ha nem, akkor nem tetszett olvasni Tersánszky remekművét. Kaczky Márton az az ifjú, aki Kakuk Marci néven vonult be az irodalomba. Mit vonult, ugrált, mászott, bukfencezett, ahogy kedve tartotta, vagy a helyzet kívánta. Olyan ez a Marci, mint a más fészkében tanyázó kakukk, aztán ha több kettőnél, szárnyat bont és már bottal üthetik a nyomát. Némi alkoholpárával, pici simogatással holtából is felkel, hogy tovább kalandozzon, szeressen és szeressék. Megélni akar,

túlélni, ahogy számos hozzá hasonló, a társadalom peremére szorult kisember. Soma barátjával, aki dolgozni ugyan nem szeret, annál inkább cselezni és átverni, együtt járják a vidéket. Mindketten jobb sorsra érdemek lennének, de a körülmények, kérem, a körülmények... A külváros, a falu, a kocsmá a helyszínek, lecsúszottak és felkapaszkodók, koldusok, csavargók, szélhámosok a társaság a regényben és a színpadon.

Mi tagadás, jelentős várakozás előzte meg a nagyváradi előadást, hiszen Gothár Péter Kossuth-díjas, a szakmában és a közönség által elismert

budapesti film- és színházi rendező állította színpadra. A zeneszerző a nem kevésbé elismert és díjazott Selmeczi György, a dramaturg pedig Kárpáti Péter drámaíró. Én azért vártam a bemutatót, mert imádom Kakuk Marcit, akit a kétségtelenül tehetséges Hunyadi István személyesített meg. Hatalmas szerep, vagy ahogy mondani szokták: ziccer, amit nagyon el lehet rontani, a színészen és a rendezőn múlik, hogy belefut-e a külvárosi giccsbe vagy sem.

Amit először nyugtázok, az a szép díszlet, remekül felépítve, amúgy a szokásos padlástér, előtérben egy oszlop fészekkel, minden fából, középen üres tér, ami hol az utca, hol a gazda udvara, a harmadik részben pedig a kocsma a megfelelő díszletekkel vagy díszletjelzésekkel. Ez a tetszetős színpadkép az előadás folyamán nem tartogatott semmilyen meglepetést, ha csak azt nem, hogy a színészeket alaposan próbára tette a többszöri létrára mászás, na meg a „padlástér” alacsony volta.

Noha az előadás beharangozójában úgy fogalmaznak, hogy Tersánszky lecsúszott, kétes egzisztenciájú szereplői, illetve harcaik a megélhetésért, egyáltalán a társadalmi közeg ma is aktuális, a jelenkort alig találtam az előadásban. Gothár azt a megoldást választotta, hogy visszavisz a 20. század elejére, megtartja a regény külvárosi, illetve falusi parfümjét, melyre a jelmezek is ráerősítenek, és nem reflektál konkrétan napjaink jelenségeire. Igaz, ma nehéz is lenne megtalálni azt a Kakuk Marcit, akit a szívünkbe zártunk. Az én kedves kópém úgy volt ott a színpadon, s a többiek is mind, ahogy a szerző megírta.

A pikareszkből készült színdarab és mint ilyen, az előadás édes-bús színmű, számomra a komédia mást jelent, de ez bizonyára az én hibám. Sajnáltam, hogy a nyelvi humor sem érvényesült kellőképpen a lassan hömpölygő produkcióban. Sarkítva úgy fogalmazhatnék – bár tudom, szentségtörés ezt leírni Gothár rendezéséről –, az előadás poros: semmi újszerűt, izgalmasat, korszerűt nem hozott, erősen vontatott, üresjárat is előfordul benne.

Az előadás értéke a színészi játék, ami bizonyára a rendező érdeme is. A kisebb partitúrák is kidolgozottságukkal, a karakterek személyiségével vonják magukra a figyelmet. Fábíán Enikő, ifj. Kovács Levente, Tóth Tünde, Sebestyén Hunor, Szotyori József, Gajai Ágnes, Szabó Eduárd, Kocsis Gyula, Pitz Melinda, Kiss Csaba, Dobos Imre külön-külön dicséretet érdemel. Balogh Attila (Jánoska) mértéktartása, hitelessége, Ababi Csilla (Eszti, szolgáló) finom gúnyossága, derűje, Csatlós Lóránt (Kasos) bumfordi otrombasága

remekbe szabott alakítások. Tasnádi-Sáhy Noémi (Kasosné Rózsika) alakítását a fiú iránti közömbösségtől a kacérságon át a majdnem szerelemig gyönyörűség és öröm végigkövetni. Tasnádi-Sáhy gorombaságai bájosak, kacérsága lefegyverző. Dimény Levente (Soma) a komédiától a drámaig vezeti a szélhámos, rokonszenves csavargót. Dimény Somája egy külvárosi Mercutio, akinek a nevése mögött ott rejlik a halál. Hunyadi István (Kakuk Marci) maga a kedves kópé. A színészt nem ragadja el a hév, finom, visszafogott játéka teszi hitelessé. Minden „hódításába” érzélem vegyül, szereti az életet olyannak, amilyen. Tiszteli az elcsábított asszo-

nyokat, őszinte barát, okos szolga, minden cselekedetében ott rejlik az emberek iránti megértés és szeretet. Mindenki-vel szót ért, bánni tud az emberekkel, még a bolond Jánoskát is „megszelídíti”, sőt megszereti. Hunyadi Kakuk Marci-ja pedig olyan madár, aki igazából saját fészekre vágyik, de hát mindig valaki vagy valami miatt kénytelen idegen fész-kekben tanyát verni.

Két jelenetért megbocsátok minden hiányosságot és höm-pölygést. Az egyik Kasosné Rózsika (Tasnádi-Sáhy Noémi) és Marci (Hunyadi István) kettőse a padon. Ez a pillanat maga

az ifjúság szépsége, derűje, a bimbózó szerelem szikrázása. A másik: Soma halála. Dimény és Hunyadi kettőse drámai, torokszorítóan őszinte. Ben-ne van a halál megfeythetlensége, a lemondás bölcsessége.

Hát így esett Kakuk Marci története Nagyváradon.

SIMON JUDIT

**Nagyvárad
Szigligeti Társulat**

TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐ:

Kakuk Marci

komédia

Rendező: Gothár Péter

Dramaturg: Kárpáti Péter

Díszlettervező: Gothár Péter

Jelmeztervező: Tihanyi Ildikó

Zene: Selmeczi György

Szereplők:

Kakuk Marci: Hunyadi

István

Soma: Dimény Levente

Jánoska: Balogh Attila

Kasos: Csatlós Lóránt

Kasosné Rózsika: Tasnádi-

Sáhy Noémi

Esztí, szolgáló Kasoséknál:

Ababi Csilla

Nagy Kasos: Szotyori József

Pecek, segédjegyző: Szabó

Eduárd

Zsuzsi, Soma felesége: Gajai

Ágnes

Zachár: ifj. Kovács Levente

Zachárné: Fábián Enikő

Hámánné: Tóth Tünde

Hámán: Dobos Imre

Regina, kiszolgál Hámánnál:

Trabalka Cecília

Gábor, kocsis Hámánnál:

Kocsis Gyula

Hegyes Milcsi: Pitz

Melinda

Máftyé, kártyás: Sebestyén

Hunor

Orosz úr, rámás csizmás:

Kiss Csaba

Kasos három leánya előző

házasságából: Nagy

Tímea, Naphegyi Boldis

Zsuzsanna, Zsisku Eliza

Írnok: Torkos Márk Erik,

Szűcs Tamás

Zenészek:

Veres Lóránt, Székely

István, Dombi Dávid,

Dallos Levente, Bartalis

Botond

Álmokból van a valóság

Taron Lexton: Fellini nyomában

„A realizmus rossz szó, nincs határvonal a képzeletbeli és a valóság között.” Ezzel a Fellini-idézettel indít az ígéretesen kezdődő és igaz történet feldolgozásával kecsegtető film. Igen, azonnal sejthetjük, a cím nem egyszerű haszonszerzési blöff, egy nem hétköznapi gondolkodású család tagjainak a mindennapjain irigykedhet az értelmiségi néző. Olyan környezetről van szó, ahol a lánytestvérek barátsága azonnal a feminista összekacsintás égisze alatt fogant, és ahol a nyilvánvalóan nem hétköznapi anyát a keresztnevéen szólítják a lányok: Claire.

Az elbeszélés narrátora sejteti velünk, hogy ő a harmadik személy, a megfigyelő, akinek ugyan nem az irigykedés jutott, de a hétköznapiok izgalmanak inkább krónikása, mint egyenrangú részese lesz. A film amolyan anya-lánya történet a harmadik nő szemével láttatva, aki azóta már felnőtt. Egyfajta visszaemlékezés, Claire és Lucy kalandjairól. Az anyai védelmezés csimborasszójáról, ahol az öntörvényű mama megteremti lánya számára a félelem és gondok nélküli álomvilágot.

A halott nagybácsi továbbra is írja a leveleket, a megdöglött aranyhal is a nagy korallzátony mögé költözött, és filmnézés közben is elindul a gyorscsévélés, amikor kevesebb ruha van a szereplőkön, mint ahogy azt anyu megengedhetőnek tartaná. Szóval anya oly sokáig óvja kicsinyét, hogy abban kialakul lassan egy látszatt-mesevilág, aminek nem sok köze van a valósághoz. No, persze, ha figyelmen kívül hagyjuk a film mottójául választott rendezői szózatot. Mindenképpen vidámság és nevetés. S hogy korban és időben is a helyére tegyük a történetet, 1993-ban vagyunk, az ohioi Riminiben, azaz egy csendes amerikai porfészekben, ahol akár így is lehetne élni egy életet.

Mellesleg a mesélő is elég hamar feltűnik, hisz elég idő eltelt már ahhoz, hogy némileg elfeledjük az arcát. Nem más játsz-sza, mint Mary Lynn Rajskub: akinek ez nem lenne elég, annak jelzem, ő volt Cloe a 24 című sorozatban, aki az elején halálra idegesített mindenkit kamaszosan lefitymáló gesztusaival, de az idő előrehaladtával a széria egyik legkedveltebb karakterévé nőtte ki magát. De a színészek közt találjuk többek között a 74 éves Barbara Bouchet-t is, aki egykoron olasz filmszínészként tündökölt, német származása ellenére, sőt, volt ő Moneypenny is a *Casino Royalban*, már nem a Daniel Craig-esben, hanem a '67-esben, ami akkora paródia, hogy a reklámja szerint Peter Sellers, David Niven, de még Woody Allen és Ursula Andress is egy James Bond. Van magyar vonatkozása is a filmnek, Osvárt Andrea személyében. Ha már csodás karriert befutott nőkről van szó, meg kell említenem a forgatókönyv egyik íróját, Nancy Cartwrightot is, aki *A Simpson családban* több szereplőnek is kölcsönzi a hangját. Megnyugtatólag mondanám, hogy végre egy film, amelyben biztos működni fog a női szemzőg, de a feminista filmezés rajongóit mégis ki kell ábrándítanom, hiszen a rendező férfi, a dél-afrikai Taron Lexton.

Akár erre is foghatnánk a történet érzéketlen kezelésének mivoltát. Hiszen nem lehet úgy beszélni a filmről, hogy ne lőnénk le ennek az egyedi anya-lány kapcsolatnak a hátrányát. Ha az anya kiesik a történetből, akkor mi lesz a pénz nélkül maradó, bakfisos álmovilágban élő, lassan felnőtt nővé cseperedő, húszéves Lucyvel? (Ha már mesevilág, gondolom, a névválasztásban volt némi szerepe a beeledézett Beatles tagjainak – Lucy in the sky with diamonds, csak azoknak, akik inkább a Stonesban vannak otthon.) Mit tehet mást az álmok világában ragadt lány, mint hogy munkahelyéül az álmogyrat választaná. El is megy egy hollywoodi állásinterjúra. De a kissé esőemberes allűrökkel bíró lány majdnem a (mostanában

sokat szerepeltetett) szereposztó díványon találja magát, ahonnan sikoltva elmenekül. Ám innen jön az áthallás, mert a szőke, nagy szemeket meresztő Lucy mintha egyre jobban összeforrna az *Országúton* Gelsominájával, azaz Giulietta Masinával. (Fellini alkotótársával, és nem mellesleg feleségével.)

Ettől a mozzanattól a rendező törekvése, hogy Lucyt egy olaszországi kalandra ragadja el a nézőkkel együtt, úgy, hogy közben megidézi Fellini filmjeinek világát. Némileg az érzést akarja átadni a film hőségnek, így a mesére kíváncsi gyermeklelkű lányt igyekszik a testiség örvényébe is becsalogatni. Ehhez felhasználna saját szereplős leutánczott jeleneteket, és valós Fellini-filmekből kivágott részeket is becsempész a képek közé, úgy, hogy végül egy nagy látomásba gyúrja a képzeletbelit és valóságot. Persze nem sikerül úgy, ahogy azt a mester tanította. A történet azon billeg, hogy Lucy valóban eljut-e Fellinihez. Kalandjai során megismeri Veronát, Velencét, Rómát, eközben sármos, bizalomgerjesztő olasz fiatalemberekbe gabalyodik. Lassan megismeri az érzékiséget, a vágyat, az erőszakot, míg az is felfejtődik, hogy miért éltek ilyen traumatikus szimbiózisban az anyjával.

Érdekes film, amit ugyan nem határoz meg sem a színészi játék nagyszerűsége, sem a mondanivaló. Ez nem jelenti azt, hogy a Claire-t alakító kétszeres Golden Globe-jelölt ne adná vissza karaktere lényegét, vagy a főszerepet játszó, eddig sorozatokból ismert Ksenia Solo ne hozná jól Lucyt. Csak hát a Fellini-filmekből gyakran bevágott Giulietta Masina

finom rezdülései elhomályosítanak minden más színészi jelenlétet.

Valami hasonló érződik az egész történeten is. Mikor a Maestro filmjeinek kockáit csempészi be a rendező a saját alkotásába, azt érezhetjük, hogy Fellini világa egyszerűen szétfeszíti a tisztelegésre kényszerülő és erőtlenebb rendező filmjének narratív kereteit. Ez a zenére is igaz, Nino Rota (Fellini udvari zeneszerzője) ismert szólamai erőt sugároznak, nem csak nosztalgiát, a majd végig könnyű szomorkás zongoraszólamok között – bár értem, hogy célja van ezzel a rendezőnek, hogy a felkavarónak szánt jelenetek után meditatív állapotba ringassa a nézőt.

Ha arra keressük a választ, mi volt az alkotók mondandója ezzel az érdekes kísérlettel, megint csak a Maestro szavaira hivatkozhatunk: „Néha nagyon messze kell utazni, hogy megleld azt, ami nagyon közel van hozzád.”

BERETVÁS GÁBOR

Szabadversek apával

Fellinger Károly két verskötetéről

Még az év elején két kötetet hozott a posta, mindkettőben versek, a felvidéki Jókán született Fellinger Károly költeményeinek válogatása mindkettő. Egyébként a szerző nevével már találkozhattak a *Várad* folyóirat olvasói is. Kézbe fogva a könyveket, belelapozás nélkül is azonnal feltűnik, egyazon kiadó munkái, mindkét kiadvány megjelenését a dunaszerdahelyi Media Nova M kiadó gondozta, s nyilván nem véletlenül közel azonos a formátum, illetve a fekete alapú keménytáblás borító stílusa, színvilága, alighanem tudatosan a szerzőre szabott. Kár, hogy nem tüntették fel, kinek a munkája az egyszerűségében hatásos borítóterv, a tipográfia – az szinte bizonyos, hogy egyazon kéz munkája.

Időrendben az első a *Külön bejárat*, ez még 2015-ben jelent meg. Indításként rövid sorokba tördelt szabadverseket kapunk, akár novellában is járhatnánk, csak itt tömörítve, egy többszörösen összetett mondatba sűrítve szembesülünk egy-egy helyzettel, történettel, mint mondjuk egy péntek tizenharmadiki kocsonyafőzéskor leforrázott majd lepisilt kisujjal, olykor meg mintha a valóságról megfélemedezett álmokban járkálnánk a költő idegenvezetése mellett, s a szöveg pontos, tömör, semmi felesleg, semmi túlzás.

Lét és elmúlás kérdése visszatérő elem, Istennel, reménnyel fűszerezve („kinövik a füvek az elmúlást”, „cipeli az elmúlás az öröklétet”, „a halál egy biztonságos szakadék” stb. stb.), nyomasztó hangulatú címek (*Hasi CT*, *Mellkasi CT*, *Agyi CT*), egy idő után úgy érzem, kicsit már sok is a halál, de a nyomasztó hangulatból kiutat kínál a lehetőség: „Huncut a költő, ellopja a halál kaszáját”.

Fellingernél gyakori a szövegek meghökkentő indítása: „Fullánkja van a vers végén a pontnak”, állítja egy helyütt, de a rá jellemző módon a nyomasztó hangulatot mindig

oldja valami váratlan, groteszk, szürreálisba hajló megoldás, görbetükörtartás. Vannak rövidebb-hosszabb formai kivételek, mint például a Gaál István emlékére írt *Sodrásban*, mely tizenhárom részből áll, ezek három plusz két soros strófák, különböző állatmetaforákkal, vagy ellenpéldaként az „Igazolt hiányzó az Isten” szövegű egysoros. (Érdekes módon a

másik kötetben is felbukkan majd egy aforizma funkciójú egysoros költemény: „A vers a csönd szűrőpróbája.”)

De visszatérve a könyvet egyébként jellemző szabadversekre, azoknál a szövegeknél érzem igazán erősnek ezt a lírát, ahol a képiség határozza meg a verseket, ilyenekre jó példa a *Rondó* vagy a *Begyűjtés*. Jó hír, hogy a legtöbbet ez a fajta képiség hatja át.

S újra és újra felbukkan a vershelyzeteket jelentő hétköznapi, profán indítás, mintha a költő naplójába kapunk volna betekintést: „Délelőtt belelapoztam egyetlen magyar nyelvű napilapunkba, úgy öt-hat percre, a legtöbb írás az orosz–ukrán konfliktussal volt elfoglalva, miközben felhívott unokabátyám, hogy elhozhatná-e a felesége mesekönyveit” (*Szieszta*) – idézem az egyiket, szándékosan elhagyva a sorok tördelését. A végére a szöveg erős indulati tartalmat kap, sodróvá válik.

Valami különös bensőség is megjelenik ezekben a versekben, ami nem nélkülözi a meghökkentő szándékú groteszket sem (*Fütyülők az egészre, Elzárt repedés*), olykor már-már megrendítően vicces, mulatságosan dermesztő, mindezt csöppet sem erőltetetten (*Születés*).

Úgy hiszem, ezekben a jellemzően 10-14 soros szabad költői mondatokban találta meg igazán Fellingner Károly a maga legbiztosabban kezelt versformáját (legalábbis ebben a kötetben, de mint alább kiderül, hasonló formai megoldásokkal él a következőben is), s e formához egy azt működtetni képes, sajátos nyelvet. Igazából ez a forma folytatódik a könyv második, rövidebb – versciklusként értelmezhető – *Álmát meséli inkább* című fejezetében, amelyben Juli és János élet- és álomtörténeteivel ismerkedhet meg az olvasó.

Fellingner újabb kötete (*Köti a sötétséget*, 2017) formájában az előző folytatásának tekinthető, hiszen többnyire

az előző könyvéhez hasonló versekkel találkozunk, a versek terjedelme, valamint a rövid, jellemzően egyszavas címek is erre utalnak.

Az már az első szövegek olvastán feltűnő, s ez a könyvre szinte mindvégig jellemző, hogy ez egy apa-versregény, az apa elvesztésének a versregénye, az apára való emlékezés, az apához való viszonyulás, az apa hiányának különböző rétegei bomlanak ki. Azé az apáé, „aki elérte, hogy a sírjánál végre letegezzen”. S ez a rendkívül erős vonalakkal megrajzolt apakép bontakozik ki hol már-már szenvtelenül profán indítású szabadversekben ismét, hol olyan megkapó

líraiságú, egyetlen képbe tömörített remekben, mint a *Négysoros*: „Apám olyan volt a koporsóban, / mint méhecske a művirágon, / mint méhecske a művirágon / apám sírján, apám sírján.”

Az apa-emlékképek felidézése közben a gyermekkor is megjelenik, s felsejlik például a kisebbségi helyzet, a magyar iskolába való beiratkozás felvidéki problematikája, ügye-baja.

Drámaiságában talán a legerősebb hatású a kegyetlenül őszinte, erős, megrendítő *Pohár bor* című költemény. Ezek az apaemlékekbe kapaszkodó szövegek annyira áthatják a kötetet sűrű szövésű gyökerekként, hogy szinte kiáltó a kontrasztjuk, a váratlanságuk az olyan verseknek (*November 18.*), amelyekben férfi-nő kapcsolat játékos epizódja jelenik meg leheletnyi erotikával.

Mindkét Fellingier-kötetet bizalommal és őszintén ajánlom olvasóink figyelmébe, ám szinte bizonyos vagyok

benne, hogy a romániai magyar könyvesboltok polcain ugyanúgy hiába keresnék, mint általában a felvidéki magyar kiadók könyveinek legtöbbszörét. De talán online megrendelhető, esetleg összehozunk egy személyes bemutatkozást, addig is kérjük kölcsön, örömmel adom.

SZÜCS LÁSZLÓ

Pontosítások a szabadkőművesek múzeuma ügyében

Visszhang

A *szabadkőművesség múzeuma Váradon* címmel rövid tudósítás jelent meg a *Bihari Naplóban* április 19-én. Mivel nem mindenben értek egyet a közöltekkel, szükségesnek tartom néhány pontosítás megtételét.

A *Várad* folyóirat 2017. évi 9. számában *Az ígéretes tervet követő keserű csalódás* címmel publicisztikát közöltem erről a tervről, megfogalmazva kételyeimet, fenntartásaimat, egyúttal felajánlva egy bizonyos tárgyat a leendő múzeum számára. Ebből az írásból kimaradt egy fontos mozzanata a történetnek.

Még 2016 augusztusában a *Cultura în mișcare* elnevezésű váradai civil szervezet nagyszabású rendezvényt tartott a Continental szálloda konferenciatermében, ahová engem is meghívtak. Előzőleg a szervezet egyik vezetője otthonomban felkeresett, és kért egy példányt a könyvemből (*Szabadkőművesek Nagyváradon*, NAT, 2004), arra hivatkozva, hogy a szabadkőművességről fognak értekezni. A meghívott előadó egy bukaresti magyar történész volt, Varga Attila, aki természetesen románul értekezett, többször idézve könyvemből. A hozzászólások során felvetődött a kérdés, voltak-e román tagjai a váradai szervezetnek. Én elmondtam, sem a László király páholyban, sem a későbbi, a román impérium alatt működő Bihar páholyban nem szerepeltek román nevű személyek, ezt a budapesti Állami Levéltárban megőrzött korabeli dokumentumok, tagnévsorok igazolják. Végül abban maradtunk, a kutatást folytatni kell, lehetnek még feltáratlan dokumentumok. Azt természetesnek vették, hogy a könyvem náluk marad, és majd (talán) lefordítják román nyelvre is.

Felhívtam a figyelmet olyan személyek nevére az egykori László király páholy tagságából, akik meghatározó szerepet játszottak városunk életében, például Grósz Menyhért orvos, a páholyalapításban meghatározó szerepet játszó

Bertsey György, Sulyok István református lelkész, későbbi püspök, Ágoston Péter, a Bihar páholy egykori főmestere, dr. Várady Zsigmond ügyvéd, és még sok más tekintélyes személy.

Olvasva a *Bihari Naplóban* megjelenteket, az alábbi pontosításokat, illetve kiegészítéseket foglaltam meg.

Először is nem a „Szent László páholy” székhelyéről van szó, hanem egyszerűen a László király páholyáról, amely a román impérium alatt felvette a Bihar páholy nevet.

A páholyház szomszédságában található, egykor impozáns, emeletes épület nem tartozott a páholyházhoz. Az egykori neves nagyváradai polgármester, Rimler Károly feleségéé volt. A kommunizmus éveiben kisajátították, államosították, egy kisipari szövetkezet – kötöde – működött benne. A kisüzem tönkrement, az épület évek óta üresen áll. Egy időben hajléktalanok tanyáztak benne, s meglehetősen tönkretették. Így lepusztulva valóban megérett a felújításra, és megfelelő funkciót találva neki újra lehetne hasznosítani.

A páholyház annak köszönhetően maradt meg aránylag jó állapotban,

hogy a vámhivatal működött benne. Viszont ennek káros következményei is voltak: megváltoztatták az épület belső beosztását, jelentősen lecsupaszították, eltüntetve az épület egykori funkciójára utaló minden jelet, berendezést. Így tehát semmiképp sem lesz hiteles a szabadkőműves múzeum.

Az egész „projekt” egyedüli pozitívuma, hogy ha nem is teljesen hitelesen, de mégis valamilyen formában felidézi az egykori váradi szabadkőművesség emlékét. Ez azért fontos, mert a szabadkőművesek sokat tettek városunk fejlődéséért, korszerűsítéséért. Mi is fontosnak tartjuk emlékük megőr-

zését, ezt tudatosítani kell a mai váradiak soraiban is. Ehhez további kutatásokra, közlésekre lenne szükség. Mindez attól is függ, mennyire sikerül élettellel megtölteni az új múzeumot, hiteles információkat közvetíteni a leendő látogatók számára – ahogy az ókori bölcsek mondták: sine ira et studio, azaz harag és elfogultság nélkül.

KUPÁN ÁRPÁD